

บทที่ 4

ผลการวิจัยและการอภิปรายผล

จากการที่ผู้วิจัยได้ใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ และเห็นว่าประเด็นของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ศึกษาส่วนใหญ่ นั้น ล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกัน ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน บุคคลภายนอก หน่วยงานรัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะบริบททางสังคมและเศรษฐกิจในกระแสโลกาภิวัตน์ ตลอดจนนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งหมดล้วนส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อพลวัตของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง พลวัตที่ทำให้การควบคุมและการเข้าถึงทรัพยากรเปลี่ยนผ่านจากเดิมที่ชาวบ้านเคยใช้สิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกลับกลายเป็นสิทธิของคนภายนอกที่เข้ามาควบคุมและเข้าถึงทรัพยากรได้มากกว่า

และอีกประเด็นที่มีความสำคัญในงานวิจัยครั้งนี้ คือ เรื่องราวของความสัมพันธ์ของชุมชนสองฝั่งโขง การดำรงชีวิตที่มีความแตกต่างในเรื่องของสัญชาติ แตกต่างในการปกครองของรัฐ ระหว่างไทยและลาว แต่มีความคล้ายคลึงและแน่นแฟ้นในวัฒนธรรมเดียวกันและผูกพันเหมือนเครือญาติ ความสัมพันธ์ของคนสองฝั่งมีผลในเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขงร่วมกันมาตั้งแต่อดีต ผู้วิจัยไม่อาจที่หลีกเลี่ยงการศึกษาและสืบค้นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่จะสะท้อนให้เห็นภาพการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขงในอดีตได้เลย

ดังนั้นในกระบวนการอภิปรายผลจึงเป็นเสมือนสิ่งที่สะท้อนปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาและบริบทหนึ่ง ของพื้นที่แห่งหนึ่งเท่านั้น ซึ่งคล้ายกับเรื่องเล่าที่เรียบเรียงขึ้นจากประสบการณ์จริงของคนในพื้นที่ เพราะฉะนั้นผลจากการศึกษาในครั้งนี้จึงเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับชุมชนและผู้คนได้มีโอกาสแสดงมุมมอง ทักษะ ซึ่งจะทำให้คนภายนอกได้เข้าใจระบบคิดของชุมชน และเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. บริบทของหมู่บ้าน

1.1 สภาพกายภาพ

1.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านพาลูกา เป็นชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำโขง ตั้งอยู่ตำบลชะโนด อำเภอกวนใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร อยู่ห่างจากอำเภอเมืองประมาณ 18 กิโลเมตร หากเดินทางตามเส้นทางริมแม่น้ำโขงซึ่งเป็นถนนลูกรัง แต่หากเดินทางตามถนนขยางกูร ช่วงจังหวัดมุกดาหาร –

จังหวัดนครพนม บ้านพาลูกาจะอยู่ห่างจากอำเภอเมืองประมาณ 20 กิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนอื่น ดังนี้

ทิศใต้	ติดกับ	บ้านทรายทอง ตำบลบางทรายน้อย
ทิศเหนือ	ติดกับ	บ้านชะโนด ตำบลชะโนด
ทิศตะวันออก	ติดกับ	แม่น้ำโขง
ทิศตะวันตก	ติดกับ	บ้านขามป้อม ตำบลบางทรายน้อย

1.1.2 การคมนาคม

เส้นทางการคมนาคมสู่บ้านพาลูกานั้นมีอยู่ด้วยกันหลายทาง แต่ทางที่ชาวบ้านนิยมในการเดินทางมีอยู่ 3 ทางด้วยกันคือ

ทางที่หนึ่ง จากอำเภอเมืองมุกดาหารไปตามทางหลวงหมายเลข 212 มุกดาหาร-นครพนม (ถนนชยางกูร) ถึงกิโลเมตรที่ 12 จะมีทางแยกด้านขวา จากนั้นเลี้ยวขวาและตรงไปทางบ้านบางทรายน้อย รวมระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตร

ทางที่สอง จากอำเภอเมืองมุกดาหารไปตามเส้นทางริมแม่น้ำโขงซึ่งจะเป็นทางลูกรังสลับกับทางคอนกรีต จะผ่านบ้านนาโป บ้านสงเปือย บ้านบางทรายใหญ่ บ้านบางทรายน้อย เข้าสู่บ้านพาลูการวมระยะทาง 18 กิโลเมตร

ทางที่สาม จากอำเภอหว้านใหญ่เลี้ยวไปตามทางริมแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นถนนลาดยาง ผ่านบ้านหว้านน้อย บ้านชะโนด เข้าสู่บ้านพาลูกา ระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร (ภาพที่ 5)

นอกจากนี้ยังมีรถโดยสารประจำทางมุกดาหาร-แก่งกะเบา ซึ่งจะผ่านบ้านพาลูกาทุกวัน วันละ 5 เที่ยว ทำให้คนในหมู่บ้านเดินทางเข้าไปในเมืองมุกดาหารสะดวกขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นนักเรียน นักศึกษาที่เข้าไปเรียนในตัวเมือง ซึ่งรถโดยสารจะวิ่งเข้าไปรับผู้โดยสารตามหมู่บ้าน เนื่องจากไม่ไกลจากถนนลาดยาง(ระหว่างมุกดาหารซึ่งออกไปทางบ้านทรายทอง-อำเภอหว้านใหญ่ซึ่งออกไปทางบ้านชะโนด)มากนัก(ภาพที่ 6)

1.1.3 สภาพพื้นที่และการใช้ประโยชน์

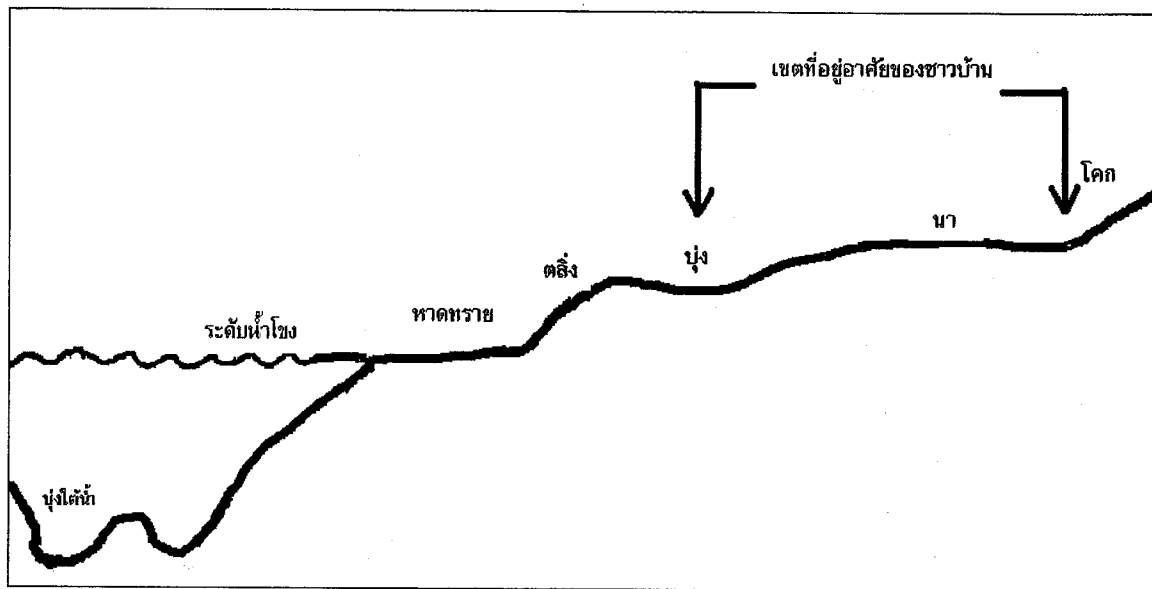
เนื่องจากพื้นที่จังหวัดมุกดาหารเป็นที่ราบภูเขาจากทิศตะวันตกลาดเทลงมาทางทิศตะวันออกจนถึงแม่น้ำโขง ดังนั้นสภาพพื้นที่ของบ้านพาลูกาซึ่งเป็นบ้านที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้นเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำเหมาะเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และทำการประมง ซึ่งจากขนาดพื้นที่ทั้งหมด 2,450 ไร่ แบ่งเป็นที่อยู่อาศัย 180 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร 2,270 ไร่ (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 แสดงข้อมูลการเกษตร ต. ชะโนด อ. หวานใหญ่ จ. มุกดาหาร พ.ศ. 2547

บ้าน	พื้นที่ทั้งหมด (ไร่)	ที่อยู่อาศัย (ไร่)	พื้นที่การเกษตร (ไร่)					รวม
			ทำนา	ทำไร่	ไม้ผล	พืชผัก	อื่นๆ	
พาลูกา หมู่ 3	1,232	80	972	53	79	44	4	1,152
พาลูกา หมู่ 4	1,218	100	931	72	75	39	1	1,118
รวม	2,450	180	1,903	125	154	83	5	2,270

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลชะโนด อำเภอหว้านใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร

นอกจากนี้ในบริเวณพื้นที่บ้านพาลูกานั้น เป็นที่ราบสลับกับป่าละเมาะ ส่วนบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้นประกอบไปด้วยหาดทราย ดิ่งและบึง ซึ่งลักษณะพื้นที่ที่ชาวบ้านเรียกว่าบึงนั้นมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ บึงบนบกและบึงได้น้ำ ซึ่งต่างก็มีลักษณะของพื้นที่ที่ลาดต่ำลงไปหรือเป็นหลุมขนาดใหญ่ (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 แสดงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์บ้านพาลูกา

จากสภาพพื้นที่ของบ้านพาลูกาข้างต้นนั้นแบ่งออกได้เป็น 5 ลักษณะคือ

1. โคก เป็นลักษณะพื้นที่บริเวณที่มีป่าไม้ขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นไม้ยืนต้น ได้แก่ ต้นจิก ต้นรัง ต้นชาด ต้นกุง เป็นต้น ซึ่งพื้นที่ป่ามีประมาณ 60 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 8 หมู่บ้าน หนึ่งในนั้นมีบ้านพาลูการวมอยู่ด้วย โดยจะเรียกกันทั้ง 8 หมู่บ้านว่าโคกห้วยยาง ซึ่งแต่ละหมู่บ้านจะรับผิดชอบในเขตพื้นที่ป่าของบ้านตนเอง แต่เขตพื้นที่ป่าของแต่ละบ้านรับผิดชอบนั้นโคกจะถูกเรียกไปตามแต่ลักษณะของการใช้สอยหรือประวัติความเป็นมา สำหรับบ้านพาลูกาหมู่ 3 นั้นจะมีพื้นที่รับผิดชอบประมาณ 17 ไร่ โดยจะเรียกว่าโคกหนองสิม เนื่องจากในอดีตป่าแห่งนี้เคยมีสิม (สิม กร่อนเสียงจากคำว่า สี่มา หมายถึง โบสถ์หรืออุโบสถหรือหลักเขตที่กำหนดขึ้นล้อมรอบพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบสังกรรม) อยู่กลางน้ำ ปัจจุบันไม่มีสิมแล้ว ส่วนในพื้นที่หมู่ที่ 4 รับผิดชอบพื้นที่ป่าในโคกประมาณ 19 ไร่ เช่นกันเรียกกันติดปากว่าป่าโคกผีหลอก เนื่องจากชาวบ้านมักจะนำศพมาเผาและฝังในบริเวณป่าชุมชนทั้ง 2 แห่งอยู่ประจำ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับว่าคนตายเคยอาศัยอยู่หมู่ใด แต่ก็ไม่ได้กำหนดตายตัวเพราะอาจจะมีการหนีที่อยากไปเผาในพื้นที่ป่าอีกหมู่หนึ่งเนื่องจากอยากฝังไว้ใกล้กับญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ทั้งนี้เป็นเพราะที่วัดศรีเจริญซึ่งเป็นวัดแห่งเดียวในหมู่บ้านยังไม่มีเมรุเผาศพ อีกทั้งชาวบ้านยังมีความเชื่อว่าการนำกระดูกไปฝังที่วัดโดยมีธาตุบรรจุไว้จึงเหมือนการติดคุก วิญญาณไม่สามารถไปเกิดหรือเป็นอิสระได้ ด้วยเหตุนี้จึงนิยมฝังศพไว้ที่ป่าช้า และขึ้นอยู่กับคำสั่งเสียของผู้ตายด้วยว่าอยากจะให้เผาศพไว้ที่ใด ส่วนการใช้ประโยชน์จากป่านั้น พอถึงฤดูฝนชาวบ้านจะสามารถเก็บเห็ดหน่อไม้ ผักพื้นบ้าน หรือของป่าชนิดอื่นๆ ได้ไม่ยาก พื้นที่ป่าชุมชนนี้มีบริเวณกว้างมากนอกจากชาวบ้านพาลูกาเองแล้วยังมีชาวบ้านใกล้เคียงมาหาของป่าตลอดทั้งปี ทั้งนี้ชุมชนเองได้มีข้อตกลงหรือกติการ่วมกันไว้คือห้ามตัดไม้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ส่วนตัว ถ้าเพื่อประโยชน์

ส่วนรวมนั้นทำได้ นอกจากนี้ภายในป่าชุมชนยังมี “หอบุปตา” ชาวบ้านเรียกเจ้าปู่ป้อ ซึ่งตั้งมาในสมัยใดไม่มีใครทราบ ผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่าเกิดมาก็เห็นมีตั้งอยู่ที่นี้แล้ว หอบุปตานี้ตั้งอยู่บริเวณริมห้วยยาง ซึ่งเป็น “ตาน้ำ” หรือพื้นที่ซับน้ำจะมีน้ำชั่งอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนี้ยังมี “โคกหนองกบ” ซึ่งเป็นป่าประมาณ 30 ไร่ อยู่ในเขตบ้านโพธิ์เจริญและบ้านพาลูกา หมู่ที่ 3 เป็นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านรำลึกกันว่ามีความเอื้อนของผีป่า ผีนา มีคนตายมากขึ้นเรื่อย ๆ ชาวบ้านที่มีที่นาใกล้กับบริเวณนั้นพากันหวาดกลัว จึงได้นิมนต์พระให้จำวัดอยู่บริเวณนั้นแล้วตั้งเป็นสำนักสงฆ์ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าวัดหนองกบ ปัจจุบันมีพระสงฆ์อยู่ 2 รูป

2. นา ที่นาของชุมชนแห่งนี้แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ นาหลุ่มกับนาโคก ชาวบ้านบางคนมีที่นาในทั้งสองลักษณะดังกล่าวนี้ ในอดีตนั้นชาวบ้านจะปลูกข้าวในพื้นที่นาใน 2 ลักษณะนี้ต่างกัน กล่าวคือ ในนาโคกจะปลูกข้าวไร่ ได้แก่ ข้าวหอมดอกตู โดยการเจาะรูลงดินแล้วหยอดเมล็ดข้าวลงไปในรู แล้วกลบ โดยที่จะรอให้ข้าวเจริญเติบโตเองตามธรรมชาติโดยไม่ได้ใส่ปุ๋ย ส่วนในนาหลุ่มชาวบ้านจะปลูกข้าวนา ได้แก่ ข้าวอีพัว ข้าวหมากยม ข้าวปล้องแฉ่ว เป็นต้น โดยที่ข้าวไร่จะสุกและได้เก็บเกี่ยวก่อนข้าวนา นอกจากนี้พื้นที่นาหลุ่มจะมีมากกว่าพื้นที่นาโคก แต่ข้าวในพื้นที่นาหลุ่มจะได้ปริมาณน้อยกว่านาโคก เนื่องจากการปลูกข้าวบนพื้นที่นาโคกข้าวจะออกรวงเป็นกอ แต่ในขณะที่นาหลุ่มจะใช้วิธีการหว่านข้าว จึงเก็บเกี่ยวได้ยากกว่า นอกจากนี้ในบริเวณนาโคกชาวบ้านบางคนยังแบ่งพื้นที่ไว้ปลูกปอ ซึ่งจะลงมือปลูกพร้อม ๆ กันกับข้าวนาไร่ ปัจจุบันชาวบ้านได้เปลี่ยนพันธุ์ข้าวนาเป็นข้าว กข. เนื่องจากได้ราคาดี ส่วนข้าวไร่นั้นได้เลิกปลูกและหันไปปลูกมันสำปะหลังและอ้อยแทนและจะทำนากันปีละครั้ง นอกจากนี้ในฤดูน้ำหลาก น้ำจากแม่น้ำโขงจะไหลเอ่อเข้าท่วมที่นาของชาวบ้าน ทำให้นาหลุ่มได้รับปุ๋ยธรรมชาติจากแม่น้ำโขง

3. บุ่ง บุ่งเป็นพื้นที่บริเวณรอยต่อระหว่างตลิ่งและเขตที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะลาดต่ำลง เป็นที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์หลายชนิด ทั้งพืชที่ชาวบ้านปลูกเองและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีลักษณะของความอุดมสมบูรณ์โดยสังเกตได้จากดินที่มีความชุ่มชื้นตลอดทั้งปี ต้นไม้บริเวณบุงมีความร่มรื่น บรรยากาศร่มรื่น บางครั้งที่น้ำโขงเอ่อล้นเข้าท่วมบริเวณบุงทำให้ดินบริเวณแห่งนี้ไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมีในการบำรุงพืช

4. ตลิ่ง เป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างบุงและหาดทราย มีลักษณะลาดชัน มีสภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย บางแห่งเป็นดินเหนียว ซึ่งสภาพที่แตกต่างกันเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านนิยมปลูกยาสูบในบริเวณดินเหนียวและปลูกพืชจำพวกข้าวโพด มัน ถั่ว ฯลฯ ไว้ในบริเวณดินร่วนปนทราย

5. หาดทราย เมื่อถึงฤดูกาลน้ำลดในช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม บริเวณน่านน้ำของชุมชนที่เคยมีน้ำเอ่อปริ่มตลิ่งนั้นก็ลดลงเหลือให้เห็นเป็นหาดทรายยาวขนานไปกับหมู่บ้าน เมื่อน้ำลดลงถึงที่สุดหาดทรายจะมีความกว้างจนถึงกลางแม่น้ำโขงเลยทีเดียว สภาพดินทรายที่ปรากฏบริเวณนี้จะเป็นทรายที่ปนไปด้วยเกล็ดกระยี่ประยับ คล้ายกับเกล็ดของทองคำ ทำให้ทราย

บริเวณนี้มีความสวยงามดึงดูดผู้คนให้มาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อดีต แม้ในปัจจุบันยังสามารถดึงดูดให้ผู้คนภายนอกมาใช้ประโยชน์จากความสวยงามของทราวยอีกด้วย

สำหรับการใช้ประโยชน์จากสภาพพื้นที่ทั้งสาม อันได้แก่ บุ่ง ตลิ่งและหาดทรายนั้นมีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ใกล้เคียงกันจึงสามารถอธิบายในภาพรวมได้ดังนี้

การใช้ประโยชน์จากบุ่ง ตลิ่ง และหาดทรายของชุมชน

1. การเก็บหาพืชผัก / สัตว์

การใช้ประโยชน์จากตลิ่งและบุ่งของชาวบ้านนั้น นับได้ว่ามีประโยชน์มากมายทั้งเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และการนำไปขาย โดยเฉพาะผักชนิดต่างๆ ได้แก่ ผักบัว ผักกุ่ม ผักเหลียง กระถิน ผักคาดน้ำ ผักหนมเกลือ ผักหยอแหย ผักขี้สั้ม ผักไหม ผักดงขม เห็ดดาว เป็นต้น ในการเก็บหาพืชผักเหล่านี้ไม่ว่าใครก็สามารถเก็บหาได้ ผู้ศึกษาพบว่าชาวบ้านได้พึ่งพาอาศัยทั้งตลิ่งและบุ่งในเรื่องของอาหารมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และได้นำภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษมาใช้ในการหาอยู่หากินตามสภาพพื้นที่ของแม่น้ำโขง ชาวบ้านจะรู้ว่าผักชนิดใดสามารถใช้เป็นอาหารของคน ผักชนิดใดเป็นอาหารของสัตว์ และผักแต่ละชนิดมีในช่วงเวลาใด วิธีในการเก็บ เป็นต้น

นอกจากตามตลิ่งและบุ่งจะมีทรัพยากรธรรมชาตินอกจากพืชผักแล้ว อาหารจากธรรมชาติยังมี ไข่ของนกเขาทราย ซึ่งมักจะมาอาศัยวางไข่บริเวณกอหญ้าบนหาดทรายอยู่เสมอ และแมลงที่ชาวบ้านสามารถนำมาประกอบอาหารได้ เช่น จี๋หล่อ สามารถขุดได้ตามบุ่งของแม่น้ำโขง จี๋หล่อหรือในบางท้องถิ่นเรียกจี๋โป่มหรือจี๋กุ่มนั้น เป็นแมลงที่อาศัยอยู่ในดินโดยเฉพาะในนาข้าวของชาวนาทั่วไปและตามตลิ่งริมฝั่งแม่น้ำโขง ช่วงน้ำลดในหน้าแล้งราวเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคม การขุดหาแมลงชนิดนี้ทั้งผู้ใหญ่หรือเด็กก็สามารถที่จะหาได้ เนื่องจากอาศัยการถ่ายทอดประสบการณ์มาจากบรรพบุรุษ ผู้วิจัยพบว่าในเบื้องต้นชาวบ้านจะต้องดูลักษณะของดินก่อนว่าเป็นรูของจี๋หล่อหรือไม่ โดยสังเกตจากหน้าดินที่มีลักษณะที่ชาวบ้านเรียกว่า “ขุย” คือจะแตกต่างไปจากดินธรรมดา คล้ายกับมีคนมาทำกองดินเอาไว้ นั่นเป็นการทำรูของจี๋หล่อ เด็กที่มาขุดแล้วว่า

“การขุดหาจี๋หล่อแถวบุ่งริมฝั่งแม่น้ำโขงนี้ จะขุดยากกว่าการขุดหาในพื้นที่นาเพราะบริเวณ “บุ่ง” ริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้นเป็นดินทราย ซึ่งรูของจี๋หล่อจะลึกมาก แต่จะมีจี๋หล่อจำนวนมากกว่าในนา”

การขุดหาจี๋หล่อนี้หลายคนขุดไปเพื่อเป็นอาหาร โดยการทอด คั่ว หรือนำไปแกง และหลายคนก็ขุดเพื่อขาย โดยจะขายได้ในราคา 100 ตัว/40 บาท ซึ่งนับว่าเป็นรายได้ที่ดีทีเดียว ถ้าขยันขุดก็สามารถสร้างรายได้เสริมได้ ส่วนใหญ่มักนิยมขุดไปทำอาหารรับประทานในครัวเรือนกันเท่านั้น

2. การใช้เป็นพื้นที่เพาะปลูก

นอกจากพืชผักที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแล้วนั้น ชาวบ้านจะปลูกพืชผักต่างๆ ในบริเวณริมตลิ่ง เช่น ปลูกมันแกวแดง(มันเทศ) มันเกา ข้าวโพด ฟักทอง บวบ ถั่วลิสง มะเขือเทศ พริก ถั่วฝักยาว ยาสูบ โดยจะปลูกในที่ดินของตนเอง โดยเฉพาะยาสูบจะปลูกขายให้กับคนที่ไม่มีสวนยา ซึ่งก็มักจะเป็นคนในหมู่บ้านนั้น และในปัจจุบันไม่มีการปลูกต้นยาสูบอีกแล้ว นอกจากนี้ยังมีต้นจ๊ว ซึ่งเป็นพืชยืนต้นที่ชาวบ้านพาลูกานิยมปลูกไว้ตามบึงและตลิ่งที่ไม่มีโฉนด ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อทำเป็นแนวแบ่งเขตที่ดินตามธรรมชาติ ซึ่งนับว่าเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากต้นจ๊วเป็นพืชยืนต้นขนาดใหญ่สังเกตได้ง่าย และยังช่วยป้องกันไม่ให้เกิดการพังทลายของตลิ่งอีกด้วย

3. การใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์

นอกจากนี้ชาวบ้านยังนำสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควายลงไปเลี้ยงที่บึง ตลิ่งและหาดทรายในช่วงน้ำลด มีหญ้าและผักหลายชนิดที่เป็นอาหารของสัตว์ เช่น เครือตังนาย ต้นกล้วย เครือมันแกว เครือตดหมาโดยเฉพาะเครือตังนายเป็นพืชที่มีขึ้นอยู่อย่างหนาแน่นตามบริเวณบึงและตลิ่งเนื่องจากเป็นพืชล้มลุกที่มีการแพร่พันธุ์อย่างรวดเร็ว อีกทั้งรากของต้นตังนายจะหยั่งลึกลงไปดินซึ่งมีความลึกมากพอที่จะช่วยรักษาหน้าดินไม่ให้เกิดการพังทลายได้ด้วย

4. การใช้เป็นสถานที่พักผ่อน / สันทนาการ

นอกจากการจับสัตว์น้ำ เก็บพืชผักที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือการหาแมลงที่กินได้ ยังจะเห็นได้ว่าบริเวณหาดทรายของแม่น้ำโขงในช่วงฤดูแล้ง ราวเดือนเมษายนของทุกปีนั้น ชาวบ้านต่างใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงกันอย่างมากมายในหลากหลายรูปแบบ เช่น การลงอาบน้ำในแม่น้ำโขง การพักผ่อนหย่อนใจของครอบครัวในตอนเย็น หรือกระทั่งการแข่งขันกีฬาในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เช่น การแข่งขันวอลเลย์บอล เป็นต้น และไม่เพียงเฉพาะในช่วงฤดูแล้งนี้เท่านั้นที่ชาวบ้านในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีในแม่น้ำโขง แต่พบว่าชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้ตลอดทั้งปี

นอกจากนี้ยังมีพื้นที่สาธารณะอีกแห่งหนึ่งในบริเวณบึงคือ บริเวณวัดร้างเก่า ซึ่งอยู่ติดริมแม่น้ำโขงและอยู่ในบริเวณพื้นที่หมู่ที่ 3 ในอดีตนั้นบริเวณที่แห่งนี้คือวัดบรมนาถคாதหัวเมือง ซึ่งเป็นวัดเก่าและร้างไปเพราะในช่วงที่เกิดโรคระบาดผู้คนแยกย้ายกันไปตั้งรกรากที่อื่น และได้ถูกน้ำโขงเซาะพังทลายลงในเวลาต่อมา ที่แห่งนี้เลยกลายเป็นวัดร้างที่มีสภาพน่ากลัว มีต้นไม้ขึ้นรกครึ้ม นอกจากนี้ยังเป็นที่ตั้งของ “หอปู่ตาศรีสว่างวงศ์” หรือหอนางขาว ซึ่งตั้งขึ้นในสมัยใดไม่ปรากฏเนื่องจากได้ย้ายเข้ามาไว้หลังจากที่น้ำได้เซาะตลิ่งพังลงเรื่อยๆ เพราะเมื่อก่อนหอปูตานี้เคยตั้งอยู่กลางแม่น้ำโขงเหมือนกับหมู่บ้านที่เคยตั้งอยู่กลางแม่น้ำโขง และได้ย้ายเข้ามาเนื่องจากตลิ่งพัง ที่แห่งนี้จึงกลายเป็นป่ากร้างมาหลายปี บางครั้งกลายเป็นที่ทิ้งขยะของชาวบ้าน และ

กลายเป็นแหล่งมั่วสุมของวัยรุ่น จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2542 นายจำลอง พาลูกา ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 3 ในสมัยนั้นได้ชักชวนชาวบ้านถางป่าปรับปรุงสถานที่แห่งนี้ใหม่ และกลายเป็นที่พักผ่อน หรือสถานที่ท่องเที่ยวของชาวบ้านและได้ประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป โดยติดป้ายไว้ตามถนนทางเข้าหมู่บ้าน ซึ่งได้ตั้งชื่อว่า “หาดพาลูกา” เนื่องจากพอลถึงฤดูแล้งระดับน้ำในแม่น้ำโขงลดลงจะเห็นเป็นหาดทรายทอดตัวยาวขนานไปกับหมู่บ้านและกว้างออกไปจนถึงกลางแม่น้ำโขง พื้นที่สาธารณะแห่งนี้จึงเป็นทางขึ้นลงไปสู่หาดพาลูกา ในเทศกาลสงกรานต์หาดพาลูกานี้ได้กลายเป็นสนามแข่งขันกีฬาระหว่างบ้านพาลูกากับบ้านท่าสะโน (ฝั่งตรงข้ามซึ่งอยู่ในแขวงสะหวันนะเขต) และหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งจะจัดงานประเพณีสงกรานต์ขึ้นที่นี่ทุกปีถือเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน และในปัจจุบันพื้นที่สาธารณะแห่งนี้ ยังคงเหลือซากของลิมเก่าให้เห็นอยู่บ้าง

1.1.4 แหล่งน้ำที่สำคัญ

1.1.4.1 แม่น้ำโขง

สำหรับประเทศไทยแม่น้ำโขงเริ่มต้นตั้งแต่จังหวัดเชียงราย เลย หนองคาย นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ สิ้นสุดที่จังหวัดอุบลราชธานี สภาพทางภูมิศาสตร์ในแต่ละช่วงที่แม่น้ำโขงไหลผ่านนั้น มีความแตกต่างกันทั้งในเรื่องของระบบนิเวศและสภาพพื้นที่ สำหรับช่วงของจังหวัดมุกดาหารนั้นมีสภาพเป็นหาดทราย ที่ชาวบ้านมักเรียกกันว่า “หาดทรายเงินหาดทรายทอง” ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงต่างมีชีวิตผูกพันและพึ่งพาแม่น้ำโขงมาตั้งแต่บรรพบุรุษ หลายคนเล่าว่าสภาพของแม่น้ำโขงในอดีตกับปัจจุบันนั้นแตกต่างกันมากไม่ว่าจะเป็นความกว้างของแม่น้ำ จากเดิมในอดีตที่ค่อนข้างแคบ การไปมาหาสู่กับพี่น้องยังฝั่งตรงข้าม คือประเทศลาวนั้นค่อนข้างสะดวก สัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา นั้นชุกชุมมาก มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าในปัจจุบัน

ในสมัยก่อนชาวบ้านใช้น้ำจากแม่น้ำโขงทั้งอุปโภคและบริโภคซึ่งชายอาวุโส วัย 81 ปีเล่าถึงการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงในอดีตว่า “แต่ก่อนกินน้ำโขงใช้สารส้มกวนให้ตกตะกอน แล้วกินน้ำใส แต่ทุกวันนี้บ่กินแล้ว เพราะกินน้ำฝนแทน ปัจจุบันมีน้ำประปา มีน้ำสะอาด มีคลองน้ำ มีน้ำโยกแทน สะดวกขึ้นเลยบ่กินน้ำโขง” หมายความว่า เมื่อก่อนที่มีการกินน้ำจากแม่น้ำโขงนั้นจะใช้สารส้มกวนน้ำโขงให้มีการตกตะกอน แล้วจึงดื่มกินได้ แต่ปัจจุบันนี้ได้หันมาดื่มน้ำฝนแทน อีกทั้งมีน้ำประปา มีน้ำสะอาด มีคลองน้ำ มีน้ำโยก(น้ำบาดาล) ซึ่งมีความสะดวกกว่าเมื่อก่อนมากจึงไม่ดื่มน้ำโขงแล้ว

พรานปลาวัย 75 ปีเล่าถึงอดีตเกี่ยวกับแม่น้ำโขงว่า “แต่ก่อนในน้ำของเฮา อิหยังกะบ่ อึดบ่อยาก ปูปลานาน้ำกะอุดมสมบูรณ์ เวลาสิเอ็ดบุญเอ็ดทาน สิเอาปลามาสู้ที่ลุ่มน้ำ แค่มดน้ำไว้เลย บ่จักอึดลงไปในน้ำโขงปลา มันจะว่ายมาต่าหาหลายขนาด” หมายความว่า เมื่อก่อนในแหล่งน้ำของชาวบ้านนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านไม่อดอยาก ครั้นเวลาจะทำบุญทำทานจะเอาปลา มาให้ญาติพี่น้อง เพียงแค่มดน้ำไว้เลย ปลาที่อยู่เยาะลงไปแม่น้ำโขงปลาจะว่ายมาชนขา

นอกจากแม่น้ำโขงจะเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนใช้ทำมาหากินและการคมนาคมแล้ว แม่น้ำโขงยังมีความสำคัญในด้านการเกษตรโดยการสูบน้ำจากแม่น้ำโขงขึ้นมาใช้สำหรับการเกษตร เช่น การทำนา ทำไร่ เพื่อบรรเทาปัญหาการขาดแคลนน้ำใช้ในการเกษตร นอกจากนี้แม่น้ำโขงยังมีความสำคัญในงานบุญประเพณีแข่งเรือที่จัดขึ้นทุกๆปีอีกด้วย ซึ่งในรายละเอียดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงจะได้กล่าวในส่วนต่อไป

1.1.4.2 ห้วยต๋มบก

ห้วยต๋มบกเป็นลำห้วยที่มีมาแต่เดิมก่อนตั้งหมู่บ้าน ซึ่งเป็นน้ำที่มาจากท้องนาไหลรวมกันที่บริเวณวัดลัญจิกวัน บ้านชะโนด ไหลผ่านบ้านพาลูกาหมู่ 3 และ 4 และไหลลงสู่แม่น้ำโขงซึ่งในบริเวณนี้ชาวบ้านเรียก “ปากห้วยต๋มบก” และถือเป็นห้วยที่เป็นเขตบ้านพาลูกาหมู่ 4 กับบ้านทรายทอง เมื่อก่อนที่บริเวณห้วยแห่งนี้เวลาระดับน้ำในแม่น้ำโขงขึ้น ในบริเวณห้วยจะเต็มไปด้วยผู้คนออกมาหาปลา มีเครื่องมือหลายชนิดไม่ว่าจะเป็น ต้ม มอญ แห สวิง ขา ต่อมาในปีพ.ศ. 2535 มีการสร้างฝายน้ำล้นเพื่อการเกษตรบริเวณห้วยต๋มบก เพื่อกั้นน้ำโขงไว้ใช้ในฤดูแล้งและป้องกันการน้ำโขงไหลย้อนกลับเข้ามาท่วมพืชผลทางการเกษตรในฤดูน้ำหลาก แต่ในสภาพปัจจุบันฝายกลับไม่ได้ใช้ประโยชน์ เนื่องจากระดับฝายอยู่ในระดับเสมอกันกับพื้นดิน พอระดับน้ำโขงขึ้นน้ำจึงเอ่อล้นท่วมบ้านเรือนและพืชผลทางการเกษตร และพอช่วงน้ำลดก็ไม่สามารถกักเก็บน้ำได้ในปริมาณที่พอเพียง ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์จากฝายได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ในปัจจุบันชาวบ้านไม่กล้าลงหาปลากันในห้วยแห่งนี้ เนื่องจากมีปลิงอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

1.1.5 ภูมิอากาศและสภาพฝน

ภูมิอากาศ จัดเป็นภูมิอากาศแบบมรสุม ซึ่งปีหนึ่งแบ่งออกเป็น 2 ฤดูใหญ่ๆ คือ ฤดูฝน กินเวลานาน 5 เดือน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม ไปสิ้นสุดราวกลางเดือนตุลาคม และฤดูแล้งแบ่งแยกย่อยออกเป็น 2 ช่วง คือฤดูหนาว กินเวลานาน 4 เดือน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคมไปสิ้นสุดกลางเดือนกุมภาพันธ์ และฤดูร้อนกินเวลานาน 3 เดือน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ ไปสิ้นสุดกลางเดือนพฤษภาคม

1.2 สภาพสังคมและเศรษฐกิจ

1.2.1 ประวัติของหมู่บ้าน

เนื่องจากบรรพบุรุษของชาวบ้านพาลูกาสืบเชื้อสายมาจากลาวในสมัยอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งมีการปกครอง จาริต ประเพณีที่สืบทอดต่อกันมาหลายรุ่น รวมไปถึงความสำนึกทางเครือญาติที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เป็นเจ้าเมืองในสมัยนั้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ผู้วิจัยคิดว่ามีผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นในการกล่าวถึงประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านแห่งนี้ จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจไปถึงความเป็นมาของบรรพบุรุษตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้าง เพื่อสะท้อนให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองการปกครอง สังคม ประเพณี วัฒนธรรม ฯลฯ ที่มีผลอย่างยิ่งต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของคนใน

ชุมชนในสมัยอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งมีศูนย์กลางของอาณาจักรอยู่ที่หลวงพระบาง เป็นอาณาจักรที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติอยู่อย่างมาก ประกอบกับมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการคมนาคมขนส่ง เนื่องจากตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง และอาศัยแม่น้ำสายรอง ซึ่งได้แก่แม่น้ำอูเชื่อมไปถึงชายแดนจีน และแม่น้ำโขงสู่เวียดนาม ถือได้ว่าเป็นสมัยที่มีการค้าขายกับจีนและเวียดนามโดยมีหลวงพระบางเป็นรัฐเชื่อมต่อกับภูมิภาคอื่นๆ มีการค้าขายสินค้าซึ่งในสมัยนั้นสินค้าขายออกคือแร่ธาตุและของป่า โดยเฉพาะแร่ธาตุนั้นพบว่าทองที่ได้มานั้นเอามาจากการร่อนทองในแม่น้ำ นอกจากนี้ยังมีการส่งส่วยหรือการถวายเครื่องราชบรรณาการ (โยชียุติ มาชูฮารา. 2546 : 112, 193) ต่อมาอาณาจักรล้านช้างได้แบ่งออกเป็น 3 ราชธานีคือ อาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์และอาณาจักรล้านช้างจำปาศักดิ์ ซึ่งในขณะนั้นเจ้าหน่อภูมหรือพระเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร จากราชวงศ์เวียงจันทน์ได้แยกออกไปตั้งราชอาณาจักรจำปาศักดิ์ผู้คนจากเวียงจันทน์ เช่น พระวอพระตา เจ้าโสมพมิตร พระครูโพนเสม็ก จึงได้อพยพลงมาตามลำน้ำโขง เพื่อหาดินแดนที่อุดมสมบูรณ์กว่า โดยเฉพาะกลุ่มของพระครูโพนเสม็กนั้นมีถึง 3,000 คนอพยพมาตามลำน้ำโขงและได้แยกย้ายกันตั้งบ้านเรือนในสองฝั่งโขง หนึ่งในจำนวนนั้นคือ เจ้าจันทรสूरียวงษ์ ไปตั้งอยู่บ้านหลวงโพนสิม¹ บริเวณพระธาตุอิงฮัง² ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ต่อมาอีกนานหลายสิบปีจนถึงแก่กรรมเจ้าจันทกนิรี ผู้เป็นบุตรเจ้าจันทรสूरียวงษ์ได้เป็นหัวหน้าปกครองกันมา จึงได้อพยพพรรคพวกข้ามโขงมาตั้งเมืองมุกดาหาร ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงปากห้วยบังมุก เมื่อพ.ศ. 2313 (ในสมัยกรุงธนบุรี)

ต่อมาพ.ศ. 2321 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เจ้าจันทกนิรีเป็นพระยาจันทศรีสุราชอุปราชามันธาตุราช ขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองมุกดาหารคนแรกและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามเมืองว่า “มุกดาหาร”

พ.ศ. 2338 เจ้าหลวงโพนสิม น้องชายเจ้าจันทกนิรี เป็นหัวหน้าชาวไทยบ้านหลวงโพนสิมอีกกลุ่มหนึ่งมีจำนวนน้อยกว่าชาวไทยอพยพกลุ่มเจ้าจันทกนิรีได้นำชาวไทยจากบ้านหลวงโพนสิมอพยพตามลำแม่น้ำโขงขึ้นไปทางทิศเหนือ แล้วข้ามปากแม่น้ำโขงที่บ้านท่าสะโนตั้งบ้านเรือนอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง บริเวณตอนเหนือของปากห้วยตุมกริมฝั่งแม่น้ำโขง เป็นภูมิทัศน์หาดทรายทองสวยงามมาก รวมชุมชนเป็นหมู่บ้าน มีเจ้าหลวงโพนสิมเป็นพ่อบ้านปกครองหมู่บ้าน และได้

¹ ท้าวหลวงและนางสิม สองสามีภรรยา เป็นหัวหน้านำครอบครัวพวกพ้องจำนวน 60 ครอบครัวเศษย้ายจากถิ่นเดิมคือบ้านน้ำน้อยอ้อยหนูมาทางฝั่งแม่น้ำโขงทิศตะวันตก เพื่อหาที่สร้างแปงเมืองใหม่ ซึ่งสาเหตุที่ย้ายคือ 1) บ้านเมืองเดิมตั้งอยู่กลางดงเป็นที่ดอนสูงกันดารน้ำ 2) มีสัตว์ป่าชุกชุม สัตว์ร้ายทำลายสัตว์เลี้ยง 3) เพื่อแสวงหาเส้นทางคมนาคม ซึ่งมีทางน้ำเพียงทางเดียวและ 4) เพื่อให้อยู่ใกล้เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ท้าวหลวงได้นำพวกพ้องมาถึงดงโพนไถ้พระธาตุอิงฮัง (โพน= จอมปลวก) จึงได้ตั้งเมืองใหม่ขึ้นที่ดงโพนระหว่างบึงวะกับบึงขามแล้วขนานนามเมืองใหม่ตามชื่อตัว ภรรยา และชื่อดงว่า “เมืองหลวงโพนสิม”

² พระธาตุอิงฮังหรืออิงรัง (องค์พระธาตุอิงอยู่กับต้นรัง) เป็นที่ตั้งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่พระเจ้าศรีธรรมโศกและพระติงคุช ได้ทรงสร้างไว้เมื่อ พ.ศ. 218 เพื่อจะได้สักการบูชาและยึดเหนี่ยวเป็นที่พึ่งทางใจ

ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “พาลูกา” ชื่อบ้านพาลูกาเป็นภาษาบาลีมาจากคำว่า พาลูกะ ซึ่งแปลว่า ทราย การปกครองบ้านพาลูกาขึ้นตรงต่อเมืองมุกดาหาร

พ.ศ. 2400 เจ้าหลวงโพนสิมพ่อบ้านพาลูกาเมื่ออายุได้ 92 ปีได้เจ็บป่วยด้วยโรคชราและได้ถึงแก่กรรม เจ้ากุลบุตรผู้เป็นบุตรเจ้าหลวงโพนสิมเกิดกับเจ้านางเมืองพิน ได้เป็นพ่อบ้านพาลูกาสืบแทนผู้เป็นบิดา และได้สร้างบ้านแปลงเมืองกันต่อมาจนถึง พ.ศ. 2409 เจ้าจันทร์เทพสุริยวงศ์ดำรงรัฐสีมามุกดาหาราธิบดี (เจ้าหนู) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองมุกดาหารลำดับที่ 4 พยายามที่จะขยายอาณาเขตเมืองมุกดาหาร ที่ครอบคลุมทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง (รวมแขวงสะหวันนะเขตของดินแดนลาว) จนจรดแดนญวนให้กว้างใหญ่ไพศาลยิ่งขึ้น เพื่อทดแทนนครเวียงจันทน์ซึ่งเป็นเมืองร้าง เจ้าเมืองมุกดาหารจึงขอรับพระราชทานตั้งเมืองขึ้นใหม่อีกเมือง โดยแยกอาณาเขตเมืองมุกดาหารตั้งแต่หัวยั้งทราย(บางทราย) ขึ้นไปทางเหนือจนถึงลำน้ำก่ำ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามเมืองในแขวงบ้านบังทรายนี้ว่า “เมืองพาลูกาการภูมิ” แต่ได้ตั้งเมืองเหนือบ้านบางทรายขึ้นไป คือบริเวณบ้านพาลูกา อำเภอหว้านใหญ่ในปัจจุบัน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ญาหลวงทักบุตรราชวงศ์ (ทัง) เมืองมุกดาหาร ซึ่งเป็นหลานของพระยาจันทร์สุริยวงศ์ เป็นเจ้าเมืองพาลูกาการภูมิคนแรกและพระราชทานบรรดาศักดิ์เจ้าเมืองพาลูกาการภูมิเป็นพระอมรฤทธิธาดา (ปรีชาทองบพิตร. 2541 : 1-2, คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. 2544 : 118)

การบริหารบ้านเมืองในขณะนั้นประกอบไปด้วยกรมการเมือง ตำแหน่งต่างๆ อันได้แก่ เจ้าเมืองพาลูกาการภูมิ อุปฮาด ราชวงศ์ และราชบุตร หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอาญาสี่ ซึ่งเป็นตำแหน่งผู้บังคับบัญชาสูงสุดสมัยนั้น ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2410 เริ่มมีการถวายเครื่องราชบรรณาการจากหัวเมืองต่างๆ เข้าสู่เมืองมุกดาหารและมุกดาหารถวายต่อไปยังกรุงเทพฯ ในช่วงนั้นเมืองพาลูกาการภูมิ³ ก็ได้ส่งเครื่องราชบรรณาการหรือส่วยด้วยเช่นกัน โดยชาวบ้านจะร่อนเอาทรายเงินทรายทองที่มีอยู่เต็มหาดทรายในฤดูแล้ง นำเอามาหลอมรวมกับตะกั่ว ทำเป็นเครื่องประดับและส่งไปเป็นเครื่องราชบรรณาการ ดังหลักฐานจากเอกสารโบราณที่ว่า

เจ้าจันทร์เทพสุริยวงศ์ฯ เจ้าเมืองมุกดาหารได้จัด
ราชบรรณาการมีต้นไม้ทอง, ต้นไม้เงิน⁴ สูง 9 ชั้นหนักต้นละ
2 ตำลึง 3 บาท พร้อมด้วยนรนาต 2 ยอด งาช้าง 12 กิ่ง
สีผึ้งหนัก 2 ทาบกกับเงินแทนผลเร็วส่วยเป็นราชบรรณาการ
ของเมืองมุกดาหารเสมือนหนึ่งเมืองประเทศราชลงไป
ทูลเกล้าฯ ถวายที่กรุงเทพฯ ทุกปีเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2410

³ เป็นหัวเมืองชั้นตรี ขึ้นตรงต่อเมืองมุกดาหารซึ่งเป็นหัวเมืองเอกของหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ

⁴ หัวเมืองในภาคอีสานที่ถวายต้นไม้ทอง, ต้นไม้เงินเสมือนหนึ่งเมืองชายแดนประเทศราชเคยมีสองเมืองเท่านั้น คือ เมืองนครพนม และเมืองมุกดาหาร

(สมัยรัชกาลที่ 4) เป็นปีแรกและเป็นประเพณีของเมือง

มุกดาหารตลอดมา

(เอกสาร ร.4 จ.ศ.1129 เลขที่ 310 ทอสมุดแห่งชาติ อ้างถึงใน

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544 : 85)

ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. 2533 พระอมรฤทธิธาดา (ทัต) เจ้าเมืองพาลูกาการภูมิ ถึงแก่กรรม ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองได้ 24 ปี และได้มีการจัดพระราชทานเพลิงศพเจ้าเมืองพาลูกาการภูมิและแต่งตั้งกรมการเมืองใหม่ อุปฮาด (กุ) เป็นพระอมรฤทธิธาดา (กุ) ในปี พ.ศ. 2434 และเป็นปีที่มีการยกเลิกการถวายเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 และเมื่อปี พ.ศ. 2436 กรุงสยามต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส เมืองบริวารของเมืองมุกดาหาร ได้แก่ เมืองตะโปน เมืองพิน เมืองนอง เมืองพอง เมืองพลาญชัยเสียไป โดยเฉพาะพื้นที่ส่วนใหญ่ของเมืองพาลูกาการภูมิฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขง ถูกฝรั่งเศสยึดไปในครั้งนั้นด้วย (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 9, 2542 : 3071)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2440 พระอมรฤทธิธาดา (กุ) ถึงแก่กรรม เมืองพาลูกาการภูมิ มีเจ้าเมืองปกครองติดต่อกันสามสมัย และปี พ.ศ. 2441 กระทรวงมหาดไทยประกาศใช้ข้อบังคับการปกครองหัวเมือง ร.ศ.117 ยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมือง , อุปฮาด , ราชวงศ์และราชบุตร ต่อมา พ.ศ. 2442 ครั้นเมื่อมีการจัดการปกครองเป็นระบบจังหวัด อำเภอและตำบล เมืองพาลูกาการภูมิจึงถูกยุบลงเป็นหมู่บ้านพาลูกาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กรมการเมืองเก่าๆ ได้อพยพข้ามโขงไปอยู่สะหวันนะเขต

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2446 เกิดโรคระบาด (โรคห่าหรืออหิวาตกโรค) คนอพยพย้ายไปอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ยังเหลือแต่ต้นไม้ผลทิ้งไว้จำนวนมาก ผู้ว่าราชการเมืองมุกดาหาร แต่งกรมการเมืองมาสำรวจและหวงห้ามไว้เป็นของส่วนหลวง ถ้าคนใดต้องการผลไม้หรือต้องการมาอยู่ให้ขออนุญาต (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544 : 125) หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2450 บ้านพาลูกาเป็นหมู่บ้านที่ 12 ขึ้นกับตำบลห้วยน้ำใหญ่ อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม ต่อมารัฐบาลไทยได้ประกาศให้ชาวไทยทุกคนมีชื่อสกุล ชาวบ้านพาลูกาได้พิจารณาเห็นว่า เพื่อความเป็นสิริมงคลและเป็นการรำลึกถึงบรรพชน ผู้ก่อตั้งบ้านพาลูกาจึงได้ขอจดทะเบียนชื่อสกุลตามชื่อเดิมของเจ้าหลวงโพนสิมและตามชื่อบ้านพาลูกา คือ พาลูกา และพาลีก ปัจจุบันชาวบ้านพาลูกามีชื่อสกุลมากขึ้น จากการขอเปลี่ยนชื่อสกุลใหม่เช่น ทองบพิตร และสุริยพงศ์ เป็นต้น อีกประการหนึ่งก็ใช้ชื่อสกุลตามบิดาที่มาจากเขตท้องที่อื่น เช่น ปัญญาทองพัว และทวีโคตร เป็นต้น (ปรีชา ทองบพิตร, 2541 : 11)

ในปีพ.ศ. 2452 เมื่อโรคระบาดสงบลง บ้านเมืองเข้าสู่ภาวะปกติ ชาวเมืองพาลูกาที่เหลืออยู่จึงได้ร่วมมือกันสร้างวัดขึ้นใหม่ โดยอาศัยที่ดินลานกลางบ้าน เมื่อสร้างเสร็จแล้วตั้งชื่อว่า “วัดบรรลุลูกพาลูกาการภูมิ” อาจารย์บรรณ พาลูกา เป็นผู้นำชาวบ้านพาลูกาเป็นผู้จัดตั้ง โดย

มีอาจารย์ชน เป็นเจ้าอาวาส ต่อมาอาจารย์ชนได้ลาสิกขาไป ชาวบ้านได้พร้อมใจกันเปลี่ยนชื่อวัด เป็น “วัดศรีเจริญ” มีเจ้าอาวาสสืบต่อมาถึงปัจจุบัน 9 รูป (ปรีชา ทองบพิตร. 2541 : 10)

พ.ศ. 2460 เป็นช่วงที่บ้านพาลูกาและชุมชนใกล้เคียงพื้นฟูสภาพบ้านเมือง เริ่มมีการ ก่อตั้งโรงเรียนบ้านชะโนดซึ่งติดกับบ้านพาลูกาทางทิศเหนือ เด็กในบ้านพาลูกาเดินทางไปเรียนที่ นั้นและชุมชนเริ่มมีขนาดใหญ่ขึ้น ต่อมาในปีพ.ศ. 2480 ชายชาวบ้าน วัย 62 ปี ได้เล่าว่า เกิด น้ำท่วมครั้งใหญ่ที่ดินริมตลิ่งส่วนใหญ่พังลงไปหลายเมตร (ประมาณ 400-500 เมตร) ซึ่งแต่ ก่อนนั้นหมู่บ้านพาลูกาตั้งอยู่บริเวณที่เป็นหาดทรายในปัจจุบัน หลังจากที่เกิดน้ำท่วมจนตลิ่งพัง ชาวบ้านจึงย้ายขึ้นมาเรื่อย ๆ

จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2481 เป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ตรงกับสมัยจอมพล ป.พิบูล สงคราม ในระยะนั้นชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงอยู่ด้วยความหวาดระแวง มีการก่อสร้างหลุมหลบภัย หลายแห่งภายในหมู่บ้าน พ.ศ. 2485-86 เกิดโรคฝีดาษหรือไข้ทรพิษในหมู่บ้าน รักษาโดยหมอ พื้นบ้านในระยะนั้นมีคนตายและรอดชีวิตมากพอกัน หลุยงชา วัย 78 ปี ได้เล่าถึงความทรงจำ ในอดีตให้ฟังว่า ในปี พ.ศ. 2499 ในช่วงที่ฝรั่งเศสปกครองประเทศลาวขณะนั้นการทำนาของ ลาวเป็นแบบทำนารวมต้องหักเอาเข้ารัฐบาล ทำให้ประชาชนชาวลาวมีความลำบากมาก ผนวก กับเกิดภาวะแห้งแล้งทำให้การทำนาเป็นไปด้วยความลำบากมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านจากฝั่ง ไทยโดยเฉพาะที่บ้านพาลูกาค้าขายข้าวกระสอบกับฝั่งลาว ซึ่งชาวบ้านพาลูกาได้ไปรับซื้อข้าวจาก ด้านแล้วนำไปส่งขายต่อให้กับชาวลาว ในช่วงนั้นชาวบ้านพาลูกาได้นำสินค้าเช่น ข้าว กล้วย อ้อย ของป่า ฯลฯ ที่ปลูกในหมู่บ้านถ่อเรือล่องไปตามแม่น้ำโขง เพื่อนำไปขายให้กับชาวเมืองมุกดาหาร โดยเฉพาะจะมีคนมารับซื้อต่อซึ่งก็ได้แก่พ่อค้าชาวเวียดนาม ในปี พ.ศ. 2507 ซึ่งในช่วงนั้นเกิด การปฏิวัติในเวียงจันทน์ทำให้ชาวลาวบางส่วนก็ได้อพยพมาอยู่ที่สะพานนะเขต และข้ามมาอยู่ที่ ฝั่งไทยโดยเฉพาะที่บ้านพาลูกาก็มีชาวลาวมาอาศัยอยู่เพิ่มมากขึ้น โดยการแต่งงานกับคนใน หมู่บ้านซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นผู้หญิงชาวลาวที่แต่งงานกับคนในหมู่บ้าน

ต่อมาในปีพ.ศ. 2513 ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ บ้านพาลูกา เป็นหมู่ที่ 9 ขึ้นกับ ตำบลห้วยใหญ่ อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม และจากพ.ศ. 2514-2520 ในช่วงนี้บ้าน พาลูกาได้พัฒนาสิ่งก่อสร้างหลายอย่างตามนโยบายพัฒนาประเทศ เช่น การสร้างถนนลาดยาง เชื่อมระหว่างจังหวัดกับอำเภอ(รพช.)การก่อตั้งโรงเรียนบ้านพาลูกา ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับ ประถมศึกษา ต่อมาพ.ศ. 2525 ทางราชการได้ตั้งจังหวัดมุกดาหาร และได้ปรับปรุงท้องที่อำเภอ ห้วยใหญ่ให้มี

ตำบลเพิ่มอีก 2 ตำบล คือตำบลชะโนด และตำบลดงหมู สำหรับตำบลชะโนดมี 4 หมู่ คือบ้านชะโนด หมู่ 1 และ 2 บ้านพาลูกา หมู่ 3 และ 4 มาจนถึงปัจจุบัน

ในระหว่างช่วงปีพ.ศ. 2525 – 2530 นั้นเป็นช่วงของการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ ทำให้เกิด โครงการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อุตสาหกรรมการก่อสร้างเริ่มมีมากขึ้นอย่างต่อเนื่องเช่นกันดังนั้น จึงทำให้กิจการที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างเริ่มขยายตัวมากขึ้น ขยายพื้นที่ในการหาวัตถุดิบในการ

ก่อสร้างโดยเฉพาะทรายมากขึ้น เพราะฉะนั้นในปีพ.ศ. 2525 จึงพบเห็นการดูดทรายตามลำน้ำโขงมากขึ้น ตำบลชะโนดก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการขอสัมปทานดูดทรายและได้ให้บริษัททำสัมปทานในช่วง 2-3 ปีเท่านั้น ซึ่งต่อมาบริษัทก็ได้ย้ายไปขอสัมปทานกับหมู่บ้านใกล้เคียงนั้นก็คือบ้านพาลูกาตนเอง โดยเริ่มดูดทรายในหมู่ที่ 4 ในปี พ.ศ. 2529 เป็นปีแรก นอกจากนี้ยังเกิดโครงการพัฒนาแหล่งน้ำภายในชุมชน เช่น พ.ศ. 2532 ได้มีการก่อตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำจากโครงการสูบน้ำด้วยพลังงานไฟฟ้า พ.ศ. 2535-36 สร้างฝายน้ำล้นที่ห้วยตุมนกเพื่อการเกษตร และเริ่มมีกองทุนฟื้นฟูเกษตรกร ต่อมา ในปี พ.ศ. 2543 บริษัทเอกชน ได้ย้ายไปทำสัมปทานดูดทรายในพื้นที่หมู่ 3 บ้านพาลูกาและย้ายกลับมาที่หมู่ 4 อีกในปี 2544 -ปัจจุบัน

ภายหลังจากที่มีการสัมปทานดูดทรายในพื้นที่ ทำให้ที่ดินของชาวบ้านได้ถูกเปลี่ยนมือไปเป็นของคนภายนอก ซึ่งทำให้พื้นที่เช่นที่ดินริมฝั่งแม่น้ำโขงเพื่อการเพาะปลูกลดน้อยลง ในระยะต่อมาได้มีการสร้างเขื่อนกันตลิ่งพัง พื้นที่บริเวณตลิ่ง บึง ที่ชาวบ้านเคยอยู่อาศัยกินนนั้นได้ถูกพัฒนาปรับปรุงภูมิทัศน์ จนทำให้พื้นที่ดังกล่าวลดน้อยยิ่งขึ้นไป นอกจากนี้ภายใต้กระแสการพัฒนาทำให้ชาวบ้านต่อสู้ดิ้นรนในการทำมาหากินมากขึ้น เช่น เกิดอาชีพเก็บหินกรวด การรับจ้างในเมือง การค้าขายกับฝั่งลาว โดยเฉพาะการติดต่อจากฝั่งลาวต้องมีความระมัดระวังมากขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก เนื่องจากปัญหาเสพติดที่เข้ามาพร้อมกับแรงงานลาวหรือการค้าขายข้ามฝั่ง อาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้นต้องเผชิญกับสถานการณ์รอบด้านทั้งกระแสการพัฒนาภายในประเทศและทั้งจากประเทศเพื่อนบ้าน ดังนั้นการจะทำความเข้าใจถึงสถานการณ์ต่างๆ ที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนริมฝั่งโขงนั้น จำเป็นต้องศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโดยผ่านคำบอกเล่าของคนในชุมชนนั้น ๆ

1.2.2 อาชีพและรายได้ของชาวบ้าน

อาชีพหลักส่วนใหญ่ของชาวบ้านพาลูกา คืออาชีพทำการเกษตร เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ รองลงมาได้แก่ อาชีพกรรมกรก่อสร้างในตัวจังหวัดมุกดาหาร ค้าขาย ส่วนอาชีพรับราชการ นั้นพบว่ามีน้อย นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีการรวมตัวกันในรูปแบบของกลุ่มแม่บ้าน หรือกลุ่มอาชีพในชุมชน เช่น กลุ่มผลิตหมวกยางพารา กลุ่มทำกรอบรูปวิทยาศาสตร์ และการรับจ้างเก็บหินกรวดซึ่งถือว่ามีจำนวนมากพอๆ กับอาชีพกรรมกรก่อสร้าง ซึ่งชาวบ้านบางคนถือเป็นอาชีพหลักของตนเองในปัจจุบันด้วยซ้ำไป เพราะอาชีพนี้ให้รายได้ดีกว่าทำการเกษตรมาก โดยเฉลี่ยประมาณ 3,000-4,000 บาท ต่อเดือน ในขณะที่การทำนาจะมีรายได้ประมาณ ตั้งแต่ 1,000-30,000 บาทต่อปี ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับจำนวนที่นาของแต่ละครอบครัว นอกนั้นจะเป็นอาชีพรับจ้างในตัวเมืองมุกดาหาร เช่น รับจ้างก่อสร้างรายวัน รับจ้างเย็บผ้า และอาชีพการค้าขายของป่าที่ขนส่งข้ามมาจากฝั่งลาว เช่น ในฤดูฝนใหม่ราวเดือนเมษายน-พฤษภาคมจะมีอึ่งอ่าง ในฤดูฝนประมาณเดือนมิถุนายนจะมีเห็ดชนิดต่างๆ เช่น เห็ดเผาะ เห็ดละโงก เห็ดปลวก (เห็ดโคน) กระบวนการค้าขายของป่าจากฝั่งลาวนี้เริ่มจากคนลาวนำสิ่งของใส่เรือมาขึ้นที่บ้านพาลูกา โดยที่บ้านพาลูกาจะมีชาวบ้านที่คอยรับซื้อของชนิดต่างๆ จากชาวลาวและส่งขาย

ต่อทั่วประเทศไทย เช่น การขายอึ่งอ่างนั้นชาวลาวนำมาขายส่งกิโลกรัมละ 37 บาท จากนั้นชาวบ้านพาลูกาจะนำไปขายในราคา 40 บาท/กิโลกรัม และจะเขยิบราคาขึ้นตามระยะทางที่นำไปส่งขาย ถ้าไกลถึงภาคเหนือราคาจะสูงถึง 300 บาท/กิโลกรัม ชาวบ้านที่ขายอึ่งอ่างนั้นบางปีมีรายได้สูงถึง 100,000 บาท/ปี สำหรับการหาปลาจากแม่น้ำโขงนั้นจะทำพอได้รับประทานในครัวเรือนเท่านั้น จะมีเหลือพอได้ขายบ้างเล็กน้อย แต่โดยส่วนใหญ่แล้วหากได้ปริมาณปลาหลายๆชาวบ้านจะนำไปให้กับเพื่อนบ้านและจะนิยมทำปลาร้าไว้รับประทาน (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 ปฏิทินกิจกรรมการทำงานของชาวบ้าน

เดือน กิจกรรม	ม.ค 2	ก.พ 3	มี.ค 4	เม.ย 5	พ.ค 6	มิ.ย 7	ก.ค 8	ส.ค 9	ก.ย 10	ต.ค 11	พ.ย. 12	ธ.ค 1
ทำนา						←	→					
เลี้ยงสัตว์												
- ปล่อย	←	→										
- ผูกล้าม							←	→				
ปลูกผักริมแม่น้ำ โขง	←	→										
หาอาหารตาม ธรรมชาติ												
- หาปลาในแม่น้ำ โขง	←	→										
- หาปลาในบึง	←	→										
- หาอาหาร	←	→										
ธรรมชาติจากนา												
- หาหน่อไม้ตาม ห้วย, บึง					←	→						
- ขุดหาจิ้งหรีด						←	→					
- หาเห็ดตามโคก , บึง							←	→				
- ขุดหาบ, เขียด												←
การรับจ้างนอก ภาคการเกษตร												
- งานก่อสร้าง	←	→										
- เก็บหินกรวด	←	→										
- ขายอ้อย่าง (จาก ลาว)				←	→							
- ขายเห็ด (จาก ลาว)						←	→					

จะเห็นว่าบ้านพาลูกนั้นเป็นเส้นทางค้าขายสินค้าจากฝั่งลาวอยู่เป็นประจำ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับว่าช่วงฤดูใดมีสินค้าประเภทใดบ้าง ชาวบ้านเล่าว่าทางฝั่งลาวนั้นมีความอุดมสมบูรณ์มาก ของป่า สัตว์น้ำ หาได้ง่ายต่างไปจากฝั่งไทยที่เริ่มหาอยู่หากินยากลำบากมากขึ้นทุกวัน

1.2.3 การศึกษา

เด็กในบ้านพาลูกสมัยก่อนจะเข้าเรียนกันที่วัดศรีเจริญ ต่อมาพ.ศ. 2482 ทางราชการได้จัดสรรงบประมาณเพื่อสร้างอาคารเรียนขนาด 3 ห้องเรียน เป็นเงิน 900 บาท แต่ทำเลที่ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านชะโนด ตำบลห้วยใหญ่ในขณะนั้น โรงเรียนจึงมีชื่อว่าโรงเรียนประชาบาลตำบลห้วยใหญ่ 7 ชะโนตวิทยาคาร ต่อมาบ้านพาลูก ได้มาอยู่ในเขตอำเภอห้วยใหญ่ นักเรียนทั้งสองหมู่บ้านจึงได้เรียนร่วมกันตลอดมาจนถึง พ.ศ.2501 ทางราชการจึงได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนใหม่เป็นโรงเรียนบ้านชะโนดตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

พ.ศ.2520 ชาวบ้านพาลูก ได้พร้อมใจกันดำเนินการขอจัดตั้งโรงเรียนขึ้นที่บ้านพาลูก และได้ร่วมกันพิจารณาหาทำเลที่ตั้งโรงเรียน จึงได้รับบริจาคที่ดินซึ่งเป็นสาธารณะประโยชน์ เป็นที่ตั้งโรงเรียน โดยตั้งชื่อโรงเรียนว่า “โรงเรียนบ้านพาลูก” ได้ก่อสร้างอาคารชั่วคราวขึ้น วัสดุครุภัณฑ์โดยไม่ใช้งบประมาณของทางราชการแต่อย่างใด

วันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2521 องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครพนม ได้อนุมัติให้จัดตั้งเป็นโรงเรียนบ้านพาลูก ต่อมาคณะครู คณะกรรมการโรงเรียนและชาวบ้านเห็นว่า บ้านพาลูกเคยเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรือง เพื่อเป็นเกียรติแก่ชาวบ้านพาลูกในปัจจุบัน จึงขอเปลี่ยนชื่อโรงเรียนบ้านพาลูกมาเป็น “โรงเรียนเมืองพาลูกการภูมิ” ทางราชการได้พิจารณาและอนุมัติให้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนตั้งแต่ พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา ปัจจุบันโรงเรียนเมืองพาลูกการภูมิ มีครูทั้งหมด 9 คน นักเรียน 165 คน ตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวนห้องเรียน 8 ห้อง มีอาคารเรียน 2 หลัง

ส่วนการศึกษาของคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ที่มีอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไปจะสำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4,6 และ 7 ส่วนอายุระหว่าง 30 - 40 ปี จะสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และอายุระหว่าง 20 - 30 ปีจะสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เด็กระดับประถมศึกษาในหมู่บ้านจะนิยมเรียนกันที่โรงเรียนเมืองพาลูกการภูมิและโรงเรียนบ้านชะโนดซึ่งอยู่ใกล้กัน ส่วนเด็กระดับมัธยมศึกษาบ้างก็ยังเรียนกันที่โรงเรียนชะโนด บ้างก็เข้าไปเรียนในเมืองซึ่งจะเที่ยวเรียนเข้าไป เย็นกลับ ในปัจจุบันชาวบ้านนิยมส่งบุตรหลานเรียนในระดับอุดมศึกษามากขึ้น ซึ่งก็พบว่าเป็นเด็กรุ่นใหม่ที่มีอายุในระหว่าง 18-25 ปี นอกจากนี้เด็กวัยรุ่นชายส่วนหนึ่งเมื่อจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแล้วจะไม่นิยมศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น แต่จะหันไปประกอบอาชีพในหมู่บ้าน เช่น ช่างซ่อมรถ ทำการเกษตร การประมง เป็นต้น

1.2.4 การสาธารณสุข

ภายในตำบลชะโนดจะมีสถานอนามัย 1 แห่ง ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านชะโนด ชาวบ้านพาลูกจะไม่ค่อยไปรักษาที่สถานอนามัย เนื่องจากอยู่ใกล้ตัวเมืองมุกดาหารจึงนิยมไปรักษา

กันที่โรงพยาบาลประจำจังหวัด หรือคลินิกในเมือง นอกจากจะเป็นกรณีฉุกเฉินซึ่งก็สามารถเข้าไปขอยาหรือให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตรวจดูให้ได้ ซึ่งในบ้านพาลูกาทั้ง 2 หมู่ มีจำนวนอาสาสมัครสาธารณสุข 22 คน นอกจากนี้ชาวบ้านบางรายยังมีความเชื่อในการรักษาพยาบาลโดยเชื่อว่าสาเหตุที่ผู้ป่วยปวยนั้น เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงมีพิธีกรรมเหยา ซึ่งเป็นการรักษาเยียวยาผู้ป่วยโดยมีหมอเหยา หมอแคนเป็นผู้สื่อสารกับผี ซึ่งนัยยะของการรักษาแบบนี้เป็นการรักษาทางด้านจิตใจ ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้วิธีการรักษาแบบเหยานี้ก็ต่อเมื่อรักษาแบบแผนปัจจุบันแล้วอาการของผู้ป่วยไม่ทุเลาเบาบางลง

1.2.5 การสาธารณสุขูปโภค

บ้านพาลูกาเริ่มมีถนนลาดยางจากโครงการเร่งรัดพัฒนาชนบทใช้เชื่อมระหว่างอำเภอห้วยใหญ่และอำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ในปี พ.ศ. 2514 ซึ่งหลังจากที่มีถนนเส้นทางนี้ การคมนาคมมีความสะดวกขึ้นชาวบ้านเริ่มมีการติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันคนภายนอกชุมชนก็สามารถเข้ามาปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนได้มากขึ้นด้วย ส่วนระบบไฟฟ้าเข้ามาเมื่อปี พ.ศ. 2526 และระบบน้ำประปาเข้ามาในหมู่บ้านเมื่อปีพ.ศ. 2536 โดยการใช้บำบัดน้ำในการผลิตน้ำประปา ซึ่งก่อนหน้านี้ชาวบ้านจะใช้น้ำจากบ่อน้ำและน้ำบาดาล(โยกน้ำ)ในการอุปโภคและบริโภค ซึ่งมีอยู่หลายแห่ง แต่ในปัจจุบันน้ำบาดาลหรือน้ำบ่อใช้เพียงเพื่อบริโภคเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีโทรศัพท์สาธารณะ 2 แห่งตั้งอยู่บริเวณหมู่ 3 และหมู่ 4 แต่ในปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่กันมากกว่า ซึ่งมักจะเป็นกลุ่มวัยกลางคนและวัยรุ่น ส่วนกลุ่มผู้สูงอายุ จะใช้บริการโทรศัพท์สาธารณะก็ต่อเมื่อมีธุระจำเป็นหรือต้องการติดต่อกับลูกหลานที่ไปทำงานที่อื่น

1.2.6 การถือครองที่ดิน

สำหรับการถือครองที่ดินในบ้านพาลูกานั้น ในแต่ละครัวเรือนจะมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินกันโดยประมาณ 10-15 ไร่ โดยแบ่งเป็นที่นา ที่ปลูกบ้าน และที่ทำสวน ส่วนที่ดินที่ติดกับตลิ่งนั้นหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าที่ในบุง โดยเฉลี่ยแล้วจะมีที่ดินริมฝั่งแม่น้ำโขงกันประมาณ 1-3 งาน แต่ไม่ได้มีกันทุกครอบครัว เพราะจะเป็นการสืบทอดที่ดินตามบรรพบุรุษที่เคยจับจองเอาไว้ ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดต่อไปในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติริมฝั่งแม่น้ำโขงของชุมชน

1.2.7 การผลิต

การทำนา ถือว่าเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านในชุมชน การรับจ้างดำนาในชุมชนแห่งนี้เกิดขึ้นมาครั้งแรกในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2534-2535 เนื่องจากจำนวนแรงงานในครัวเรือนมีไม่มากนัก เพราะสมาชิกในครัวเรือนที่อยู่ในวัยแรงงานออกไปรับจ้างหรือใช้แรงงานในกรุงเทพฯหรือตามจังหวัดใหญ่อื่นๆกันเกือบหมด ทำให้การทำนาต้องจ้างแรงงานจากที่อื่นมาสมทบ โดยการจ้างจาก

ชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงหรือจ้างจากชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกัน สำหรับผลผลิตที่ได้จากการทำนาประมาณ 200 กิโลกรัม/1 ไร่ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการปลูกข้าวเจ้าไวช่าย และปลูกข้าวเหนียวไว้รับประทาน

สำหรับโครงการสูบน้ำด้วยพลังงานไฟฟ้าเป็นโครงการหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ชาวนาที่ประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูกาลทำนา ได้มีโอกาสใช้ประโยชน์จากน้ำโขงโดยการสูบน้ำขึ้นมาแล้วส่งไปตามคลองส่งน้ำ แต่มีเพียงชาวนาที่มีที่นาติดกับคลองส่งน้ำเท่านั้นที่ได้รับประโยชน์จากโครงการนี้ อนึ่ง การต่อท่อสูบน้ำลงไปจนถึงระดับน้ำโขงในฤดูน้ำลดนั้น เป็นไปได้ยากเนื่องจากงบประมาณมีอยู่อย่างจำกัดและไม่คุ้มค่าเมื่อเปรียบเทียบกับทำการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง นอกจากการทำนา เช่น การปลูกพริก แตง ถั่วฝักยาว พักทอง ถั่วลิสง มันเทศ เป็นต้น ดังนั้นในการปลูกพืชผักต่างๆ ชาวนาจึงนิยมไปปลูกบริเวณริมตลิ่งหลังจากน้ำโขงเริ่มลดลงมากกว่า เนื่องจากประหยัดเวลาในการใส่ปุ๋ยและรดน้ำเนื่องจากได้ปุ๋ยธรรมชาติจากแม่น้ำโขงจึงทำให้พืชผลที่เกิดขึ้นในบริเวณดังกล่าวให้ผลผลิตในปริมาณมาก จนทำให้พ่อค้าแม่ค้าจากตลาดในตัวเมืองเข้ามารับซื้อผลผลิตในหมู่บ้าน โดยคิดเป็นมันเทศกิโลกรัมละ 5 บาท ถั่วลิสงกิโลกรัมละ 10 บาท ข้าวโพด 10 ฝัก/15 บาท พักทองกิโลกรัมละ 5 บาท และมันเทศ 12 กิโลกรัม/35 บาท นอกจากพืชผลที่ปลูกเองตามริมตลิ่งแล้ว รายได้ส่วนหนึ่งยังมาจากการขายผลไม้ซึ่งเป็นพืชที่เกิดขึ้นในชุมชนมาอย่างช้านาน ได้แก่ มะปรางหวาน มะปรางเปรี้ยว ส้มโอ กล้วย ลำไย เป็นต้น

1.2.8 การตลาด

ตลาดนัดวันพุธ ณ บ้านพาลูกา นับเป็นอีกรูปธรรมของความสัมพันธ์ของผู้คนสองฝั่ง กล่าวคือ ตลาดนัดวันพุธจะเป็นตลาดนัดที่จัดขึ้นทุกวันพุธเว้นพุธ ซึ่งจะมีคนลาวมาจับจ่ายซื้อของกันอย่างคึกคัก นอกจากการมาซื้อเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆยังฝั่งไทยแล้ว ชาวลาวยังนำของป่าที่หาได้ตามธรรมชาติมาขายเช่นกัน ตลาดวันพุธจะควบคุมและดำเนินการโดยผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยการให้ชาวลาวที่ข้ามมาลงซื้อไว้เป็นหลักฐาน และเสียเงินค่าธรรมเนียมบำรุงหมู่บ้านรายละ 5 บาท จากการสังเกตตลาดนัดแต่ละครั้งจะมีคนลาวจำนวนมากข้ามมาจับจ่ายซื้อของ นอกจากตลาดวันพุธแล้วผู้วิจัยยังพบถึงกลุ่มแม่ค้าพ่อค้าที่ค้าขายสินค้าจากฝั่งลาว ส่วนใหญ่จะเป็นของป่าที่หาได้ตามธรรมชาติ และมีปริมาณมากในประเทศลาว เช่น เห็ดเผาะ อังอ่าง ผักหวาน เป็นต้น สินค้าจำพวกนี้จะถูกส่งมาทางเรือข้ามมายังบ้านพาลูกา โดยจะมีพ่อค้าคนกลางเป็นคนรับซื้อและส่งต่อไปขายทั่วประเทศในแทบทุกภาค นับเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบการค้าชายแดน และประเด็นความสัมพันธ์ของคนสองฝั่งที่ผู้วิจัยพบเห็นอีกอย่างหนึ่ง คือ การข้ามมารับจ้างรายวัน เช่น ดำนา เกี่ยข้าว เป็นต้น โดยชาวบ้านพาลูกานิยมที่จะจ้างแรงงานคนลาวเนื่องจากแรงงานในหมู่บ้านมีไม่เพียงพอ และแรงงานคนลาวจะสามารถทำงานได้ในราคาถูกกว่าแรงงานคนไทย

1.2.9 แหล่งเงินทุน

งบประมาณที่เข้ามาพัฒนาในหมู่บ้านนั้นส่วนใหญ่จะเป็นงบประมาณที่ได้มาจากองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นงบประมาณที่ใช้ในการก่อสร้างถนนคอนกรีตภายในหมู่บ้าน ระหว่างหมู่บ้าน การก่อสร้างเขื่อนกันตลิ่งพัง การจัดหาดังขยะ เป็นต้น สำหรับงบประมาณที่มาจากการสนับสนุนหมู่บ้านตามแนวชายแดนของหน่วยงานที่รักษาความปลอดภัยตามชายแดน อย่างเช่น ตำรวจตระเวนชายแดนและกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (ทหาร) จะช่วยในส่วนของการสนับสนุนการสร้างเสริมอาชีพ พัฒนาหมู่บ้านให้เป็นศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดนจังหวัดมุกดาหาร มีการจัดตั้งกลุ่ม เช่น โครงการเลี้ยงปลาในบ่อซีเมนต์ โครงการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ เป็นต้น สำหรับเงินทุนในรายครัวเรือนนั้น ชาวบ้านมักจะได้มาจากการกู้เงินจาก กองทุนฟื้นฟูเกษตรกร กองทุนเงินล้าน เช่น นำมาลงทุนทำร้านอาหาร นำมาลงทุนปลูกผักขาย เป็นต้น

1.2.10 ภาวะหนี้สิน

การมีหนี้สินของชาวบ้านเริ่มต้นจากการเป็นหนี้กองทุนฟื้นฟูเกษตรกร โดยสามารถกู้ยืมเงินได้คนละไม่เกิน 50,000 บาท และเป็นหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ต่อมาคือเป็นหนี้กองทุนเงินล้าน โดยเฉลี่ยครอบครัวละ 20,000-30,000 บาท ภาวะการมีหนี้สินดังกล่าวเกิดจากการยืมเงินมาใช้หนี้ที่ค้างชำระจากแหล่งหนี้สินเดิมหรือที่เรียกว่าหมุนเงิน ซึ่งชาวบ้านบางคนก็สามารถชำระหนี้สินได้เพราะกู้เงินมาลงทุนทำตามเป้าหมายของกองทุนที่ให้กู้ยืม แต่บางรายกลับมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้นไปอีก เนื่องจากกู้ยืมเงินมาแล้วไม่สามารถที่จะทำตามเป้าหมายที่วางไว้ได้

1.2.11 ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน

1.2.11.1 ความสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลภายในชุมชน

(1) ระบบเครือญาติ ส่วนใหญ่ครอบครัวของชาวบ้าน

พาลูกจะเป็นครอบครัวขยาย และส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องกันเกือบทั้งหมู่บ้าน ตระกูลใหญ่ๆ ของหมู่บ้านนี้คือ พาลิก และพาลูกา ตามลำดับ ถือว่าเป็นตระกูลที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองในอดีต ต่อมาเมื่อมีการแต่งงานกับคนนอกชุมชน โดยเฉพาะฝ่ายหญิงได้เปลี่ยนไปใช้นามสกุลของฝ่ายชาย จึงทำให้มีนามสกุลใหม่ๆ เกิดขึ้น นอกจากนี้ ชาวบ้านในชุมชนยังมีความภาคภูมิใจและระลึกอยู่เสมอว่าบรรพบุรุษของตนนั้นสืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองและได้ร่วมเป็นเครือญาติเดียวกันกับอดีตผู้นำคนสำคัญของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ด้วยเหตุนี้เองทำให้ชาวบ้านพาลูกามีความสนิทชิดเชื้อกับทางญาติพี่น้องที่อยู่ส่ว้นนะเขต ซึ่งเป็นที่ที่บรรพบุรุษของตนอพยพย้ายไปอยู่ในอดีต และได้รับความช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันและกันอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการสนับสนุนให้มีโครงการพัฒนาหมู่บ้านอย่างการก่อสร้างอนุสรณ์สถานเมืองพาลูกากรภูมิ ที่จะต้องปรึกษาหารือกันกับญาติพี่น้องฝั่งลาวในเรื่องการออกแบบ เนื่องจากจะต้องให้คนที่

จดจำเรื่องราวในอดีตในสมัยที่ยังเป็นเมืองเป็นผู้บอกเล่าว่าควรจัดให้เป็นแบบใดหรือแม้กระทั่ง การช่วยเหลือกันในงานบุญประเพณีต่างๆ เช่น งานแต่งงาน งานศพ หรือโดยเฉพาะงานแข่งเรือ ที่บางครั้งในการซ่อมแซมเรือก็ต้องนำไม้มาจากฝั่งลาวเพื่อซ่อมแซมด้วย ซึ่งก็ได้รับการสนับสนุนจากพี่น้องทางฝั่งลาวเป็นอย่างดี

(2) การปกครอง ในพ.ศ. 2450 ทางราชการได้แต่งตั้งให้ผู้ปกครองท้องที่ โดยกำหนดให้บ้านพาลูกาเป็นหมู่บ้านที่ 12 การปกครองขึ้นกับตำบลห้วยใหญ่อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม มีผู้ใหญ่บ้านปกครองตามลำดับมา 6 คน ต่อมาเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2525 ทางราชการได้ตราพระราชบัญญัติ ตั้งจังหวัดมุกดาหารและได้ปรับปรุงเขตการปกครองท้องที่อำเภอห้วยใหญ่ โดยกำหนดตั้งตำบลเพิ่มขึ้นอีกสองตำบล คือ ตำบลดงหมูและตำบลชะโนด สำหรับตำบลชะโนดกำหนดให้มี 4 หมู่บ้าน คือ บ้านชะโนด หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 บ้านพาลูกา หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 โดยมีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านซึ่งในการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านในอดีตนั้นเป็นการเลือกตั้งแบบเปิดเผยมาก ชายอายุ 77 ปี เล่าถึงเรื่องนี้ว่าเป็นการเลือกตั้งแบบเดินตามกันไป ชอบคนไหนก็ไปนั่งจับกลุ่มกันแล้วนับจำนวนคน ถ้าผู้สมัครคนใดมีจำนวนคนมากกว่าคนนั้นก็ได้รับตำแหน่งไป ซึ่งในปัจจุบันการเลือกตั้งแบบเดิมไม่มีแล้ว แต่เป็นการเลือกตั้งแบบลงคะแนนเสียงโดยเข้าคูหากากบาทเลือกตั้งแทน

ปัจจุบันบ้านพาลูกาทั้ง 2 หมู่ มีประชากร 278 หลังคาเรือน มีประชากร 1,247 คน เป็นชาย 642 คน หญิง 605 คน ชาวบ้านเรียกหมู่ที่ 3 ว่าคุ้มบ้านเหนือ หมู่ที่ 4 เป็นคุ้มบ้านใต้ ถึงแม้ว่าบ้านพาลูกาจะแบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่ แต่ความสัมพันธ์ทางเครือญาตินั้นก็มีส่วนในการตัดสินใจเลือกผู้นำชุมชนด้วย กล่าวคือ ผู้นำชุมชน (นายกอบต.) นั้นเป็นคนบ้านพาลูกา หมู่ 4 เสียงส่วนใหญ่ที่เลือกก็มาจากบ้านพาลูกาทั้งสองหมู่ ซึ่งถือว่ามีจำนวนประชากรมากที่สุดในตำบล

(3) การรวมกลุ่ม การรวมกลุ่มของชาวบ้านในปัจจุบัน ได้แบ่งเป็นการรวมกลุ่มของหมู่ 3 และหมู่ 4 โดยการรวมกลุ่มของหมู่ 3 นั้นมีทั้งหมด 5 กลุ่ม คือ กลุ่มผลิตหมวกยางพารา (กลุ่มหมวกกรรม) กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ กลุ่มเกษตร และกลุ่มกลองยาว ส่วนหมู่ 4 มีการรวมกลุ่มกัน 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแกะลายกระเจก กลุ่มทำกรอบรูปวิทยาศาสตร์ กลุ่มทำแผงทีวี กลุ่มทำของใช้ในครัวเรือน และกลุ่มทำปุ๋ยชีวภาพ ซึ่งก่อนการรวมกลุ่มกันนั้นได้มีเจ้าหน้าที่จากกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในได้เข้ามาสนับสนุน แต่ในปัจจุบันพบว่าบางกลุ่มได้ยุบลง เช่น กลุ่มทำปุ๋ยชีวภาพ เนื่องจากไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เพราะเกิดการขัดแย้งเรื่องเงินงบประมาณ กลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2538 ตามโครงการสูบน้ำด้วยพลังงานไฟฟ้า กรมพัฒนาส่งเสริมพลังงาน กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมเนื่องจากเกิดภาวะแห้งแล้ง การทำนาไม่ได้ผลผลิต และได้มีเจ้าหน้าที่จากกรมพัฒนาฯ เข้ามาประชุม

ชาวบ้านเพื่อทำความเข้าใจในเรื่องกฎระเบียบของการใช้น้ำ ซึ่งชาวบ้านที่ประสงค์จะใช้น้ำจากแม่น้ำโขงในการทำนาจึงรวมตัวกันในช่วงแรกมีประมาณ 40 คน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มื๋นาคัดกับคลองส่งน้ำ โดยในช่วงแรกของการเข้ากลุ่มจะต้องเสียเงินค่าสมัครเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มคนละ 70 บาท ส่วนการใช้น้ำจะคิดเป็น 1 ยูนิต์/60 สตางค์ (ในความเป็นจริงจะต้องเสีย 120 สตางค์ แต่อีกครั้งหนึ่งรัฐเป็นผู้ออกให้) หรือคิดเป็นชั่วโมง ชั่วโมงละ 80 บาท (โดยคิดเป็นค่าน้ำ 70 บาทและค่าบำรุงกลุ่ม 10 บาท) ซึ่งก่อนจะเริ่มขอใช้น้ำนั้นจะมีการรวมกลุ่มกันประมาณ 3-4 คน เนื่องจากการใช้น้ำคนเดียวต่อครั้งจะทำให้ลำคลอง โดยตกลงกันว่าจะใช้กี่ชั่วโมง แล้วกรอกใบขอใช้น้ำให้ประธานกลุ่มเซ็นอนุญาต และจะมีคนในชุมชนเป็นผู้ดูแลเรื่องการเปิด-ปิดเครื่องสูบน้ำ 1 คน โดยจะได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินเดือนจากหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบ แต่ผู้วิจัยพบว่าโครงการดังกล่าวยังไม่บรรลุเป้าหมายของโครงการได้เท่าที่ควรเนื่องจากในฤดูแล้งเมื่อน้ำในแม่น้ำโขงลดระดับลง ทำให้ท่อสูบน้ำไม่สามารถสูบน้ำได้เพราะขนาดความยาวที่มีจำกัด และอีกประการหนึ่งคือโครงการนี้ได้ส่งผลดีกับเกษตรกรที่มีที่นาติดกับคลองส่งน้ำเท่านั้น สำหรับเกษตรกรที่มีที่นาไม่ติดกับคลองน้ำก็ไม่ได้รับประโยชน์จากโครงการนี้เลย

1.2.11.2 ความสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลภายนอกชุมชน

(1) ความสัมพันธ์ทางสังคมกับพ่อค้าต่างถิ่น บ้าน

พาลูกาเป็นชุมชนที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แม้ในปัจจุบันจะมีอยู่ไม่มากเหมือนเดิม แต่ก็ยังเป็นบ้านที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำ ซึ่งสะดวกทั้งทางด้านการคมนาคมขนส่งและการดำรงชีวิตโดยอาศัยแม่น้ำในการหาปลา หรืออาชีพเสริม เช่น การเก็บหินกรวดจากแม่น้ำโขง นอกจากนี้บริเวณบึง และตลิ่งยังเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านสามารถหาอาหารหรือปลูกพืชผักนานาชนิดได้อย่างต้องการ เช่น ถั่วลิสง มันเทศ ข้าวโพด เป็นต้น จนทำให้บ้านพาลูกาเป็นที่ขึ้นชื่อในเรื่องการค้าขาย ไม่ว่าจะเป็นค้าขายกับชาวบ้านด้วยตนเอง หรือแม้กระทั่งค้าขายให้กับพ่อค้าต่างถิ่น ที่จะคอยมารับซื้อสินค้าทางการเกษตรจากชาวบ้านเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว และจะเป็นเช่นนี้ประจำทุกปี

(2) ความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนลาว ชาวบ้านจะมี

เครือญาติอาศัยอยู่ฝั่งลาวเป็นจำนวนมาก เมื่อมีงานบุญประเพณีประจำปี เช่น บุญเวส บุญตรุษสงกรานต์หรือแม้กระทั่งงานแต่งงาน งานศพ ชาวบ้านจากฝั่งลาวมักจะเข้าร่วมงานอยู่เสมอเนื่องจากบางก็เป็นเครือญาติกัน บางก็มาร่วมด้วยความรู้จักคุ้นเคยกัน นอกจากนี้ความสัมพันธ์กับคนลาวที่ไม่ใช่ญาติพี่น้องของตนเองก็มีมาอย่างช้านานแล้วเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการค้าขายสินค้าในตลาดนัดที่มีขึ้นทุกวันพุธเว้นพุธ การจ้างแรงงานจากฝั่งลาวเพื่อการทำนา ซึ่งไม่ว่าจะเป็นในกรณีใดก็จะต้องมีการตรวจสอบคนลาวเข้าและออกจากชุมชนอยู่ทุกครั้ง โดยการให้ลงชื่อทุกครั้งเมื่อเดินทางโดยทางเรือมาถึงบ้านพาลูกา และเมื่อถึงเวลากลับก็จะกลับพร้อมกันที่ละ

หลายๆคน เพื่อให้เต็มลำเรือแล้วจึงจะเดินทางกลับได้ นอกจากนี้ยังมีคนลาวบางส่วนเดินทางข้ามแม่น้ำโขงมารักษาที่โรงพยาบาลหรือคลินิกในตัวเมืองมุกดาหารอยู่เป็นครั้งคราวด้วย

(3) ความสัมพันธ์ทางสังคมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ

เนื่องจากบ้านพาลูกา เป็นชุมชนที่อยู่ติดชายแดนจึงมีเจ้าหน้าที่จากทางราชการทหาร/ตำรวจ มาอยู่ประจำเพื่อดูแลอำนวยความสะดวก ความปลอดภัย และช่วยเหลือในด้านการพัฒนาชุมชนในรูปของโครงการพัฒนาต่างๆ อีกด้วย โดยเฉพาะปัญหาเรื่องยาเสพติด ที่ทางราชการจะเน้นดูแลเป็นพิเศษ โดยจะมีชาวบ้านที่เป็นผู้นำชุมชนร่วมมือในการสอดส่อง ตรวจตราชุมชนของตนเองอยู่เสมอ โดยเฉพาะเมื่อมีงานบุญประเพณี หรือตลาดนัด ซึ่งจะเป็นโอกาสพิเศษที่คนจะข้ามแม่น้ำโขงไปมาเป็นจำนวนมาก ยิ่งจะต้องเพิ่มความระมัดระวังยิ่งขึ้น

(4) ความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนในภาคธุรกิจเอกชน

บ้านพาลูกา เป็นชุมชนที่มีหาดทรายอยู่เป็นบริเวณกว้างมากเมื่อถึงฤดูน้ำลด ทำให้ผู้ประกอบการดูดทรายเห็นว่าเป็นทำเลที่เหมาะสมต่อการทำธุรกิจดูดทรายเป็นอย่างมาก จนในที่สุดก็มีการสัมปทานให้ดูดทราย หลังจากนั้นคนภายนอกชุมชนก็เริ่มเข้ามาในชุมชนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเจ้าของท่าทราย คนงานในบริษัท และต่อมาชาวบ้านก็เริ่มมีอาชีพเสริม (เก็บหินกรวด) ทำให้มีกลุ่มคนที่เข้ามาในชุมชนเพิ่มขึ้นอีก นั่นก็คือ พ่อค้าคนกลางที่รับซื้อหินกรวด ซึ่งก็มีอยู่หลายกลุ่มและมาจากหลายที่ด้วยกัน เช่น มาจากอำเภอห้วยใหญ่ อำเภอธาตุพนม เป็นต้น จนกระทั่งผ่านมาหลายปีชาวบ้านที่มาเก็บหินกรวดทั้งจากคนในชุมชนเองและชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงมีมากขึ้น บางครั้งก็มีนักข่าวเข้ามาขอสัมภาษณ์ชาวบ้าน มีนักท่องเที่ยวเข้ามาให้ความสนใจและได้แวะซื้อหินกรวดกลับไปด้วย นอกจากนี้คนงานในบริษัท ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนต่างถิ่นนั้นบางส่วนได้อาศัยอยู่ในบริเวณชุมชน ที่เจ้าของท่าทรายได้สร้างบ้านพักไว้ให้ ซึ่งต่อมาคนงานก็รู้จักมักคุ้นกับชาวบ้านดี โดยเฉพาะชาวบ้านที่มีอาชีพเก็บหินกรวด

1.2.12 ศาสนา ความเชื่อ และประเพณี

ชาวบ้านพาลูกานับถือศาสนาพุทธเช่นเดียวกับหมู่บ้านอีสานโดยทั่วไปและชาวบ้านพาลูกาทั้งสองหมู่บ้านต่างก็มีศูนย์รวมจิตใจ คือวัดศรีเจริญ ซึ่งเป็นวัดแห่งเดียวในหมู่บ้าน ตั้งอยู่ในพื้นที่ของหมู่ที่ 3 วัดศรีเจริญแห่งนี้มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าเดิมบ้านพาลูกาคือเมืองพาลูกาการภูมิที่มีความเจริญรุ่งเรืองในอดีต วัดวาอารามของชาวพุทธได้รับการอุปถัมภ์จากชาวบ้านเป็นอย่างดี

ในอดีตเมื่อครั้งที่โรคระบาดสงบลง บ้านเมืองเข้าสู่ภาวะปกติ ชาวเมืองพาลูกาที่เหลืออยู่จึงได้ร่วมมือกันสร้างวัดขึ้นใหม่ โดยอาศัยที่ดินลานกลางบ้าน เมื่อสร้างเสร็จแล้วตั้งชื่อว่า “วัดบรรลุลูกพาลูกาการภูมิ” อาจารย์บรรณ พาลูกา เป็นผู้นำชาวบ้านพาลูกาเป็นผู้จัดตั้ง โดยมีอาจารย์ชน เป็นเจ้าอาวาส ต่อมาอาจารย์ชนได้ลาสิกขาไป ชาวบ้านได้พร้อมใจกันเปลี่ยนชื่อวัดเป็น “วัดศรีเจริญ” มีเจ้าอาวาสสืบต่อมาถึงปัจจุบัน 9 รูป

วัดมีความสำคัญกับชุมชนมาก เนื่องจากที่ผ่านมาจะมีการสร้างวัดขึ้นมาใหม่แทนวัดที่ถูกจมหายไปกับกระแสน้ำอยู่เรื่อย ๆ เพราะถือได้ว่าวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้าน เมื่อมีงานบุญประเพณีก็สามารถเห็นถึงความร่วมมือของชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้าน ถึงแม้ระบบการปกครองแบบใหม่จะแบ่งแยกหมู่บ้านออกเป็นสองหมู่บ้าน แต่วัดก็สามารถทำให้ชาวบ้านมีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ นอกจากนี้ชาวบ้านยังสืบทอดและอนุรักษ์ประเพณีอยู่เป็นประจำทุกปี โดยเฉพาะฮีตสิบสองคองสิบสี่ ซึ่งชาวบ้านยึดถือตามบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัดสำหรับฮีตสิบสองนั้นได้แก่

เดือนเจียง (เดือนอ้าย) นิมนต์สังฆเจ้าเข้ากรรม ชาวบ้านเลี้ยงผีแสนและผีไร่ญาติ

เดือนยี่ ทำบุญคุณข้าวหรือบุญคุณลาน นิมนต์พระสวดมนต์เย็น จันอาหารเช้า เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ข้าวเปลือก

เดือนสาม ในวันเพ็ญ ทำบุญข้าวจี๋ในตอนเช้าและในตอนเย็นทำบุญวันมาฆบูชา

เดือนสี่ ทำบุญพระเวส (บุญผะเหวด) ฟังเทศน์มหาชาติ จะมีประเพณีแห่อุปคุตซึ่งจะเป็นพิธีแห่น้ำเข้าหมู่บ้าน ชาวบ้านจะรวมตัวกันในช่วงเช้ามืดและแห่ไปเอาน้ำจากบ่อน้ำรอบหมู่บ้านใส่ในบาตร และสมมติเป็นสระอุปคุต (ชาวบ้านเชื่อว่าพระอุปคุตอาศัยอยู่ตามหนองน้ำ) จากนั้นจึงเดินแห่รอบวัด 3 รอบ เพื่อทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่าน้ำที่มีในชุมชนจะคงความอุดมสมบูรณ์ และบันดาลให้สรรพสิ่งที่มีอาศัยน้ำในการหล่อเลี้ยงชีวิตมีความอุดมสมบูรณ์ด้วย

เดือนห้า ทำบุญขึ้นปีใหม่หรือบุญตรุษสงกรานต์ สรงน้ำพระพุทธรูป ชุมนุมเก็บดอกไม้บูชาพระ

เดือนหก ทำบุญวันวิสาขบูชา มีการฟังเทศน์ตลอดวัน กลางคืนมีการเวียนเทียน นอกจากนี้ในวันข้างขึ้นของเดือนหกก่อนที่จะมีการลงมือทำนา ชาวบ้านจะทำบุญบังไฟซึ่งเป็นการจุดบังไฟเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและขอฝน

เดือนเจ็ด ทำบุญบูชาเทวดาอารักษ์หลักเมือง ทำบุญซำระ (ซำชะ) บ้าน ช่วยให้ชาวบ้านมีความร่วมเย็นเป็นสุข เชื่อว่าเป็นการปิดเป่าสิ่งรังควานออกไปจากครอบครัวหรือชุมชน

เดือนแปด ทำบุญเข้าพรรษา จัดให้มีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า เวียนเทียนในตอนเย็น

เดือนเก้า ทำบุญข้าวประดับดิน มีการห่อข้าว ผลไม้ ของหวาน นำไปวางไว้ที่วัด หรือที่อัฐของบรรพบุรุษ หรือไว้ตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ตามซุ้มประตู ในนาข้าว เพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษหรือผีไร่ญาติ

เดือนสิบ ทำบุญข้าวสากหรือข้าวสลาก มีการทำขนมเทียน เตรียมเครื่องสังฆทานถวายแด่พระสงฆ์ เตรียมใบตองสำหรับเครื่องเช่นไหว้ ทำบุญตักบาตร พระสงฆ์ให้พรจากนั้นก็นำเอาเครื่องเช่นไหว้ไปวางไว้ตามที่ไธนาของตนเอง เพื่อให้ดินและข้าวมีความอุดมสมบูรณ์

เดือนสิบเอ็ด ทำบุญออกพรรษา ตักบาตรในช่วงเช้า เข้าวัดฟังพระธรรมเทศนา เวียนเทียนในตอนเย็น นอกจากนี้ยังมีประเพณีแข่งเรือ(ส่วงเฮือ) ซึ่งจะมีเรือจากบ้านท่าสะโน แขวง

สะพานเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับบ้านพาลูกาเข้าร่วมแข่งขันด้วย ก่อนที่จะมีการแข่งเรือนี้ ชาวบ้านที่เป็นชายฉกรรจ์จำนวน 30-40 คน ที่จะเข้าร่วมพายเรือแข่ง จะต้องซ้อมพายเรือทุกๆ เย็น เรือที่ใช้แข่งนั้นเป็นเรือแข่งประจำหมู่บ้านชื่อว่า “คำแสงเพชร” ซึ่งเป็นเรือที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองหรือชาวบ้านเรียกว่า “เจ้าปู่ดำ” ซึ่งถือเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านนับถือร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดความสามัคคีภายในชุมชนด้วย

เดือนสิบสอง ทำบุญกองกฐิน ในช่วงเข้าถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์สวดมนต์ ช่วงบ้ายแห่งกองกฐินไปทอดถวายที่วัด ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างบุญสร้างกุศลร่วมกันของคนในชุมชน

นอกจากนี้ยังมีคองสิบสี่ ซึ่งถือว่าเป็นข้อปฏิบัติที่คนในชุมชนพึงกระทำดังต่อไปนี้

ข้อ 1 เมื่อข้าวกล้าหมากเป็นรวง เป็นหมากแล้วอย่ารีบกินก่อน ให้เอาทำบุญให้ทานแก่ผู้มีศีลกินก่อน แล้วจึงกินภายหลัง

ข้อ 2 อย่าโลภตาสา้ย อย่าจ่ายเงินแดง แแบ่งเงินกว้างและอย่ากล่าวคำหยาบชักกล้าแข่งต่อกัน

ข้อ 3 ให้พร้อมกันทำไร่และกำแพงล้อมวัดวาอารามและบ้านเมือง

ข้อ 4 เมื่อพวกท่านเข้าบ้านนั้น ให้ล้างเท้าเสียก่อนแล้วจึงขึ้นบ้าน

ข้อ 5 เมื่อถึงวัน 7-8-14-15 คำ ให้ขอขมาเตาไฟและหัวบันไดบ้าน

ข้อ 6 เมื่อจะนอนให้เอาน้ำล้างเท้าก่อนจึงเข้านอน

ข้อ 7 ถึงวันศีลให้เอาดอกไม้และรูปเทียนขอขมาสามเณรแห่งตนและถึงวันอุโบสถให้แต่งดอกไม้และรูปเทียนไปถวายแด่พระสงฆ์

ข้อ 8 ถึงวันเพ็ญ วันพระ ให้นมนต์พระสงฆ์มาสูตรมุงคุณบ้านและทำบุญตักบาตรถวายทาน

ข้อ 9 เมื่อพระภิกษุมาบิณฑบาตนั้น อย่าให้ท่านคอยท่าและเวลาใส่บาตรก็อย่าสัมผัสบาตรและเวลาใส่บาตรนั้นอย่าใส่รองเท้า กางร่ม ผ้าคลุมศีรษะ อุ่มลูกหลานหรือถือเครื่องศาสตราวุธ

ข้อ 10 เมื่อพระภิกษุเข้าปรัวาสกรรม ชำระเบื้องต้นแล้ว ให้แต่งขันดอกไม้และรูปเทียนเครื่องอรรถบริขานไปถวายท่าน

ข้อ 11 เมื่อเห็นพระภิกษุสังฆเจ้าผ่านมา ให้นั่งลงยกมือไหว้ก่อนแล้วจึงค่อยเจรจา

ข้อ 12 อย่าเหยียบย่ำเงาพระภิกษุผู้มีศีลอันบริสุทธิ์

ข้อ 13 อย่าเอาอาหารที่ตนกินเหลือแล้ว ไปทานให้แก่พระสังฆเจ้าหรือเอาไว้ให้สามเณรจะกลายเป็นบาปได้ในชาติหน้า

ข้อ 14 อย่าเสพเมถุนกามคุณในวันศีล วันเข้าพรรษา ออกพรรษา วันมหาสงกรานต์ถ้าขึ้นทำ เมื่อได้ลูกหลานมาจะทำให้บอกยากสอนยาก

สำหรับฮีดลีสองนั้นชาวบ้านยึดถือปฏิบัติกันได้เป็นบางเดือน เช่น บุญพะเวส บุญตรุษสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา เนื่องจากบุญในบางเดือนนั้นชาวบ้านใกล้เคียงได้จัดขึ้น แล้วชาวบ้านพาลูกาจึงเข้าร่วมด้วย เช่น บุญวันวิสาขบูชา สำหรับคองลีสี่นั้น มาในยุคปัจจุบันข้อที่พึงปฏิบัติของคองลีสี่บางข้อนั้น ก็กลายเป็นเรื่องยากสำหรับการปฏิบัติตามหรือได้มีการปรับเปลี่ยนให้สะดวกแก่การปฏิบัติมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเกิดการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยที่ความเจริญทางด้านวัตถุได้เข้ามาปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนไปแล้ว ซึ่งถือได้ว่าไม่ได้มีความเคร่งครัดในการปฏิบัติดังเช่นอดีตที่ผ่านมา อย่างไรก็ตามการสืบทอดประเพณีตามฮีดลีสองคองลีสี่ในชุมชนยังถือว่าสามารถช่วยให้คนในชุมชนเกิดความสามัคคีกันได้ จึงมีคำขวัญของหมู่บ้านที่ได้ตั้งขึ้นในปีพ.ศ. 2536 มีใจความว่า “กลองยาว ลือเลื่อง เมืองเก่าพาลูกา หมวกยางพาราขึ้นชื่อ ยึดถือประเพณี” ซึ่งต่อมาในปีพ.ศ. 2541

บ้านพาลูกา จึงได้รับการยกย่องให้เป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมไทยดีเด่น ของจังหวัดมุกดาหาร

นอกจากชาวบ้านจะมีวัดเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ มีการปฏิบัติฮีดตามฮีดลีสองคองลีสี่แล้ว ชาวบ้านภายในชุมชนยังได้นับถือศาลปู่ตา เพราะถือว่าปู่ตาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยคุ้มครองคนในหมู่บ้านให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ปราศจากเหตุร้ายต่างๆ โดยเฉพาะการคุ้มครองจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ผีในน้ำ ผีในนา เป็นต้น ซึ่งมักจะเลี้ยงปู่ตาในช่วงก่อนถึงการลงทানাโดยการนำเหล้าขาว 1 ขวด และไก่ 1 ตัว ซึ่งจะมีเจ้าเป็นผู้ทำพิธีนำเครื่องเซ่นไหว้ดังกล่าวมาที่ศาลปู่ตาหรือเซ่นไหว้เมื่อลูกหลานในชุมชนต้องเดินทางไปต่างจังหวัดไกลๆ จะเป็นการขอให้คุ้มครองให้อยู่รอดปลอดภัย

2. พลวัตการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง

เนื่องจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง กรณีศึกษาบ้านพาลูกา นี้มีพัฒนาการมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยก่อตั้งชุมชนจนถึงปัจจุบันซึ่งเป็นเวลาร่วม 200 กว่าปีทำให้การวิเคราะห์ข้อมูลบางอย่าง เช่น ข้อมูลในส่วนของสภาพทรัพยากรธรรมชาติ การเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติในสมัยก่อตั้งชุมชนนั้นต้องอาศัยข้อมูลจากเอกสารเป็นส่วนใหญ่ และได้วิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนจนถึงปัจจุบัน อันได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในแม่น้ำโขง ที่ดินริมฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งได้แก่หาดทรายตลิ่งและบึงรวมไปถึงทรัพยากรป่าไม้ซึ่งถือว่าส่งผลต่อความเชื่อในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยภายใต้บริบทชุมชนที่ปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลาและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ดังนั้นจึงได้แบ่งเป็น 3 ยุค คือ

2.1 ยุคการตั้งถิ่นฐาน (เริ่มตั้งถิ่นฐาน – พ.ศ. 2504)

ในยุคแรกนี้การทำเลเพื่อเป็นที่ตั้งชุมชนโดยเลือกที่ติดแหล่งน้ำทั้งแม่น้ำโขง ทั้งลำห้วยสาขาทั้งสอง การวางผังเมืองที่มีการตั้งวัดทั้งคุ้มวัดเหนือและคุ้มวัดใต้ สิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าการ

ปกครองเมืองพาลูกากรรมิในอดีตจะพยายามขยายชุมชนให้ครอบคลุมถึงแหล่งน้ำ เพราะถือว่าแหล่งน้ำทั้งแม่น้ำและห้วยนั้นคือแหล่งอาหารชั้นดีของคนในชุมชนนั่นเอง

นอกจากนี้บ้านพาลูกาเป็นชุมชนที่อยู่ติดแม่น้ำโขง การคมนาคมขนส่งข้ามพรมแดน จึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ชุมชนแห่งนี้จึงมีความเกี่ยวข้องกับชุมชนฝั่งตรงข้ามอยู่เสมอ นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการข้ามไปหาลูกกันเพราะความสัมพันธ์ทางเครือญาติ การข้ามไปมาหากันเพราะการค้าขายแลกเปลี่ยน เป็นต้น ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

2.1.1 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในยุคการตั้งถิ่นฐาน

ในอดีตแม่น้ำโขงบริเวณบ้านพาลูกานั้นมีความแคบมาก ซึ่งชาวบ้านเรียกแม่น้ำโขงว่า “ห้วยไคร้” หรือออกเสียงเป็นภาษาอีสานว่า “ห้วยไค้” เนื่องจากในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้นเต็มไปด้วยต้นไคร้ ซึ่งเป็นพืชล้มลุกที่มักจะเกิดตามริมฝั่งแม่น้ำโขง โดยเฉพาะฝั่งบ้านท่าสะโนจะมีมากกว่าฝั่งบ้านพาลูกา จากคำบอกเล่าของชายชรา วัย 81 ปีได้เล่าว่า “แต่ก่อนแม่น้ำโขงเขาเอิน (เรียก)ว่าห้วยไค้ มันมีกอไค้ขึ้นตามริมฝั่งหลาย แต่ัวโดยส่วนมากมันจะขึ้นอยู่ฝั่งทางลาว เขาก็ฮ้อง(ตะโกน)ไล่กันให้เอากับข้าวมาส่งได้” ซึ่งนอกจากแม่น้ำโขงจะมีความแคบมากแล้ว สภาพตลิ่งยังสูงกว่าปัจจุบัน และบริเวณหาดทรายนั้นจะเต็มไปด้วยทรายเงินทรายทองจำนวนมาก จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนนั้น ทำให้ทราบว่าก่อนเริ่มก่อตั้งเมืองพาลูกากรรมินั้น บ้าน พาลูกายังเป็นหมู่บ้านเล็กๆ มีผู้คนอาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขงในช่วงแรกประมาณ 15 หลังคาเรือน บ้านแต่ละหลังนั้นมีระยะห่างกันพอสมควรและตั้งอยู่ท่ามกลางป่าไม้และสวนผลไม้ของชาวบ้านหรือในบริเวณที่เรียกกันว่าบุง นอกจากนี้ในพื้นที่ที่เป็นป่าไม้นั้นยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยสัตว์น้อยใหญ่เป็นจำนวนมาก

ต่อมาเมื่อมีผู้คนอพยพจากฝั่งซ้ายเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น ซึ่งการอพยพของชาวบ้านในครั้งนั้น ได้ใช้ช้างเป็นพาหนะในการอพยพ จึงได้นำผ้าผืน เครื่องประดับ เครื่องเงิน เครื่องปั้นดินเผา และพันธุ์ไม้ต่างๆ เช่น มะพร้าวไฟ มะเฟือง มะไฟ มะปราง ส้มโอเนื้อสีครึ่ง มาเผยแพร่พันธุ์ในบ้านพาลูกา(ซึ่งในปัจจุบันพันธุ์ไม้เหล่านี้ได้กลายเป็นไม้ผลที่ให้รายได้แก่ชาวบ้านเป็นอย่างดี) และจะนิยมปลูกเอาไว้ในป่าบุงป่าทาม เนื่องจากอยู่ใกล้กับแหล่งชุมชน

สภาพบริเวณป่าบุงป่าทามในสมัยนั้นอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณชนิดต่างๆ ทั้งที่เกิดขึ้นเองและชาวบ้านปลูกเอาไว้ในพื้นที่ของตน ซึ่งจากหลักฐานตามบันทึกประวัติท่านพระอุปัชฌาย์ บุนันทวโรซึ่งเป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดลัญจิกวัน บ้านชะโนด ซึ่งท่านเกิดในปี พ.ศ.2410 ได้กล่าวถึงบรรพบุรุษของชาวบ้านพาลูกาซึ่งได้อพยพมาจากน่าน้อยฮ้อยหนูที่นิยมปลูกพืชผลตามริมฝั่งแม่น้ำโขงว่า

“ยังมีบุคคลจำพวกหนึ่ง มีกิริยาเฉื่อยฉลาดด้วยปัญญา คือฉลาดในการเลี้ยงสัตว์พาหนะ มี ช้าง ม้า วัว ควาย หมู หมา เป็ด ไก่หนึ่ง ฉลาดด้วยการทำไร่ทำสวนปลูกแต่งเต้าข้าวสาลี ให้เกิดเป็นหมากผลดีหนึ่ง” (คณะกรรมการจัดงานสมโภช 300 ปี วัดลัฏฐิกัน บ้านชะโนด, 2530 : 2)

นอกจากนี้ เอเจียน แอมอนิเย นักสำรวจศิลาจารึกชาวฝรั่งเศสและคณะ ได้เดินทางสำรวจหาศิลาจารึกในลาวโดยแล่นเรือทวนน้ำขึ้นไปตามลำแม่น้ำโขง โดยใช้เวลาในการสำรวจนาน 1 ปี ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1882-1883 (พ.ศ. 2425-2426) ตามบันทึกการเดินทางของเขาได้กล่าวถึงเมืองพาลูกาหรือ “ตาลูกา” ตามการออกเสียงของเขาเอาไว้ว่า

“ตามที่พวกท้องถิ่นบอกเล่า มุกดาหารมี 4 อำเภอ ทางตะวันออกของแม่น้ำมีเมืองสองคอน และเมืองแวง (veang) ทางทิศตะวันตกได้แก่เมืองตาลูกา (Tahluka) และเมืองหนองสูง (Nong Soung) การเสียส่วยแต่ละปีของเมืองสองคอนเป็นเงิน 5 ชั่ง เมืองแวง 6 ชั่ง ตาลูกา และหนองสูงนั้นจ่าย 4 ชั่ง ทั้งหมดถูกส่งไปที่เมืองมุกดาหาร ซึ่งจะเพิ่มภาษีของเมืองเข้าไปอีกแล้วนำลงไปที่บางกอกทุก ๆ ปี รวมเป็นเงิน 40 ชั่ง สำหรับจังหวัดทั้งหมด วันอาทิตย์ที่ 6 มกราคมออกเดินทางจากบางมุก เวลา 11 โมงครึ่ง แล่นเรือทวนน้ำไป 2 ชั่วโมง จึงมาถึงสวนยาสูบซึ่งอยู่ตามตลิ่ง ระหว่างป่าไผ่กับบริเวณที่น้ำแห้ง พวกเขาผ่านหน้าปากน้ำห้วยบางไพร (Houe Pang Sai)(หรือห้วยบางทรายในปัจจุบัน)ซึ่งมีน้ำตลอดฤดูกาล ท้องน้ำกว้าง 12 เมตร ลึก 4-5 เมตร กล่าวกันว่าน้ำลงมาจากภูเม่นาง (Phou Me Nang) ซึ่งอยู่ห่างจากแม่น้ำไป 3 วัน ประมาณบ่าย 4 โมง พวกเขาหยุดพักนอนที่เมืองตาลูกา ซึ่งเป็นหมู่บ้านของพวกคนลาว มีกระท่อม 60 หลัง พื้นที่เต็มไปด้วยป่าไผ่และมีความสูงพอสมควรที่น้ำจะไม่ท่วมในเวลาน้ำมาก แต่ก่อนเป็นบ้านท่ากกเตี๋ย⁵ (Ban Tah Kok Doeua) ซึ่งถูกสถาปนาเป็นเมืองมาได้ 18 ปี ขึ้นกับจังหวัดบางมุก วันจันทร์ที่ 7 มกราคม พวกคนเดินทางถูกนำขึ้นเข้าค่านับเจ้าเมือง พร้อมด้วยข้าราชการและคนรับใช้ 20 กว่าคน ต่อจากนั้นพวกเขาก็ออกเดินทางต่อไป” (แอมอนิเย, เอเจียน, 2539 : 123)

จากหลักฐานการบันทึกของท่านพระอุปัชฌาย์ บุ นันทวโรและนักสำรวจชาวฝรั่งเศสข้างต้น จะเห็นได้ว่าชาวบ้านพาลูกาในอดีตนั้นมีความเป็นอยู่ที่พึ่งพิงธรรมชาติ มีการปลูกพืชผลทางการเกษตร เลี้ยงสัตว์ และมีบริเวณตลิ่งที่มีความสูงมากพอที่น้ำจะไม่ท่วมในฤดูน้ำหลาก โดยเฉพาะการปลูกยาสูบนั้น ในยุคต่อมาได้กลายเป็นพืชที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนอีกอย่างหนึ่ง

⁵จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านบางท่าน ได้กล่าวถึงที่มาของชื่อหมู่บ้านอีกสำนวนหนึ่งไว้ว่า แต่ก่อนบ้านพาลูกานั้นมีชื่อเรียกว่าบ้านรังกา เนื่องจากมีต้นมะเดื่ออยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำเป็นจำนวนมากจนฝูงกาเข้ามาอาศัยทำรังตามกกเตี๋ย ชาวบ้านพายเรือผ่านมาเห็นจึงเรียกบ้านนี้ว่าบ้านรังกา และเพี้ยนเป็นลกกาหรือพาลูกาในเวลาต่อมา

ส่วนทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในแม่น้ำโขงทั้งพืช แร่ธาตุและสัตว์น้ำนั้นก็มีย่อยอย่างอุดมสมบูรณ์โดยเฉพาะปลาที่มีอยู่อย่างชุกชุมนั้น ในช่วงเวลาเดือนเมษายนถึงเดือนสิงหาคมชาวบ้านจะนำมาใช้ประโยชน์ทั้งรับประทานเป็นอาหารประจำวันและการถนอมอาหารในรูปของปลาร้า ปลาดกแห้ง ปลาเค็ม ซึ่งนับว่าเป็นสินค้าที่สำคัญของชาวเมืองพาลูกการภูมิ

โดยเฉพาะทองคำนั้น ในระยะแรกผู้วิจัยคิดว่าชาวบ้านหาทองคำได้จากการร่อนทรายเงินทรายทองที่มีอยู่ในชุมชนแต่เมื่อสอบถามจากประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร วัย 80 ปี ได้ทราบว่าในสมัยก่อนทองคำในเขตเมืองพาลูกการภูมิที่นำส่งเป็นเครื่องราชบรรณาการให้กับเมืองหลวงนั้นได้มาจากการร่อนเอาจากลำห้วยทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ซึ่งก็คือในเขตประเทศลาวในปัจจุบัน เนื่องจากเขตเมืองพาลูกการภูมิในอดีตครอบคลุมไปจนถึงฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ส่วนทางด้านทิศเหนือจรดลำน้ำก่ำ ทิศใต้จรดห้วยบังทราย⁶ ส่วนทิศตะวันตกนั้นเป็นป่าไม้เกือบทั้งหมด จึงทำให้ไม่สามารถกำหนดได้ชัดเจนว่ามีอาณาเขตถึงที่ใด ส่วนการร่อนทรายเงินทรายทองในบริเวณชุมชนนั้น ชาวบ้านจะนำเอาเกล็ดทรายเงินทรายทองที่ร่อนได้นำมาหลอมกับตะกั่วและนำมาประดิษฐ์ทำเป็นเครื่องประดับ เช่น สร้อย ต่างหู เพื่อนำส่งเป็นเครื่องราชบรรณาการเช่นเดียวกัน

เนื่องจากในสมัยนั้นเมืองพาลูกการภูมิมีการปกครองโดยเจ้าเมือง และมีการเสียภาษี ที่เรียกกันว่าส่วยให้แก่หัวเมืองเอก ซึ่งได้แก่เมืองมุกดาหาร ราษฎรชาวเมืองพาลูกการภูมิโดยเฉพาะไพร่หรือชายฉกรรจ์นั้นจะต้องเสียภาษี คนละ 2 บาทต่อปี ในกรณีที่ไม่มีเงินก็จะเอาของมาแทน เช่น ข้าว ฝ้าย สีสั่ง ผลแร่ ผ้า นอกจากนั้นก็จะมีของป่าที่มีค่า เช่น งาช้าง เขากวาง รวมทั้งทองคำ ซึ่งหากใครไปร่อนมาได้ก็เอามาตีเป็นราคา ส่วนมากจะได้เร็วมากที่สุด เพราะในสมัยก่อนป่ายังอุดมสมบูรณ์อยู่มาก สำหรับแร่จะตีราคาชายฉกรรจ์ 10 คนต่อ แร่ 1 หาบ (1 หาบ = 60 กิโลกรัม) การจัดหา รวบรวมทรัพยากรธรรมชาติ ในสมัยนั้นก็เพื่อนำไปเป็นเครื่องราชบรรณาการให้กับเมืองมุกดาหาร แล้วเมืองมุกดาหารจะส่งต่อไปยังสยามอีกที ในขณะนั้นเป็นช่วงที่สยามพยายามรวบรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง จึงต้องการทั้งกำลังคน และกำลังทรัพย์ โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ อันได้แก่ ผลแร่ สีสั่ง นอแรด งาช้าง ทองคำ ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่มีเป็นจำนวนมากตามหัวเมืองต่างๆ ทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนจึงลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว บางคนก็ส่งเป็นเงินแทน คนละ 4 บาท เพราะผลแร่หายากจนนายหมวดนายหมู่ต้องพาเลกไพร่ไปหาผลแร่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง การส่งส่วยผลแร่หายากเล็กในปี พ.ศ. 2433 (ผลแร่ (หมากแห้ง) ค้นเมื่อ 22 กันยายน 2549, จาก www.yangtalad.com)

เมื่อมีการตราพระราชบัญญัติเงินรัชชูปราการ คือให้เลกไพร่ ราษฎรชำระเงินรัชชูปราการ อัตราคนละ 4 บาท แทนการส่งส่วยผลแร่

⁶ ห้วยบังทราย ถูกเรียกตามสภาพพื้นที่ที่เมื่อมองจากเมืองมุกดาหารไปที่ลำห้วยจะเห็นป่าไม้บังหาดทรายไว้

สำหรับการถือครองที่ดินของเจ้าเมืองกับไพร่ในสมัยนั้นมักจะเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นยศถาบรรดาศักดิ์ เช่น มีศักดินา 200 ไร่ ซึ่งในความเป็นจริงอาจจะมีมากกว่า 200 ไร่ หรือบางคนอาจจะมีไม่ถึง ซึ่งเป็นข้อกำหนดให้เห็นฐานะความแตกต่างกัน เลยเปรียบเทียบโดยใช้จำนวนของพื้นที่ที่ถือครอง และที่ดินที่ติดริมแม่น้ำโขงไม่ได้กำหนดว่าเป็นของใคร เพราะถือว่าที่ดินทั้งหมดเป็นของหลวง เป็นของพระเจ้าแผ่นดิน แม้แต่คนก็เป็นคนของหลวงด้วย หากเกิดศึกสงครามจะมีการเกณฑ์คน เกณฑ์ข้าว ทุกคนได้ข้าวมาก็ต้องมาเสียภาษีให้รัฐ ให้เจ้าเมือง เจ้าเมืองก็จะเก็บรวมไว้ในฉางประจำเมือง และจะมีรายงานไปถึงกรุงเทพฯ ทุกปีว่าปีนี้เก็บข้าวขึ้นฉางได้กี่ถังแล้วได้จ่ายอะไรไปบ้าง เรื่องกำลังคนและข้าวจึงถือเป็นเรื่องสำคัญมากในอดีต ไม่ว่าจะเป็นการไปรบหรือต้องออกเดินทางชาวบ้านจะเตรียมข้าวสาร พริก ปลาร้า เกลือ เท่านั้น นอกนั้นในป่ามีหมดแล้วไม่ว่าจะเป็น กบ เขียด กุ้ง หมูป่า นกยูง เป็นต้น โดยเฉพาะเนื้อสัตว์ที่ตัวใหญ่หรือเหลือจากรับประทานก็จะทำตากแห้ง จากการทบทวนเอกสารและสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนที่พอจะจำเรื่องราวในอดีตได้นั้น สามารถสรุปให้เห็นถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ดังนี้คือ ในช่วงพ.ศ. 2442-2450 ประชากรชาวเมืองพาลูกาการภูมิลดน้อยลงมาก เนื่องจากได้อพยพหลังจากเมืองถูกยุบเป็นหมู่บ้านและการหลบหนีภัยจากโรคระบาด วัดคุ้มเหนือและวัดคุ้มใต้ได้กลายเป็นวัดร้างและไม่มีพระภิกษุหรือสามเณรอยู่จำวัด (ปรีชา ทองบริตร, 2541 : 10-12) เมื่อโรคระบาดสงบลง บ้านเมืองเข้าสู่ภาวะปกติแต่สภาพทรัพยากรธรรมชาติได้เปลี่ยนแปลงไปป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้น เนื่องจากเป็นช่วงของการฟื้นฟูสภาพบ้านเรือนและการอพยพเข้ามาอาศัยในชุมชนเริ่มมีมากขึ้น จึงมีการตัดต้นไม้มาสร้างบ้านและถางทำเป็นที่ปลูกพืชไร่ หาดทรายทองเริ่มมีโคลนตมเข้ามาปะปนบ้าง เนื่องจากน้ำโขงเซาะตลิ่งพังลงเรื่อย ๆ ทุกปี แต่ปริมาณทรายเงินทรายทองนั้นก็ยังคงมีอยู่มากถ้าเปรียบเทียบกับปัจจุบัน ซึ่งท่านเจ้าอาวาสวัดศรีเจริญ อายุ 43 ปี ได้กล่าวถึงทรายเงินทรายทองในยุคนี้นี้ว่า “ทรายเงินทรายทองสมัยแต่ก่อนมันมีอยู่หลาย ขนาดเอามือกอบทรายขึ้นมาแล้วเป่าให้เกล็ดทรายเงินทรายทองปลิวก็ได้” แต่แหล่งปลาในแม่น้ำโขงที่เคยมีชุกชุมตามแหล่งน้ำหาดทรายทองนั้น เริ่มจะไม่ชุกชุมเหมือนเดิม บ้างก็ย้ายถิ่นฐานไปชุกชุมอยู่แหล่งใหม่ พืชพรรณไม้ที่มีอยู่เต็มบ้านเมืองในสมัยเมืองพาลูกาการภูมิ ที่บรรพชนได้ปลูกไว้ก็นับวันหมดไป เนื่องจากหมดสภาพตามอายุขัย ไม่มีผู้ใดปลูกเสริมทดแทน

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสภาพทรัพยากรธรรมชาติของบ้านพาลูกาในช่วงนั้นจะทรุดโทรมลงไปอย่างมาก แต่ก็ยังเหลือพืชพรรณไม้ผลให้เห็นอยู่บ้าง ซึ่งในปีพ.ศ. 2446 พระยาสุนทรเทพกิจารักษ์ (เลื่อง ภูมิรัตน์) ข้าหลวงบริเวณธาตุพนม ซึ่งปกครองเขตเมืองนครพนม, ท่าอุเทนไชยบุรีและมุกดาหารได้เดินทางมาตรวจราชการ เมื่อเดินทางมาถึงที่ตั้งเมืองพาลูกาการภูมิเดิม เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม ร.ศ. 122 ได้บันทึกไว้ว่า

“เช้า 4 โมง 20 นาที ออกจากบ้านทรายใหญ่มาในดงหนองหลวงลงเรือข้ามห้วยบางทรายที่ทำข้าม กว้างประมาณ 15 วา 4 ศอก มาในป่าเหล้าถึงบ้านไทรน้อยข้ามห้วยปุ้มถึง

บ้านพาลูกา ที่เป็นเมืองเก่า เดินผ่านหน้าบ้านมา 40 เส้นบ้านแถวนี้คนอพยพไปอยู่ฝั่งซ้ายยังเหลืออยู่แต่ตอนเหนือแต่ผู้ใหญ่บ้านเดียวเท่านั้นมีต้นหมากพร้าวแลต้นผลไม้เป็นอันมากทั้งเป็นอันตรธาน ได้สั่งให้พระจันทร์เทพฯ (ผู้ว่าราชการเมืองมุกดาหาร) ให้แต่งกรมการออกมาสำรวจ และให้หวงห้ามไว้เป็นส่วนหลวง ถ้าผู้ใดต้องการผลไม้ จะมาอยู่ให้ขออนุญาต จะอนุญาตให้” (เอกสาร ร.5 ม 59/41 เล่ม 4 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ อ้างถึงในคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544 : 124-125)

จากหลักฐานที่ปรากฏในบันทึกนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่าในเรื่องของการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติในสมัยนั้นยังต้องได้รับความยินยอมหรือการขออนุญาตจากหลวงเสียก่อนจึงจะสามารถใช้ประโยชน์ได้ ถึงแม้ว่าชาวบ้านบางส่วนที่ไม่ได้อพยพย้ายตามคนอื่น ๆ ไป แต่ก็ไม่ได้ปรากฏหลักฐานว่าส่วนหลวงอนุญาตหรือยินยอมให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่เดิมนั้นสามารถใช้ประโยชน์จากพืชพันธุ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนนั้นได้

แม้ว่าบ้านพาลูกาจะเหลือสมาชิกในชุมชนน้อยกว่าเมื่อก่อนมาก อีกทั้งได้รับการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบใหม่ แต่ชาวบ้านพาลูกาก็ดำรงชีวิตอยู่กับการพึ่งพิงธรรมชาติต่อไป จะแตกต่างจากสมัยเมื่อครั้งเป็นเมืองพาลูกาการภูมิทัศน์ที่ชาวบ้านไม่ต้องเสียส่วยหรือต้องหาเครื่องราชบรรณาการให้กับเมืองมุกดาหาร เพราะฉะนั้นเวลาส่วนใหญ่ของชาวบ้านจึงหมดไปกับการทำนา ทำสวน วางจากการทำนาชาวบ้านที่เป็นผู้หญิงก็จะทอผ้าใช้เองในครัวเรือน ผู้ชายก็จะจักสานเครื่องมือ เครื่องใช้ โดยใช้วัสดุจากท้องถิ่น เช่น ถ้าเป็นเครื่องมือที่ทำจากไม้ก็จะเป็นไม้ไผ่ ซึ่งชาวบ้านจะปลูตามบึงไว้แทบทุกครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีไม้กุง ไม้ซาด ไม้จิก ซึ่งเป็นไม้ใหญ่ที่มีในป่าชุมชน หากคนในชุมชนต้องการนำมาต่อเติมหรือนำมาสร้างบ้านก็สามารถ ไปตัดมาใช้ได้เลย เนื่องจากการสร้างบ้านชาวบ้านจะถือว่าเป็นเรื่องใหญ่และไม่ค่อยจะได้ทำบ่อยนัก จึงไม่ได้ห้ามกัน

นอกจากการใช้ประโยชน์จากป่าไม้แล้ว แหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้สำหรับการบริโภคนั้นก็ก็เป็นอีกสถานที่หนึ่งที่ชาวบ้านได้ให้ความสำคัญ ชาวบ้านได้กำหนดกฎเกณฑ์ต่อกันในการเข้าถึงและการควบคุมแหล่งน้ำภายในชุมชน กล่าวคือ หนองสิม ซึ่งเป็นหนองน้ำที่อยู่ในบริเวณหมู่บ้านซึ่งอยู่ในที่ดินของชาวบ้านคนหนึ่ง แต่ชาวบ้านจากหลายหมู่บ้านก็มักจะมาตักเอาน้ำจากหนองสิมไปดื่มกินได้ เนื่องจากว่าน้ำในหนองสิมนั้นใสสะอาด เป็นน้ำซึมตลอดทั้งปี นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าหนองสิมเป็นสถานที่ที่ศักดิ์สิทธิ์ กล่าวคือ ได้มีการบอกเล่าสืบต่อกันมาว่าที่หนองน้ำแห่งนี้มีลิ้มอยู่ใต้พื้นน้ำ ซึ่งลิ้มเป็นสัญลักษณ์ของเขตพันธสีมา เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นชาวบ้านจึงมีกฎหมายไม่ให้นำน้ำจากหนองสิมไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น เช่น ซักผ้า อาบน้ำ หรือกระทำการอันใดที่ทำให้ให้น้ำในหนองสิมต้องสกปรก นอกจากนำไปดื่มกินได้เท่านั้น นอกจากนี้ในพิธีแห่อุปคุต ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งในงานบุญผะเหวดที่จะต้องนำน้ำจากหลายๆ แห่งในชุมชนเพื่อนำไปประกอบพิธีกรรมนั้น สมมติเป็นสระอุปคุต เพราะมีความเชื่อว่าพระอุปคุตอาศัยอยู่ในน้ำ น้ำจากหนองสิมจึงนำไปใช้ในการประกอบพิธีกรรมอยู่ทุกปี ในขณะที่การสมมติสระของพระอุปคุต

ในแต่ละท้องถิ่น แต่ละชุมชนนั้นมีความแตกต่างกันตามความเชื่อและการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำในแต่ละท้องถิ่น แต่เนื่องจากที่บ้านพาลูกานี้มีแหล่งน้ำอยู่หลายแห่ง การนำน้ำเพื่อสมมติเป็นสระของพระอุปคุตนั้นจึงนำเอาน้ำจากบ่อ 7 แห่ง แต่ไม่ปรากฏว่าได้นำเอาน้ำจากแม่น้ำโขงมาเข้าร่วมพิธีแต่อย่างใด ในเรื่องนี้ผู้วิจัยได้สอบถามจากผู้เฒ่าผู้แก่ท่านหนึ่ง ได้ความว่า เนื่องจากในช่วงที่มีงานบุญผะเหวดนั้นเป็นช่วงเดือน 4 ระดับน้ำในแม่น้ำโขงลดลงมากจนเหลือแต่หาดทราย การเดินทางไปเอาน้ำจึงถือว่าไกลกว่าการไปเอามาจากหนองน้ำในบริเวณหมู่บ้านซึ่งมีความสะดวกกว่า

นอกจากนี้การใช้ประโยชน์จากหาดทราย ดิ่งและบ่งซึ่งพื้นที่ดังกล่าวถือว่าเป็นพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะใช้ร่วมกัน ทั้งการเก็บหาพืชผัก หาปลา ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ส่วนการหาปลาในแม่น้ำโขงของชาวบ้านพาลูกาจะมีทั้งผู้ชายและผู้หญิง แต่ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย เนื่องจากเครื่องมือที่ใช้ในการดักจับปลานั้นบางชนิดมักจะเป็นเครื่องมือที่มีขนาดใหญ่และหนัก เช่น ลอบ ซึ่งเครื่องมือดักปลาแต่ละชนิดนั้นจะสัมพันธ์กับชนิดของปลา ฤดูกาล ทิศทางการไหลของน้ำ สภาพท้องน้ำ เป็นต้น ซึ่งความรู้หรือภูมิปัญญาในการหาปลารวมไปถึงเรื่องการสืบทอดการผลิตเครื่องมือหาปลา นั้นจะได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษทั้งสิ้น

ถึงแม้ว่าสภาพทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนจะมีสภาพไม่เหมือนเมื่อครั้งเป็นเมืองพาลูกากรรมิ แต่การที่ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างพอดีจึงทำให้ชุมชนแห่งนี้ยังคงมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ การซื้อขายสินค้าต่อกันในชุมชนยังไม่มีจะมีให้เห็นก็เป็นการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ซึ่งตามการบอกเล่าถึงชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงของอาจารย์สุรจิตต์ จันทรสาขา อายุ 80 ปี ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร ได้พูดถึงรายละเอียดในเรื่องนี้ว่า

“ร้อยปีก่อนข้าหลวงที่มาอยู่มุกดาหาร ที่เขาส่งมาจากกรุงเทพฯ นั้น เขายังรายงานไปเลย ว่าที่มุกดาหารขอซื้อปลาเขายังไม่ขายเลย เขาถือว่ามันเหลือเพื่อ บางทีเขายังเอามาให้เลย เพิ่งมีการซื้อขายในตอนหลัง ก็มีการแลกเปลี่ยนกัน อย่างหมู่บ้านนี้ปลูกยาสูบ ก็เอาไปแลกกับหมู่บ้านที่ปลูกพริก หมู่บ้านบ้นหม้อ บ้นไผ่ ก็เอาไปแลกเพราะหม้อโลหะยังไม่มี มีแต่หม้อดินพวกอยู่ริมโขงปลูกยาสูบแล้วเอาไปแลกกับหมู่บ้านที่ปลูกพริก การแลกเปลี่ยนมีมากที่สุด ไม่มีมีการซื้อขายกันหรอก รุ่นผมเนี่ยยังทันได้เห็นอยู่เลย มันเพิ่งมีการซื้อขายกันในตอนหลังนี้ เงินเขาแทบจะไม่ใช้เลย เงินนี้มันก็ไม่ได้เป็นธนบัตรอย่างในทุกวันนี้ สมัยก่อนเขาใช้เป็นเงินแท่ง ใครพกไปไหนก็ลำบาก เงินแท่งแต่งเมียคนหนึ่ง ซื้อควายได้ตัวหนึ่ง แท่งหนึ่งก็เหลือเพื่อแล้ว

สมัยก่อนมันไม่เดือดร้อน ถ้าเป็นงานศพ ผู้ชายจะลงไปจับปลาในแม่น้ำโขง ส่วนผู้หญิงนี้ก็เอาข้าวออกมาตำ ทำขนมจีน ทำลอดช่อง มะพร้าวก็มี ขอบ้านไหนก็ได้ น้ำตาลก็ไม่ต้องซื้อ มีน้ำอ้อย เวลาทำขนมจีนก็ใส่น้ำปลาร้า ปลาร้าก็ไม่ได้ซื้อทำเอง งานศพเขาจะเอาของมาช่วย เอาปลาร้าบ้าง ข้าวสารบ้าง เอาพริกบ้างมาช่วย เวลานี้ไม่เห็นแล้ว ทางลาวมีอยู่ ของเราทุกวันนี้ต้องใช้เงินซื้อทั้งนั้น เมื่อร้อยปีก่อน เมื่อ 70-80 ปีก่อนยังมี เมียตั้งหม้อต้มน้ำไว้

เลย ฝึกลงไปจับปลาในน้ำโขงไม่ถึง 30 นาที ได้ขึ้นมาน้อยตัวหนึ่งแล้ว เพราะฉะนั้นอาหารนี้เขาไม่ได้เดือดร้อน พวกนี้เขาถึงได้ชอบมาอยู่ริมโขงกัน เมืองไหนก็อยู่ริมโขง ใช้น้ำในการอาบน้ำ กิน การทำเกษตร รวมทั้งเป็นพาหนะไปทางไหนเมืองไหนก็ไปทางเรือ

คนภายนอกที่จะเข้าไปจับปลา หรือตัดต้นไม้ในชุมชนก็สามารถทำได้ แต่ก่อนมันยังไม่มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ บรรพบุรุษเขาจะตัดต้นไม้เขาก็ไปเลือกตัดเอา แต่ก่อนออกไปตามหมู่บ้านเขาบอกให้นั่งรอสักชั่วโมง สักครู่หนึ่งเขาก็ไปจับกระเจง จับกระต่ายมาทำอาหารได้แล้ว มันไม่เดือดร้อน ทรัพยากรธรรมชาติในป่ามันเหลือเฟือ หรือนั่งอย่างริมโขงนี้แหละเขาก็ไปจับปลามาให้ ยิ่งหมู่บ้านริมโขงทั้งหมดไปถึงต้องได้กินลาบปลาทันที มันเหลือเฟือ ริมโขงมีสัตว์ในน้ำ เยอะแยะ สักประมาณ 50-60 ปี จะมีเรือพายอยู่หน้าเมืองทุกเมือง เขาจะไปจับปลา ได้ตัวหนึ่งละก็เลี้ยงร้องตะโกนทางบกก็ร้องถามว่า “ได้โตใหญ่ป” สนุกสนานกัน แต่เดี๋ยวนี้มันไม่เป็นอย่างนั้นแล้ว

เมื่อก่อนอุดมสมบูรณ์ เหลือเฟือปลูกแต่ข้าวอย่างเดียว เดินออกไปก็จับกบจับเขียดตามท้องไร่ ท้องนา ปลาในลำน้ำจะจับตอนไหนก็ได้ไม่เดือดร้อน ก็เลยไม่กระตือรือร้นใจ เขาก็เลยหาว่าขี้เกียจ แต่ก่อนแค่ทำนาที่เหลือกิน เหลือเฟือก็เอาไปขายบ้าง ทุกวันนี้เศรษฐกิจมันเปลี่ยนต้องหาเงิน ต้องไปขายแรงงานในกรุงเทพฯ แต่ก่อนไม่เดือดร้อนเท่าไรขอให้มีข้าวอย่างเดียว เสื้อผ้าก็ไม่เดือดร้อน ปลูกฝ้าย ปั่นฝ้าย ทอผ้าเอง สິที่ขี้ยอมเขาก็ไม่ได้ไปซื้อเปลือกไม้ แก่นขนุน คราม มะเกลือ ก็เป็นสีย้อมผ้า ทุกอย่างไม่ต้องใช้เงิน ชีวิตเป็นเศรษฐกิจพอเพียง เดินออกไปจะเอาอะไร มะเขือ ข่า ตะไคร้ในบ้านมีหมด ไม่มีซื้อ”

ถึงอย่างไรก็ตามแม้ว่าการแลกเปลี่ยนจะมีอยู่ในระดับชุมชน แต่ในช่วงที่ฝรั่งเศสปกครองลาวในครั้งนั้นทำให้สภาพเศรษฐกิจของสะหวันนะเขตเติบโตมากกว่าฝั่งมุกดาหารของไทยอย่างเห็นได้ชัด ทำให้การข้ามไปอีกฝั่งนอกจากจะไปมาหาสู่กันตามปกติฉันท์พี่น้องแล้วก็มักจะเป็นการข้ามไปเพื่อค้าขายโดยเฉพาะ

ในด้านการค้าขายแลกเปลี่ยน ในยุคนี้ถือว่าเป็นยุคที่เริ่มมีการค้าขายแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งในการข้ามไปมาหาสู่กันของผู้คนทั้งสองฝั่งนั้น เป็นไปอย่างเปิดเผย และสะดวกสบาย เพราะสามารถเดินทางได้ตลอดเวลา ในครั้งนั้นชาวบ้านพาลูกามีเรือพายกันทุกครัวเรือน บ้างก็พายข้ามฝั่งไปขายสินค้าที่สะหวันนะเขตเอง บ้างก็อาศัยเรือบรรทุกสินค้าของชาวบ้านด้วยตนเอง ซึ่งในขณะนั้นมีชาวบ้านพาลูกา 2 คนที่มีเรือลำใหญ่ที่สามารถบรรทุกสินค้าคราวละมากๆได้ โดยชาวบ้านพาลูกาที่มีสินค้าก็จะนำสินค้าไปขายให้กับผู้คนในฝั่งลาว ที่เมืองสะหวันนะเขต สินค้าของชาวบ้านพาลูกาในขณะนั้นคือ ข้าว ผัก อ้อย กล้วย มะพร้าว ส้มโอ มะปราง กล้วย ฯลฯ ในการค้าขายนอกจากจะนำเอาสินค้าจำพวกพืชผลการเกษตรไปขายแล้ว บางครั้งชาวบ้านต้องแปรรูปสินค้า เช่น การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ การสานเครื่องจักสานชนิดต่างๆ เพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้า และเขาก็กลับก็จะซื้อสินค้าจากสะหวันนะเขตกลับมาด้วยซึ่งโดยส่วนมากแล้วมักจะเป็นสินค้าจำพวกของป่าต่างๆ ทั้งพืชและสัตว์

สำหรับอัตราการซื้อขายแลกเปลี่ยนจะใช้วิธีการซื้อขายกันด้วยเงินกิบ ซึ่งในสมัยนั้นค่าของเงินกิบอยู่ที่ประมาณ 1 กิบ / 1 บาท และในระยะต่อมาก็เพิ่มเป็น 5 กิบ / 1 บาท นอกจากการซื้อขายกันแล้วการแลกเปลี่ยนยังมีอยู่อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน เช่น การแลกเปลี่ยนสินค้าที่ผลิตขึ้นเองอย่างเช่น ขนมหูก (ขนมหื่น) 9-10 อัน จะแลกเปลี่ยนได้ 1 กิโลกรัม ส่วนหางงท้าวรุต ซึ่งเป็นหางงผ้าฝ้ายสีขาว 1 ตัวนั้น จะแลกเปลี่ยนได้ 2-3 กิโลกรัม”

ชาย อายุ 62 ปี เล่าถึงประสบการณ์ของตนเองว่า “สมัยที่พ่ออายุ 10 ปี เคยได้ไปขายของที่ลาว โดยใช้เรือพายไป ตอนตี 2-3 ภายหลังมา 10 กว่าปีก็มีเรือหางยาว ในสมัยนั้นไก่ตัวละ 5 บาท แต่เขาจะใช้เงินกิบกันมาก เป็นธนบัตรรูปคนเวียดนามหาบแดงโม เงินบาทเขาจะไม่ค่อยใช้หรือไม่ใช้กันเลย ตอนนั้น 25 บาท / 100 กิบ ช่วงเมืองลาวจะแตกเหลือแค่ 3-4 บาท”

นอกจากนี้หญิงวัย 67 ปี ได้เล่าถึงประสบการณ์ในการข้ามไปยังฝ่งลาวว่า “ตอนแม่อายุประมาณ 40 ปี แม่ได้เอาใบตองก้อ (ใบตองแห้ง) ใบตองกุง ข้ามฝ่งไปแลกเปลี่ยนบ้างขายที่สะพานนะเขตบ้าง โดยพ่อเทียบ พาลิก ซึ่งเป็นพ่อของแม่ซื้อเรือไว้ จุนได้ประมาณ 20-30 คน ”

ส่วนหญิงชรา อายุ 78 ปี ได้เล่าถึงความทรงจำเมื่อครั้งอดีตว่า “ในปีที่มีสงครามนั้นวัวตัวละ 3 บาท ยายเคยขายวัวไป 23 บาท เหล้าขวดละ 50 สตางค์ ไก่ตัวละ 60 สตางค์ มีเงิน 1 บาทไปเมืองมุกก็อยู่ได้ แต่ก่อนเอากล้วยไปขายในเมืองมุก ถ่อเรือไปขาย ขายหัวละ 8 สตางค์ อ้อยลำละ 1 สลึง เมื่อก่อนอ้อยเป็นราคามาก เพราะไม่มีโรงงาน คนไม่ค่อยปลูก”

ชาวบ้านพาลูกาในยุคนี้นอกจากการทำนาแล้วการค้าขายแลกเปลี่ยนก็ยังเป็นอีกหนทางหนึ่งที่ช่วยให้ชาวบ้านได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น พืชผลที่ปลูกเอาไว้เมื่อครั้งที่เป็นเมืองพาลูกาการภูมิ นั้น ได้ให้ผลผลิตอย่างต่อเนื่องทุก ๆ ปี นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้ปลูกพืชอย่างอื่น เช่น ถั่ว ข้าวโพด ฟักทอง ตามตลิ่งไว้เพื่อบริโภคเนื่องจากดินในบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์เพราะได้แร่ธาตุจากแม่น้ำโขงที่ขึ้นท่วมในช่วงฤดูน้ำหลาก ชาวบ้านจึงไม่ต้องใส่ปุ๋ยหรือดูแลเอาใจใส่มากนัก อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าชาวบ้านจะสามารถปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ จับสัตว์น้ำได้อย่างไม่จำกัดแล้ว แต่ปัญหาเรื่องข้าวที่ไม่เพียงพอต่อการบริโภคของแต่ละครัวเรือนนั้นก็ยังมีปรากฏอยู่ในยุคนี้

หญิงชาวบ้าน วัย 65 ปี เล่าถึงความเป็นอยู่ในอดีตให้ผู้วิจัยฟังว่า “แต่ก่อนอิดข้าว แต่ปุปลาไม่อิด ทุกวันนี้ข้าวบอิดแต่ปุปลายากอิด” หมายความว่าเมื่อก่อนชาวนั้นหาข้าวไม่ค่อยพอกิน แต่ปุปลานั้นหาได้ไม่ยาก ซึ่งต่างจากปัจจุบันที่ชาวนั้นมีพอกินจนเหลือ แต่ปุปลาในน้ำนั้นหายาก จากคำบอกเล่าดังกล่าวทำให้ทราบว่าในอดีตครั้งหนึ่งชาวบ้านมีที่นาแต่มีข้าวไม่พอกินก็เนื่องมาจากชาวบ้านบางคนมีที่ที่เป็นป่าไม้และที่นา จึงทำให้พื้นที่ในการปลูกข้าวมีน้อยลงไป

ด้วย ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านบางคนถึงกับต้องถ่างป่าออกเพื่อทำเป็นที่ปลูกข้าวแทน ส่วนอาหารตามธรรมชาติอย่างเช่น สัตว์น้ำหรือพืชที่เกิดขึ้นเองนั้นก็ยังมีอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้พื้นที่ตามบึงในอดีตนั้นยังเป็นที่ที่ชาวบ้านใช้ในการขุดหาหัวมัน หรือหัวกล้วย เพื่อนำมากินแทนข้าว ซึ่งหญิงวัย 67 ปีคนเดิมยังได้เล่าอีกว่า “แต่ก่อนทำนาไม่พอกินเพราะว่า ที่นาที่มีจำนวนมากนั้นส่วนใหญ่เป็นป่าจึงได้ทำนาทีเดียว พอไม่มีกินก็จะเอาปลาร้า เกลือ พริก ผัก ไปแลกข้าวกับคนบ้านอื่น แต่ก่อนจะมีมันเหลื่อม จะขึ้นเองตามบึง จะขุดกินตอนไม่มีข้าวกิน นอกจากนี้ยังมีหัวกล้วยเอานึ่งกินแทน”

“บึง” ถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความหมายต่อชาวบ้านเป็นอย่างมาก ตั้งแต่อดีตที่เคยปลูกพืชยืนต้นหลายชนิด การปลูกบ้านในบริเวณบึงเพื่อดูแลสวนผลไม้ จนมาถึงในยุคนี้ที่มีการนำเอาพืชผลที่ได้จากการปลูกในบริเวณบึงมาหล่อเลี้ยงชีวิตของชาวชุมชนได้อย่างดี เช่น

ต้นไม้ ชาวบ้านจะนำมาจักสานทำเป็นเครื่องมือหาปลา เช่น ขา ลอบ ลาน เป็นต้น ส่วนเครื่องใช้ในครัวเรือน ได้แก่ พัด ตะกร้า กระตอ (ใช้สำหรับกรองปลาร้า) ฯลฯ

บ้าน จะปลูกไผ่ตามบึงบ้างตามที่นาบ้าง นำเอามาสานเป็นมอญ สานทำตุ้มกบและทำสายเบ็ด สำหรับตกปลา

ฝ้าย ส่วนใหญ่ผู้หญิงจะปลูกเอาไว้ตามบริเวณบ้าน ตามบึงเพื่อนำมาทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม นอกจากนี้ยังมีต้นคราม มะเกลือ ใช้สำหรับย้อมสีผ้าฝ้าย

ต้นจ๊ว นอกจากจะปลูกเอาไว้ทำเชตแดนตามตลิ่งแล้ว ยังได้นำมาทำเป็นเครื่องนอน เช่น ที่นอน หมอน ผ้าห่ม อีกด้วย

จะเห็นได้ว่าการใช้ประโยชน์จากบึงจะมีตั้งแต่การนำมาผลิตเครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน การหาพืชผักที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ การปลูกพืชผล ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็จะมี การนำไปค้าขายแลกเปลี่ยนที่สะพานนะเขตอยู่เสมอ

นอกจากการปลูกพืชแล้วการหาปลาตามแม่น้ำโขงยังมีอยู่อย่างต่อเนื่องทุก ๆ ปี ขึ้นอยู่กับฤดูกาลตามน้ำขึ้นน้ำลง ซึ่งส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะออกหาปลาตามแม่น้ำโขงในช่วงเดือนน้ำขึ้นใหม่ ๆ คือตั้งแต่เดือน พฤษภาคม-มิถุนายน และช่วงน้ำลดใหม่ ๆ คือประมาณเดือนพฤศจิกายน นอกจากนี้ในบางปีที่น้ำโขงเอ่อล้นท่วมขึ้นมาในบริเวณบึง ชาวบ้านยังสามารถหาปลาโดยใช้ตุ้มมอญ ในบริเวณดังกล่าวได้อีกด้วย

ส่วนเครื่องมือหาปลาที่ชาวบ้านตามริมฝั่งแม่น้ำโขงใช้โดยเฉพาะบ้านพาลูกาและชุมชนใกล้เคียง ที่พบได้ในยุคนี้แบ่งออกได้เป็น 9 ชนิด คือ

1. ตุ้มหรือโทง

ตุ้มเป็นเครื่องมือหาปลาที่มีขนาดใหญ่ การวางตุ้มจะวางในน้ำใกล้ริมฝั่ง โดยจะวางตุ้มในระดับน้ำลึกประมาณ 1 เมตร ซึ่งจะต้องขุดหลุมให้ลึกประมาณ 1 ฟุตหรือประมาณ 20 เซนติเมตร กว้างประมาณ 70 เซนติเมตร มีเหยื่อล่อคือ รำผสมหัวอาหารปลาแล้วปั้นเป็นก้อนกลมวางไว้ในหลุม โดยชาวบ้านจะใช้ตุ้มจนถึงเดือน 7 ปลาที่ตุ้มสามารถตกได้ส่วนใหญ่จะ

เป็นปลามาง (ปลาเกล็ดเหลือง) ปลาสวาย ปลาเผา ปลาชะอี ปลากด ปลาแขยง ปลายอนหนู ปลายอนหลังเขียว ปลาคุน

2. มองหรืออวน

ในอดีตเครื่องมือหาปลาที่เรียกกันมา “มอง” นั้นชาวบ้านใช้การสานเอาไผ่ใช้เอง โดยใช้ป่านซึ่งปลูกไว้ตามบึงนำเอามาแช่น้ำแล้วสานเป็นมองเอาไผ่ดักจับปลาในแม่น้ำโขง ดังคำบอกเล่าของชายหาปลาวัย 77 ปี ที่ว่า “แต่ก่อนปลูกป่าน ต้นสูงระดับเอว เอาป่านไปแช่น้ำ สานมอง ปลามันใหญ่ ตามอง 15 เซ็น แต่ก่อน 12 เซ็นใหญ่สุดแล้ว ปลา 25-30 กิโล ถ้ามันถูกตัวใหญ่มันก็ได้ถึง 40-60 กิโล เดียวนี้มันไม่มีแล้ว ไหลมองมันจะมี ปลาทราย ปลายาว ไหลไปตอนกลางวัน เวลามันถูกมองมันจะดิ้น ปลาตัวใหญ่ 14-15 กิโล เราก็กึ่งมันไว้ แล้วค่อยมาเอา”

การใช้มองในการหาปลาส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้ในช่วงฤดูแล้ง ประมาณเดือน 4-5 นอกจากนี้การใช้มองในการหาปลาของชาวบ้านนั้นจะใช้มองที่มีความถี่ต่างกันในแต่ละฤดูกาล เช่น มอง ขนาด 2 ครั้ง ใช้หาปลาในเดือน 7-8 เป็นต้น ซึ่งความถี่ของ “ตามอง” จะมีตั้งแต่เล็กสุดคือ ขนาด 2 - 14 เซนติเมตร

3. ลาน

ลาน ถือเป็นเครื่องมือหาปลาแบบโบราณ มีลักษณะรูปร่างคล้าย “ข้อง” ใส่ปลา แต่ลานจะมี 3 ขา ในการหาปลานั้นชาวบ้านจะนำลานไปวางไว้ใต้น้ำ โดยมีหลักยึดเอาไว้ และจะใส่เหยื่อล่อไว้ข้างใน ซึ่งเหยื่อจะเป็นชนิดเดียวกันกับเหยื่อที่ใช้กับตุ้ม ในปัจจุบันเครื่องมือชนิดนี้ไม่เป็นที่นิยมของชาวบ้าน เนื่องจากได้ปลาจำนวนน้อย

4. ลอบตั่ง ลอบนอน

ลอบจะมีอยู่ 2 ลักษณะคือลอบตั่งและลอบนอน ในการสานลอบนั้นชาวบ้านจะเอาเชือกถักเป็นตาห่างๆ ใส่โครงไม้ไผ่เป็นทรงกระบอก มีทางเข้าด้านหนึ่ง โดยเฉพาะลอบนอน จะมีส่วนของลอบยื่นเข้าไป เรียกว่าปากลอบ เพื่อให้ปลาเข้าไปในลอบ ชาวบ้านจะนำลอบลงใส่ไว้ในแม่น้ำโขงช่วงน้ำเต็มฝั่ง โดยจะตั้งลอบดักปลาที่ว่ายทวนกระแสน้ำขึ้นมาน้ำ โดยจะหันปากลอบไปตามกระแสน้ำ เนื่องจากปลาที่ว่ายทวนกระแสน้ำนั้นจะว่ายเลียบติดพื้นดิน แต่ถ้าปลาว่ายตามกระแสน้ำนั้นจะว่ายบนผิวน้ำ เพราะฉะนั้นในการวางลอบจึงต้องวางในน้ำที่มีความลึกพอสมควร ซึ่งจะเป็นผู้ขายเท่านั้นที่จะใช้เครื่องมือชนิดนี้เพราะลอบมีขนาดใหญ่และหนักมาก และที่สำคัญจะต้องมุดลงไปวางลอบใต้น้ำ หรือไม่ก็จะต้องมีหลักผูกติดไว้ในน้ำ นอกจากนี้ลอบยังเป็นเครื่องมือที่ชาวบ้านใช้ดักเฉพาะปลาตัวใหญ่ๆ เท่านั้น เช่น ปลาเค็ง เป็นต้น

5. เบ็ดคัน เบ็ดเผียก

ชาวบ้านจะใช้เบ็ดตกปลาที่กลางแม่น้ำโขง ในช่วงฤดูน้ำลด ประมาณเดือนมกราคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ โดยต้องนั่งเฝ้าทั้งวัน เหยื่อล่อปลาจะเป็นไส้เดือน แมลงชีปะขาว (ได้ปลาทุกชนิด) กุ้ง(จะได้ปลากด ปลาช่อน) หอยจุก (จะได้ปลาช่อนหนู) ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะล่องเรือไปใส่เบ็ดที่กลางแม่น้ำ เนื่องจากพอมีแก่งหินที่ฝั่งบ้านท่าสะโนยื่นออกมาถึงกลางแม่น้ำอยู่บ้าง

6. ขา

ขา เป็นเครื่องมือหาปลาชนิดหนึ่งที่มีลักษณะปากกว้างกันแคบ ชาวบ้านจะสานขาเป็นหลังขนาดใหญ่และจะใส่กิ่งไม้เล็กๆ จำนวนมากไว้ข้างใน ที่ชาวบ้านเรียกว่า “เฮอะ” โดยจะยึดเอาไว้ให้แน่นและถี่ เพื่อทำเป็นบ้านของปลา และชาวบ้านจะวางขาในแม่น้ำโขงได้ตลอดทั้งปี และจะวางไว้พร้อมกัน ที่ละหลาย ๆ หลัง และจะมาดูขาที่วางเอาไว้ ได้ทั้งตอนกลางวันและกลางคืน แต่จะต้องใช้ระยะเวลาให้ปลาเข้าไปอาศัยอยู่ในขาประมาณ 1-2 วัน โดยจะผูกขาใส่หลักเอาไว้ในน้ำ และสามารถย้ายตามน้ำขึ้นน้ำลงได้ ชาวบ้านเล่าว่าในสมัยก่อนวางขาไว้ในน้ำไม่ถึงวันก็สามารถตกปลาได้แล้ว จะได้ปลาหลังละประมาณ 4-5 กิโลกรัม

7. ฝีน้อยหรือเสื่อนอนกิน

เครื่องมือหาปลาที่ชาวบ้านเรียกกันว่าฝีน้อยหรือเสื่อนอนกินนี้ เป็นเครื่องมือที่ผลิตขึ้นได้ง่ายๆ โดยจะมัดเฮอะหรือกิ่งไม้จำนวนมากๆรวมกันให้เป็นแนวยาว จากนั้นก็วางฝีน้อยในแนวยาวตามลำน้ำและมีเชือกมัดติดกับหลัก ซึ่งส่วนใหญ่จะได้ปลาหลด ปลาหลด เวลาที่ชาวบ้านไปดูฝีน้อยที่ตนผูกตกปลาเอาไว้ จะนำเรือออกไปด้วยเพื่อยกฝีน้อยใส่ในเรือและเขย่าให้ปลาหล่นลงไปในเรือ จากนั้นก็วางฝีน้อยไว้ในน้ำเหมือนเดิม

8. จั่น

จั่นจะมีลักษณะคล้ายลอบ แต่จะมีประตู (ชาวบ้านเรียก “ลั่น”) คอยปิดเมื่อเวลาปลาว่ายเข้าไปชนกับเชือกที่ผูกเอาไว้ และจะวางจั่นเอาไว้ในทิศเดียวกันกับลอบ คือวางจั่นไว้ให้ปากประตูหันไปตกปลาที่ว่ายทวนกระแสน้ำขึ้นมา และส่วนใหญ่จั่นจะสามารถตกปลาได้ที่ละตัวและมักจะเป็นตัวใหญ่

9. ซ้อน

ซ้อน เป็นเครื่องมือตกปลาที่มีขนาดใหญ่ ลักษณะคล้ายสวิง ปากซ้อนมีขนาดกว้างประมาณ 1 วา มีรูปร่างสามเหลี่ยมโดยใช้ไม้ 2 ลำซึ่งไขว้กันทำเป็นด้ามจับ ตาข่ายของซ้อนถักทอด้วยเชือกหรือป่าน วิธีใช้ใช้คนจับด้ามซ้อนอยู่หัวเรือกดปากซ้อนลงไปในน้ำ ลากทวนน้ำเรื่อยไปสักพักหนึ่งแล้วยกขึ้นเป็นครั้งคราวไป

นอกจากนี้ยังมีวิธีหาปลาแบบโบราณอีกวิธีหนึ่งคือ การพายเรือเข้าฝั่งโดยเอียงเรือให้ปลาว่ายเข้าใกล้ฝั่งแล้วปลาจะกระโดดเข้ามาในเรือ ซึ่งวิธีนี้จะเหมาะกับที่มีปลาอยู่เป็นจำนวนมาก

ซึ่งในปัจจุบันการหาปลาด้วยวิธีดังกล่าวไม่มีผู้ใดใช้อีกแล้ว เนื่องจากจำนวนปลาในแม่น้ำโขงมีปริมาณน้อยกว่าในอดีตมาก

การหาสัตว์น้ำอย่างอื่นนอกจากปลาแล้วยังมีหอยทรายที่ชาวบ้านจะมในช่วงน้ำขึ้น หอยทรายเป็นหอยที่มีลักษณะคล้ายกับหอยขม แต่จะมีเปลือกสีเหลืองนวล ชาวบ้านมักเอาไปต้มแล้วรับประทานกับน้ำจิ้ม หรือนำไปแกงอ่อม ส่วนกุ้งนั้นจะพบได้ตามริมฝั่งน้ำโขง โดยชาวบ้านจะนำตาข่ายไถ่ล่อน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ผ้าแห่” ลงไปช้อนกุ้งขึ้นมา ซึ่งจะต้องใช้คน 2 คนขึ้นไปในการช่วยกันจับผ้าแห่ การช้อนกุ้งจะทำให้ในเวลาเย็นของช่วงน้ำขึ้นใหม่ๆ

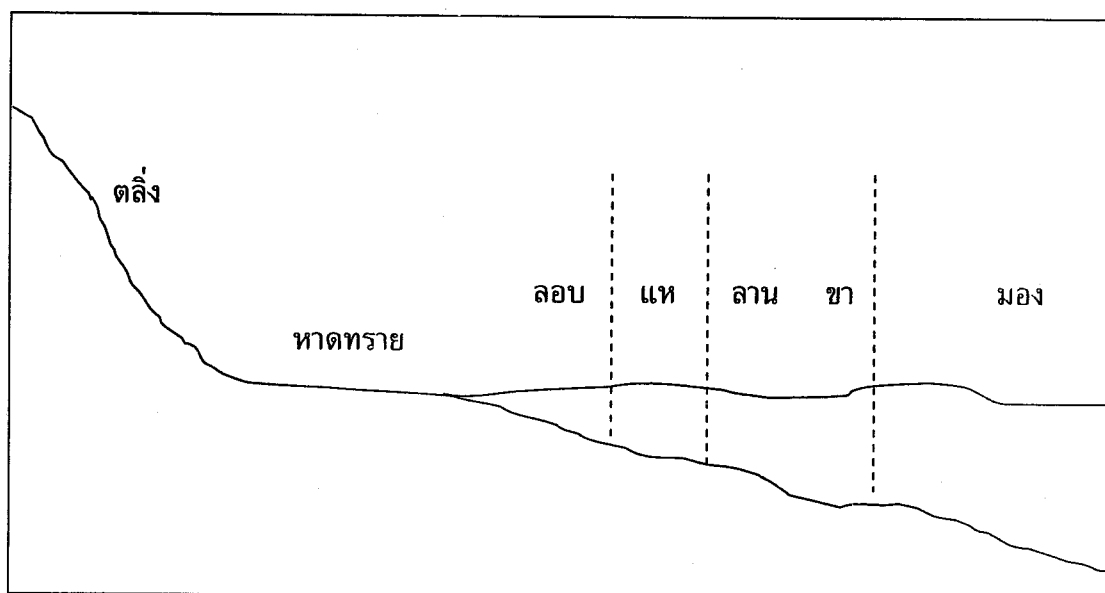
นอกจากในแม่น้ำโขงจะมีสัตว์น้ำจำพวกปลา หอย กุ้ง ปูแล้ว ยังมีสัตว์และพืชริมตลิ่งอีกมากที่อาศัยอยู่ตามระบบนิเวศแห่งนี้ แมลงชีปะขาว⁷ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “แมงปอ” เป็นสัตว์ปีกชนิดหนึ่งที่มีลำตัวคล้ายหนอนสีขาว ขนาดเท่าแมลงเม่า ตัวอ่อนของมันจะอาศัยอยู่ใต้ตมในแม่น้ำโขง ชาวบ้านมักจะนำมันมาเป็นเหยื่อล่อปลา โดยมุดลงไปใต้น้ำแล้วตกเอาตมขึ้นมาคัดเอาเฉพาะตัวอ่อนของแมงปอ ส่วนตัวเต็มวัยนั้นชาวบ้านบอกว่ามันมักจะบินขึ้นมาจากแม่น้ำโขงหลังฝนตกตอนกลางคืนเพื่อมาเล่นไฟ การที่แมงปอบินออกมาเช่นนี้ชาวบ้านจะรู้ได้ทันทีว่าเป็นช่วงที่มีปลาขึ้น หรือปลาในแม่น้ำโขงชนิดอื่นๆ ซึ่งจะขึ้นมากินไข่หรือตัวอ่อนของแมลงชีปะขาวที่ลอยอยู่เต็มผิวน้ำ

แมลงชีปะขาวหรือแมงปอ จะเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านทราบว่าอีกไม่นานปลาชนิดต่างๆก็จะตามกันขึ้นมา เช่น เมื่อมีแมลงชีปะขาว สิ่งที่มาคือปลาแซ่ไก ปลาช่อน เมื่อมีปลาแซ่ไกก็จะมีปลาขนาดใหญ่อย่างอื่นตามขึ้นมาอีก ปลาเล็ก ๆ เหล่านี้ อีก ดังนั้นในระยะแรกของการหาปลา ชาวบ้านจะนำเอาปลาแซ่ไกและแมลงชีปะขาวเป็นเหยื่อล่อปลาอย่างอื่นต่อไป ซึ่งความรู้เรื่องการหาปลา ชาวบ้านจะอาศัยหลักการสังเกตจากธรรมชาติรอบตัว ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามกลไกของธรรมชาติ นอกจากนี้ ชาวบ้านยังได้อาศัยหลักการสังเกตผ่านงานบุญประเพณี ซึ่งหญิงชาวบ้าน วัย 65 ปี ได้เล่าถึงเรื่องนี้ว่า “เมื่อชาวบ้านเห็นนกกวาดปลาบินมาเป็นฝูง ก็จะได้ทันทีว่าเป็นช่วงปลาขึ้นและตรงกับช่วงที่มีงานเทศกาลไหว้พระธาตุพนมในเดือน 3 ด้วย ชาวบ้านจึงเรียกปรากฏการณ์นี้ว่า “ปลาขึ้นไปไหว้พระธาตุพนม”

ความรู้ในเรื่องการจัดวางเครื่องมือตกปลาก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ชาวบ้านจะต้องอาศัยประสบการณ์และหลักของการถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน กล่าวคือ การวางเครื่องมือตกปลาในอดีตนั้น

⁷ แมลงชีปะขาว เป็นแมลงกลุ่มเล็กๆ ระยะตัวเต็มวัยของแมลงชีปะขาวมีปีกบินได้ ไม่กินอาหารและมีอายุสั้น ส่วนระยะตัวอ่อนอาศัยอยู่ในแหล่งน้ำจืดต่างๆ ทั่วไป เช่น น้ำตก ลำธาร ห้วย แม่น้ำ หนอง คลอง บึง และทะเลสาบ ดำรงชีวิตเป็นอิสระตามแหล่งอาศัยต่างๆ ส่วนใหญ่กินพืชเป็นอาหาร โดยกินเศษซากใบไม้ เป็นส่วนประกอบสำคัญของชุมชนสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังหน้าดินในแหล่งน้ำจืด มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดพลังงานและแร่ธาตุไปยังผู้บริโภคชั้นสูงขึ้นไปในห่วงโซ่อาหาร ตัวอ่อนแมลงชีปะขาวมีความไวสูงต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันจึงใช้เป็นเครื่องมือบ่งชี้ทางชีวภาพในการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมของแหล่งน้ำทั้งในทวีปอเมริกาและยุโรป (ไพบูรณ์ เกตวงษา, 2544 : 1)

จะคำนึงถึงสภาพพื้นที่ของแม่น้ำโขง ทั้งด้านของกระแสน้ำ ความลึก สภาพท้องน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้แบ่งพื้นที่ในการวางเครื่องมือเพื่อเปิดโอกาสให้กับคนอื่น ๆ ในชุมชนหรือนอกชุมชนได้เข้ามาวางเครื่องมืออีกด้วย ซึ่งจะแบ่งไปตามชนิดของเครื่องมือ (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 แสดงการแบ่งพื้นที่จัดวางเครื่องมือตกปลาในแม่น้ำโขง

จากภาพข้างบน การจัดวางเครื่องมือตกปลาแต่ละชนิดนั้นชาวบ้านจะแบ่งพื้นที่ให้เครื่องมือตกปลาชนิดที่วางอยู่กับที่อย่างเช่น ชา ลอบ ลาน ตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำซึ่งระดับน้ำจะไม่ลึกมาก และเว้นช่วงห่างกันไว้สำหรับแห ส่วนมองนั้นจะไม่สามารถใช้ในบริเวณเดียวกันกับเครื่องมือชนิดอื่นๆได้ เนื่องจากจะต้องใช้พื้นที่ในการไหลมองค่อนข้างกว้าง และต้องปราศจากสิ่งกีดขวางตลอดลำน้ำ ดังนั้นจึงจัดให้มองไหลในบริเวณน้ำลึกกลางแม่น้ำ ซึ่งทั้งหมดนี้ได้แสดงให้เห็นถึงการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติส่วนรวมของชุมชนที่มีการจัดวางตำแหน่งเพื่อให้เครื่องมือตกปลาแต่ละชนิดของแต่ละครอบครัวได้มีสิทธิ์เข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นด้วยความเท่าเทียม

ชาย วัย 63 ปี ซึ่งมีประสบการณ์ในการหาปลาร่วมกับคนฝั่งลาวเล่าความทรงจำให้ฟังว่า “ช่วงที่คอมมิวนิสต์ยังไม่มาถึง ช่วงนั้นชาวประมงทั้งสองฝั่งหาปลาร่วมกัน ทำกับข้าวกับแก้มกินร่วมกัน คนลาวบอกให้คนไทยเอาเหล้ามาด้วย หาปลาขึ้นมาได้ก็เอามาทำกินร่วมกัน โดยไปเอาปลาขึ้นที่ฝั่งลาว ซึ่งมันจะมีโชดหินอยู่ ก็ใช้ที่ตรงนั้นตั้งวงเหล้ากัน”

การหาปลาร่วมกันของคนสองฝั่งโขงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามปกติของคนสองฝั่ง ซึ่งถือว่าแม่น้ำโขงเป็นพื้นที่สาธารณะที่ไม่ว่าจะเป็นใครก็สามารถมาหาปลาในแม่น้ำโขงนี้ได้ แต่ประมาณปี พ.ศ. 2483 เป็นช่วงที่ฝรั่งเศสปกครองลาวจึงทำให้การค้าขายเป็นไปด้วยความยากลำบากมากขึ้น

โดยเฉพาะในช่วงนี้ที่มีกรณีการปักปันพรมแดนตามลำน้ำโขงเกิดขึ้น จากประสบการณ์ของหญิงชราอายุ 79 ปี ได้ถ่ายทอดถึงเรื่องนี้ให้ฟังว่า “ช่วงที่แบ่งเขตแดนแม่น้ำโขง ฝรั่งเศสทำเขตแดนลอยไว้กึ่งกลางแม่น้ำโขง แต่ชาวบ้านก็หาปลาได้คือเก่ายังข้ามไปมาอยู่” หมายความว่า ในช่วงที่แบ่งเขตแดนแม่น้ำโขงนั้น ฝรั่งเศสได้ทำเขตแดนลอยไว้บริเวณกลางแม่น้ำโขง แต่ชาวบ้านก็ได้หาปลาและยังข้ามไปมาอยู่เหมือนเดิม ถึงแม้ว่าจะมีการพยายามที่จะแบ่งเขตแม่น้ำโขงในช่วงเวลาดังกล่าว แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังข้ามไปมาหาสู่กันได้เพราะความเคยชินและความเคยชินเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวกันนั่นเอง แต่เหตุการณ์ในครั้งนั้นก็ทำให้ชาวบ้านต้องทำมาหากินอย่างยากลำบากมากขึ้น ซึ่งหญิงชราคนเดิมได้เล่าถึงเหตุการณ์ในเวลานั้นว่า

“ในสมัยนั้นชาวบ้านแตกตื่น ออกไปอยู่โคก กลัวปืน มีทหารเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ทหารยิงปืนเข้ามาในบ้าน ชาวบ้านต้องหลบในหลุม ไม่มีใครกล้าเข้ามาอยู่ตามบ้านเลย บางคนต้องออกไปอยู่ตามที่นา อย่างน้อยก็มีข้าว มีอาหารป่า แต่ปลาในแม่น้ำโขงจะบิได้กินเพราะช่วงนั้นมีศพคนลอยเต็มไปหมด” ซึ่งหมายความว่า ในช่วงที่มีสงครามนั้นชาวบ้านไม่สามารถที่จะอาศัยอยู่ในหมู่บ้านได้ต้องออกไปอยู่โคก เพราะกลัวปืน มีทหารเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านและมีการยิงปืนเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านต้องหลบในหลุมหลบภัย บางคนต้องออกไปอยู่ที่นา เพราะอย่างน้อยก็มีข้าว มีอาหารจากป่า แต่สำหรับปลาในแม่น้ำโขงนั้นชาวบ้านจะไม่รับประทานเพราะในช่วงนั้นมีศพคนลอยตามแม่น้ำโขงเต็มไปหมด

ในช่วงเวลาของการเกิดสงครามนั้นชาวบ้านไม่เป็นอันทำมาหากิน เนื่องจากเกรงกลัวต่อการโจมตีของฝรั่งเศส แม้กระทั่งการหาปลาที่เคยทำมาก็ต้องหยุดชะงักลง บางคนก็หาปลาใกล้กับฝั่งไม่กล้าที่จะลอยเรือออกไปกลางแม่น้ำอย่างที่เคยเป็นมา ชาวบ้านส่วนหนึ่งได้ถูกเกณฑ์ให้เป็นทหารเฝ้ายามในช่วงเวลากลางคืนตามริมฝั่งแม่น้ำโขง ส่วนหนึ่งถูกเกณฑ์ให้ขุดหลุมเพลาะเพื่อใช้ในการหลบภัย ซึ่งจากเหตุการณ์ครั้งนั้นชาย อายุ 64 ปีได้พูดถึงเรื่องนี้ว่า “ในช่วงสงครามฝรั่งเศส ประมาณปีพ.ศ. 2484 มีการเกณฑ์ชาวบ้านให้มาขุดหลุมเพลาะตามริมฝั่งแม่น้ำโขง เป็นหลุมกว้าง 1 วา ลึก 1 เมตร โดยขุดให้เป็นหลุมลักษณะเป็นทางยาวมีจุดหักมุมเลี้ยวไปมา เพื่อป้องกันแรงระเบิด ตอนกลางคืนให้ดับไฟ มีพวกครูเอาปืนมาแจกและเป็นหัวหน้าเฝ้ายามด้วย”

การข้ามพรมแดนไปมาหากันของคนทั้งสองฝั่งในช่วงปลายของยุคนี้เริ่มมีความยากลำบากมากขึ้นเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นการออกหาปลา การข้ามไปเยี่ยมญาติพี่น้องหรือแม้กระทั่งการข้ามไปค้าขาย ทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากการปักปันพรมแดนตามลำน้ำโขง

สำหรับเส้นกั้นอาณาเขตระหว่างประเทศทั้งสองในปัจจุบันนั้นได้กำหนดขึ้นตามอนุสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ลงวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2469 (ค.ศ. 1926) ว่าด้วยระบบความสัมพันธ์พิเศษระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนโดยได้ปรับปรุงแก้ไขยกเลิกสัญญาไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. 112 (ค.ศ. 1893) และอนุสัญญาไทย-ฝรั่งเศส พ.ศ. 2446 (ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1904) ซึ่งต่อมาคณะข้าหลวงไทย-ฝรั่งเศสเพื่อปักปันดินแดนแม่น้ำโขงได้ทำ

การปักปันเขตแดนและจัดทำแผนที่ขึ้นเมื่อพ.ศ. 2474 เพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามอนุสัญญาไทย-ฝรั่งเศส พ.ศ. 2469 นั้น และเส้นกั้นเขตแดนดังกล่าวก็ได้ใช้บังคับเรื่อยมา จนกระทั่งได้มีการเปลี่ยนแปลงโดยอนุสัญญากรุงโตเกียว ลงวันที่ 9 พฤษภาคม 2484 ซึ่งกำหนดแนวเส้นกั้นอาณาเขตตามร่องลำนํ้าของแม่น้ำโขงตลอดแนวพรมแดนไทย-อินโดจีน แต่ต่อมาก็ได้มีการเปลี่ยนตามร่องลำนํ้าของคณะกรรมการประนีประนอมไทย-ฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2490 ให้กลับไปใช้เส้นกั้นอาณาเขต ตามอนุสัญญาไทย-ฝรั่งเศส พ.ศ. 2469 โดยจะให้เปลี่ยนแปลงให้เส้นกั้นเขตแดนเป็นไปตามแนวร่องเดินเรือสำคัญ (Principal navigational channel) ตลอดแนว (ขจิตภัย บุรุษพัฒน์, 2531 : 35-36)

อย่างไรก็ตาม ต่อมาประมาณในปี พ.ศ. 2499 หลังจากที่ลาวได้รับเอกราชในช่วงเวลานี้ชาวลาวกับชาวไทยสองฟากโขงมีการค้าขายแลกเปลี่ยนกันบ่อยมาก โดยไม่ได้มีการเก็บภาษีแต่อย่างใด ยกเว้นตามด่านของทางการ สินค้าที่แลกเปลี่ยนกันมากที่สุดคืออาหาร เพราะลาวผลิตข้าวไม่ค่อยพอกิน (สุวิทย์ อิศาศวัต, 2543 : 423) ดังนั้นสินค้าที่นำไปขายให้กับฝั่งลาวในยุคนี้คือ ข้าว เนื่องจากว่าชาวลาวจะนำเอาข้าวที่ผลิตได้ให้แก่อารักขา คิดเป็น 2 ใน 3 ที่เหลืออีก 1 ส่วนนั้นจะเก็บเอาไว้บริโภคเอง ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ชาวบ้านพาลูกาบางส่วนได้ค้าขายข้าวกระสอบกับฝั่งลาว ซึ่งหญิงชรา วัย 78 ปีคนเดิมได้เล่าว่า “ตอนนั้นยายจำงเด็กไปยกกระสอบข้าว กระสอบละ 3 บาทมาจากท่าด่าน มีตำรวจตรวจสอบด้วย ซื้อข้าวมาแล้วเอาไปขายต่อให้ฝั่งลาว แต่ก่อนเมืองลาวทำนารวม หลวงหักเอาเข้ารัฐ” ซึ่งการค้าขายแลกเปลี่ยนในช่วงนี้ ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการค้าขายข้ามพรมแดนของบ้านพาลูกาในยุคต่อมา

จะเห็นได้ว่าในยุคนี้องค์กรหรือสถาบันที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ นั้น ได้แก่ การปกครองตามลำดับหัวเมือง จากหัวเมืองจัตวาไปจนถึงหัวเมืองเอก โดยผ่านกรมการเมืองต่างๆ เช่น เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ เป็นต้น แต่ทรัพยากรธรรมชาตินั้นตามความเป็นจริงไม่ได้ถูกส่งสิ้นสุดที่หัวเมืองเอกเท่านั้น แต่ได้ถูกนำส่งไปเป็นเครื่องราชบรรณาการให้กับส่วนกลางราชสำนัก อันสืบเนื่องมาจากในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการค้าสำเภากับจีนซึ่งผูกขาดโดยกรมพระคลังสินค้า โดยตลาดประเทศจีนต้องการทรัพยากรธรรมชาติจากป่า โดยเฉพาะผลแร่ เป็นจำนวนมาก (ผลแร่ (หมากแห้ง) ค้นเมื่อ 22 กันยายน 2549, จาก www.yangtalad.com)

จนกระทั่งได้มีการยกเลิกระบบเจ้าเมืองขึ้นในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 แม้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบใหม่ เมืองถูกยุบลงเป็นหมู่บ้าน ผู้คนอพยพย้ายไปอยู่ฝั่งลาวจำนวนมากมาย แต่ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะพืชผลทางการเกษตรที่มีอยู่ภายในชุมชนนั้น ก็ได้มีการจัดการและถูกควบคุมเอาไว้เป็นส่วนกลาง นับว่าเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติที่มีเหลืออยู่ในชุมชน ถึงแม้จะไม่ใช้ทรัพยากรที่มีค่าทางเศรษฐกิจหรือของป่าหายากดังเช่นสมัยที่เป็นเมือง ชนชั้นผู้ปกครองก็ยังพยายามที่จะรวบรวมหรือออกกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อควบคุมอยู่นั่นเอง

ดังนั้นการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติหรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านในยุคนั้น ส่วนใหญ่จึงเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่ได้นำไปเป็นเครื่องราชบรรณาการ เช่น พืชผัก ผลไม้ ปลา เป็นต้น ส่วนทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่านั้นได้นำส่งเป็นเครื่องราชบรรณาการแทบทั้งสิ้น เนื่องจากการปกครองของสยามต่อหัวเมืองต่างๆ นั้นต้องการจะรวบรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ด้วยความเกรงกลัวว่าฝรั่งเศสจะเข้ามายึดดินแดนหัวเมืองของสยามในช่วงนั้น จึงได้มีการสักระเล และบังคับให้ส่งส่วยและนำส่งเครื่องราชบรรณาการ แต่อย่างไรก็ตาม พ.ศ. 2436 ประเทศสยามเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส โดยเฉพาะพื้นที่ส่วนใหญ่ของเมืองพาลูกาการภูมิฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขง ถูกฝรั่งเศสยึดไปในครั้งนั้นด้วย

สำหรับการหาปลานั้น ชาวบ้านพาลูกาจะหาปลาในแม่น้ำกันเป็นช่วง ๆ ขึ้นอยู่กับฤดูกาล น้ำขึ้น น้ำลงและชาวบ้านไม่ได้หาปลากันทุกหลังคาเรือน เนื่องจากว่าบางครอบครัวมีสมาชิกในบ้านเป็นผู้หญิงล้วน หรือผู้เฒ่าผู้แก่ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ หรือบางบ้านไม่มีเครื่องมือหาปลาเนื่องจากไม่มีผู้ผลิตเครื่องมือ ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ผลิตเครื่องมือมักจะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษที่มีความรู้เรื่องการสานเครื่องมือหาปลา นั่นก็หมายความว่าเมื่อไม่มีการสืบทอดการผลิตเครื่องมือหาปลาให้กับคนรุ่นต่อไป การเข้าถึงทรัพยากรในแม่น้ำโขงก็เป็นไปได้ยากมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่าการผลิตเครื่องมือหาปลานั้นได้มาจากความรู้เรื่องปลาที่มีอยู่ของคนรุ่นเก่า มาในระยะหลังคนรุ่นใหม่มักจะไม่มีความรู้เกี่ยวกับการหาปลาเท่าใดนัก ดังนั้นความรู้ในการผลิตเครื่องมือหาปลาของคนรุ่นใหม่จึงมีอยู่น้อยมาก

เครื่องมือหาปลาที่มีความสัมพันธ์กับคนหาปลา จำนวนปลาและชนิดของปลา กล่าวคือการลดจำนวนและชนิดของปลาเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เครื่องมือหาปลาบางชนิดต้องลดจำนวนลง เช่น “ซา” ซึ่งเป็นเครื่องมือหาปลาที่นับวันจะมีคนใช้น้อยลงไปทุกที เนื่องจากเป็นเครื่องมือที่ดักปลาได้น้อยและอาศัยระยะเวลาาน อีกทั้งจำนวนปลาในแม่น้ำโขงก็มีจำนวนน้อยกว่าอดีตมาก

“มอง” หรือ “อวน” เป็นเครื่องมือหาปลาที่มีในระยะหลัง เนื่องจากการหาปลาในอดีตนั้นชาวบ้านมักจะนิยมใช้ลาน ลอบ ซา ฝีน้อย ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สานจากไม้ไผ่ กิ่งไม้ที่สามารถหาได้ง่ายในหมู่บ้าน นอกจากนี้ปลาในแม่น้ำโขงในอดีตนั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก ประกอบกับผู้คนที่ย้ายอยู่บริเวณริมแม่น้ำมีอยู่จำนวนน้อยกว่าปัจจุบันมาก เครื่องมือหาปลาดังกล่าวจึงมีความเหมาะสมกับการหาปลาของชาวบ้าน ที่อาศัยระบบการพึ่งพาอาศัยกันของคนกับแม่น้ำทำให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศน์

นอกจากนี้ในการแบ่งพื้นที่บริเวณหาปลาของคนในชุมชนก็พบว่า มีการจัดแบ่งพื้นที่สำหรับเครื่องมือดักปลาแต่ละชนิดเพื่อใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้มีความเหมาะสมและเท่าเทียมกัน เนื่องจากในยุคนี้สัตว์น้ำยังมีอยู่อย่างชุกชุม เครื่องมือที่ใช้สำหรับดักปลาเช่น ฝีน้อย ซา ลาน ยังสามารถใช้ได้อยู่ และแต่ละครอบครัวส่วนใหญ่ก็จะใช้เครื่องมือดังกล่าวในการดักจับปลา ซึ่งในยุคนี้การใช้มอียดักปลานั้นยังพบว่ามือน้อยกว่าเครื่องมือชนิดอื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะผลิตขึ้นเอง

จากป่านที่ปลูกในชุมชน สำหรับความเปลี่ยนแปลงของการใช้เครื่องมือหาปลาในบริบทชุมชน
แห่งนี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาที่เกิดสงครามนั้น ก็มีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติของ
คนในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การแบ่งเขตแดนแม่น้ำโขงทำให้คนทั้งสองฝั่งต้องหยุดหาปลา
หรือไม่สามารถหาปลาในเขตนํ้าลึกได้ หรือแม้กระทั่งการปลูกพืชผลทางการเกษตรริมฝั่งแม่น้ำ
โขงก็พลอยได้รับผลกระทบตามไปด้วย เนื่องจากที่ดินบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงบางส่วนได้ถูกขุด
เป็นหลุมเพลาะขนาดใหญ่เพื่อใช้เป็นหลุมหลบภัย และที่สำคัญในช่วงที่เกิดภาวะสงครามนี้
ชาวบ้านต้องทิ้งสวนผลไม้ ทั้งที่อยู่อาศัยบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงไปอาศัยอยู่ตามโคก ตามที่นาหรือ
ต้องอยู่ให้ห่างจากแม่น้ำโขงมากที่สุดเท่าที่จะทำได้เพื่อความปลอดภัย

กล่าวโดยสรุปคือ ในยุคการก่อตั้งชุมชนสภาพของชุมชนแม้จะมีทรัพยากรธรรมชาติที่
อุดมสมบูรณ์ การเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติมีอย่างทั่วถึงแต่ถูกควบคุมการจัดการโดยโครงสร้าง
อำนาจของรัฐทรัพยากรที่สำคัญส่วนใหญ่จะต้องนำไปเป็นเครื่องราชบรรณาการ ชาวบ้านส่วน
ใหญ่จะหาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการยังชีพ เพราะฉะนั้นในระบบคิดของคนในชุมชนขณะนั้นยัง
ไม่มีเรื่องการปลูกพืชยืนต้นอย่างถาวร ต้นตะเคียน ต้นทุเรียน หรือการเลี้ยงสัตว์ทดแทน เพราะยัง
เห็นว่ามีอยู่อย่างเหลือเฟือและเนื่องจากการถือครองที่ดินในสมัยนั้นเป็นของหลวง การปลูกพืชไม้
ผล การเลี้ยงสัตว์ หรือการล่าสัตว์นั้นก็เพื่อไปเพื่อการยังชีพเท่านั้น การแบ่งตาม
ยศถาบรรดาศักดิ์จึงเกิดขึ้นโดยการเปรียบเทียบกับที่ดินที่แตกต่างกัน แม้ว่าคนส่วน
ใหญ่ในชุมชนจะมีที่ดินทำกินอยู่บ้างแต่ทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าไม่ว่าจะเป็นพืช สัตว์ แร่ธาตุ
ก็มักจะถูกนำไปให้กับส่วนกลางจนลดน้อยลงไปเป็นจำนวนมาก ซึ่งผู้ที่ได้รับประโยชน์จาก
ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนโดยตรงนั้นกลับกลายเป็นคนที่อยู่ภายนอกชุมชน โดยวิธีการเรียก
เก็บส่วยหรือแม้กระทั่งการนำเอาไปเป็นเครื่องราชบรรณาการ นอกจากนี้ยังมีเงื่อนไขจาก
การเมืองภายนอก เช่น สงครามฝรั่งเศส ซึ่งมีผลทำให้ชาวบ้านนั้นต้องถูกจำกัดในการเข้าถึง
การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ อันได้แก่ การหาปลา การปลูกพืชริมฝั่งแม่น้ำโขง เป็น
ต้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติส่วนหนึ่งจะมาจากภายนอกชุมชน
แต่การเข้าถึงและการควบคุมจากเงื่อนไขของชุมชนเองก็ยังปรากฏให้เห็น ซึ่งได้แก่ หนองลิม
การเชื่อว่าแหล่งน้ำนั้นเป็นที่สถิตยของลิม หรือเป็นสัญลักษณ์ของศาสนาพุทธซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้าน
ให้ความเคารพนับถือ ส่งผลให้เกิดการห้ามปรามกันไม่ให้ทิ้งสิ่งสกปรกลงไปหรือนำมาใช้อย่าง
พร่าเปร้อ นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้ให้ความสำคัญถือว่าเป็นแหล่งน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในการ
ประกอบพิธีแห่อุปคุตในบุญเวสอีกด้วย และการถือครองที่ดินตามบรรพบุรุษนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้
คนในชุมชนได้มีโอกาสทำมาหากินอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะการถือครองที่ดินตามริมฝั่งแม่น้ำโขง

2.2 ยุคหมู่บ้านสีชมพูภายใต้แผนพัฒนา (พ.ศ. 2505 – พ.ศ. 2528)

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อิทธิพลของคอมมิวนิสต์ได้ขยายเข้าสู่ประเทศต่างๆ ในภูมิภาคอินโดจีน และภัยคุกคามต่อประเทศไทยมีแนวโน้มว่าจะขยายมาจากประเทศต่างๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะประเทศลาว ซึ่งมีเขตแดนติดต่อกับประเทศไทย ระยะทางกว่า 900 กิโลเมตร มีเพียงแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นเขตแดนเท่านั้น ดังนั้น เพื่อป้องกันการแทรกซึมจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ เข้าสู่ประเทศไทยตามลำแม่น้ำโขง จึงเกิดแนวความคิดในการเฝ้าตรวจ และป้องกันการแทรกซึมตามแนวชายแดนด้านแม่น้ำโขง เพื่อให้การปฏิบัติการตามลำแม่น้ำโขง เป็นไปโดยสอดคล้องกับแผนการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ ของกองอำนวยการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ จึงได้สั่งการให้หน่วยเฝ้าตรวจชายแดนของกองทัพเรือ แปรสภาพเป็นหน่วยปฏิบัติการตามลำแม่น้ำโขง (นปช.)⁸ ให้หน่วยเรือต่าง ๆ ที่ปฏิบัติการในลำแม่น้ำโขง ขึ้นควบคุมทางยุทธการต่อหน่วยปฏิบัติการตามลำแม่น้ำโขง พร้อมทั้งกำหนดรายละเอียดของงานในความรับผิดชอบของหน่วยปฏิบัติการตามลำแม่น้ำโขง (นปช.ในอดีต. ค้นเมื่อ 12 กันยายน 2549, จาก <http://www.wing21.rtaf.mi.th/webboard/show.php?Category=wing21&No=3833>)

เนื่องจากทางรัฐบาลไทยเกรงว่าหลายจังหวัดในภาคอีสานโดยเฉพาะชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง จะกลายเป็นคอมมิวนิสต์ ในหลายๆพื้นที่ตามแนวชายแดนริมฝั่งแม่น้ำโขงจึงเต็มไปด้วยตำรวจตระเวนชายแดน นอกจากนี้เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้แนวคิดแบบคอมมิวนิสต์ขยายวงกว้างมากขึ้นรัฐบาลจึงได้เข้ามาพัฒนาภูมิภาคอีสานอย่างเต็มที่ มีการก่อสร้างทางรถไฟ การสร้างถนนหนทาง ประมาณปี พ.ศ. 2514-2515 บ้านพาลูกาซึ่งถือว่าเป็นหมู่บ้านที่อยู่ชายแดนริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้นได้กลายเป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเองโดยการสนับสนุนจากภาครัฐ มีการทำบังเกอร์ไว้ในหมู่บ้านหลายแห่งด้วยกัน นอกจากนี้ชาวลาวและชาวเวียดนามเริ่มทยอยอพยพเข้ามาฝั่งไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2518 ในขณะที่ลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองจากราชอาณาจักรลาวเป็นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในช่วงเวลานั้นการเดินทางไปมาหาสู่ของชาวบ้านสองฝั่งแม่น้ำโขงเป็นไปด้วยความยากลำบากมาก สืบเนื่องจากระบอบการปกครองของลาวเป็นแบบสังคมนิยมจึงเข้มงวดในการควบคุมคน และชาวลาวจำนวนมากได้อพยพข้ามมาอยู่ที่ฝั่งไทย แม้กระทั่งในบ้านพาลูกาเองก็ยังมีชาวลาวหนีข้ามมาอาศัยอยู่กับชาวบ้านพาลูกาเป็นจำนวนมาก ซึ่งบางครอบครัวได้ให้ที่พักอาศัยชั่วคราว บ้างก็ให้ช่วยทำงานทางด้านเกษตร จนกระทั่งบ้านพาลูกาถูกเพ่งเล็งว่าเป็นหมู่บ้านสีชมพูหรือสีส้ม (คอมมิวนิสต์) สถานการณ์ตามชายแดนริมฝั่งแม่น้ำโขงมีความตึงเครียดมากขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกับความเข้มงวดของหน่วยปฏิบัติการตามลำแม่น้ำโขงนั้นทำให้ชาวบ้านที่เคยเดินทางข้ามไปมาระหว่างสองฝั่งแม่น้ำโขงต้องหยุด ชะงักลง

⁸ ปัจจุบันเรียกหน่วยรักษาการตามลำน้ำโขงหรือนรช.

ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางไปเยี่ยมญาติหรือแม้กระทั่งการค้าขาย ในระหว่างนี้ยังพบว่ามักถูกห้ามลงแม่น้ำโขงในช่วงเวลาหนึ่งอีกด้วย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 บ้านพาลูกาได้แบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้านคือหมู่ 3 และหมู่ 4 เนื่องจากจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น บ้างก็แต่งงานกับชาวลาว ขยายครอบครัวเพิ่มขึ้นจากแต่ก่อนเป็นจำนวนมาก หลังจากที่ชาวบ้านพาลูกาหยุดค้าขายกับฝิ่นลาว ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 สถานการณ์ตามชายแดนเริ่มคลี่คลายลงบ้างแล้ว ชาวบ้านจึงเริ่มการค้ากับฝิ่นลาว ระหว่างนี้การพัฒนาชุมชนตามโครงการพัฒนาของรัฐก็ส่งผลให้ชุมชน เกิดการสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ ขึ้นมากมายไม่ว่าจะเป็นการไฟฟ้า การประปา เกิดกลุ่มผู้ใช้น้ำ ตามโครงการสูบน้ำด้วยพลังงานไฟฟ้า มีการสร้างฝายน้ำล้นที่ห้วยต๋มบก ซึ่งได้กล่าวไปบ้างแล้วในบริบทของชุมชน

2.2.1 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในยุคหมู่บ้านสีชมพูภายใต้แผนพัฒนา

หลังจาก พ.ศ. 2504 ที่ได้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 นโยบายการพัฒนาประเทศจึงมุ่งไปสู่การพัฒนาด้านอุตสาหกรรม และเพื่อพัฒนาให้ทันสมัยทัดเทียมกับนานาประเทศ การพัฒนาภาคอีสานเริ่มมีหน่วยงานหรือโครงการจากภาครัฐเข้ามาสู่ชุมชนเป็นระยะๆ โดยโครงการพัฒนาที่มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ ทำให้พื้นที่ที่เคยเป็นพื้นที่สาธารณะที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างอิสระนั้น กลายเป็นผู้บุกรุกในเวลาต่อมา กล่าวคือ เนื่องจากการที่รัฐพยายามที่จะครอบครองกรรมสิทธิ์พื้นที่สาธารณะหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการมีอำนาจเหนือทรัพยากรสาธารณะในทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ โดยกรมป่าไม้ น้ำ โดยกรมชลประทาน ที่ดินโดยกรมที่ดิน โดยเมื่อรัฐเข้ามาควบคุมจัดการเช่นนี้จึงมีผลทำให้ชาวบ้านที่เคยอาศัยป่าไม้หรือแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ต้องได้รับการกีดกันออกไป ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเต็มที่ ซึ่งระยะต่อมาประมาณ ปีพ.ศ. 2507 ได้มีการออกพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติขึ้นทำให้ชาวบ้านที่เคยใช้ประโยชน์จากป่าละเมาะหมู่บ้านได้ถูกกีดกันไม่สามารถปลูกพืชใดๆ ในบริเวณพื้นที่ดังกล่าวได้อีก แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านยังคงพยายามใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชุมชนนั้นต่อไป โดยการเก็บหาของป่า การถางไม้เพื่อออกเพื่อเพาะปลูก แม้จะทางการจะนำป้ายบอกเขตพื้นที่ป่าสงวนมาปักไว้แล้วก็ตาม สำหรับกรรมที่ดินก็มีความพยายามเร่งรัดออกเอกสารสิทธิประเภทต่างๆ โดยการแบ่งที่ดินออกเป็น 2 ประเภท คือ 1. ที่ดินของเอกชน รวมทั้งที่ดินที่ยังไม่มีหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์แต่อาจมีหลักฐานแบบแจ้งการครอบครอง(ส.ค.1) หนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.3, น.ส.3 ก.) ผู้ครอบครองที่ดินดังกล่าวมีเพียงสิทธิครอบครองเท่านั้นและรวมถึงที่ดินมีหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ เช่น โฉนดที่ดิน โฉนดแผนที่ โฉนดตราจองและตราจองที่ตราว่าได้ทำประโยชน์แล้ว 2. ที่ดินของรัฐ ได้แก่ ที่ดินที่รัฐหรือหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ รวมทั้งที่ดินรกร้างว่างเปล่าซึ่งมิได้มีผู้ใดครอบครองเป็นเจ้าของ และสาธารณสมบัติของแผ่นดิน (กรมที่ดิน, ม.ป.ป. ที่สาธารณประโยชน์. ค้นเมื่อ 24 ตุลาคม 2549, จาก http://www.dol.go.th/variety/land_public.php)

สำหรับสภาพทรัพยากรธรรมชาติโดยทั่วไปของยุคนี้ โดยเฉพาะแม่น้ำโขงนั้นมีความกว้างมากขึ้นหลังจากที่ถูกน้ำเซาะตลิ่งพังไปปีละหลายวา ชาวบ้านบางส่วนต้องอพยพหนีขึ้นมาอยู่ตามบริเวณที่นา ในบริเวณหาดทรายนั้นยังคงเหลือเกล็ดทรายเงินทรายทองอยู่บ้างแต่ถือว่ามีเหลืออยู่ไม่มากนัก ในส่วนพื้นที่บริเวณตลิ่งที่เคยมีไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ เช่น ต้นจิกก็ได้ถูกตัดลงบ้าง อีกทั้งไม่ได้มีการปลูกทดแทนขึ้นมาใหม่ จึงทำให้มีเหลืออยู่จำนวนน้อยลง การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติจากแม่น้ำโขง บุ่ง ตลิ่ง หาดทราย ยังคงมีอยู่อย่างเดิม แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปคือ การค้าขายที่ต้องหยุดชะงัก พืชผลทางการเกษตรจากที่เคยนำไปขายยังสะพานนะเขตนั่นก็ได้เปลี่ยนมาขายให้กับพ่อค้าในตัวเมืองมุกดาหาร และมีพ่อค้ามารับซื้อผลิตผลทางการเกษตรจากชาวบ้านพาลูกาถึงในหมู่บ้านในระยะต่อมาอีกด้วย

การใช้ประโยชน์จากที่ดินริมฝั่งแม่น้ำโขงอย่างเช่น ตลิ่ง บุ่งนั้น ในช่วงที่น้ำลดใหม่ๆ ชาวบ้านมักจะปลูกพืชผักชนิดต่างๆ เนื่องจากดินบริเวณดังกล่าวยังมีความชุ่มชื้นพอที่พืชผักจะเจริญเติบโตได้โดยไม่ต้องรดน้ำอีก ในส่วนการหาปลาในแม่น้ำโขงนั้นหลังจากที่สถานการณ์ตามชายแดนเริ่มคลี่คลายแล้ว ชาวบ้านก็เริ่มออกเรือหาปลากันมากขึ้น แต่การหาปลาข้ามเขตกึ่งกลางแม่น้ำโขงไปยังอีกฝั่งหนึ่งนั้นต่างฝ่ายต่างยังเกรงกลัวต่อกฎหมายบ้านเมืองอยู่ การหาปลาจึงยึดเอาที่กึ่งกลางแม่น้ำโขงเป็นสำคัญ ส่วนเครื่องมือหาปลาที่ชาวบ้านตามริมฝั่งแม่น้ำโขงใช้ โดยเฉพาะบ้านพาลูกาและชุมชนใกล้เคียง ในยุคนี้เหลือเครื่องมือหาปลาที่ชาวบ้านใช้จริงๆ อยู่ไม่กี่ชนิด คือ ตุ่ม มอง ลอบตั้ง ลอบนอน เบ็ดคัน เบ็ดเผือก และชา

“มอง” เป็นเครื่องมือหาปลาที่ในระยะหลังหาซื้อได้ตามตลาดและไม่เป็นที่นิยมสานไว้ใช้เองแล้ว แต่มองก็เป็นที่ยอมรับของคนหาปลาตามแม่น้ำโขงในปัจจุบันนี้มาก เนื่องจากมองจะใช้ได้กับน้ำในทุกระดับ สำหรับน้ำลึกชาวบ้านจะใช้การไหลมอง หรือที่เรียกเครื่องมือชนิดนี้ว่า “มองไหล” สำหรับน้ำตื้น ชาวบ้านจะใช้การลากมองไปตามพื้นน้ำจะเรียกเครื่องมือนี้กันว่า “มองลาก” การใช้มองในการหาปลาส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้ในช่วงฤดูแล้ง ประมาณเดือน 4-5 นอกจากนี้การใช้มองในการหาปลาของชาวบ้านนั้นจะใช้มองที่มีความถี่ต่างกันในแต่ละฤดูกาล เช่น มองขนาด 2 ครั้ง ใช้หาปลาในเดือน 7-8 เป็นต้น ซึ่งความถี่ของ “ตามอง” จะมีตั้งแต่เล็กสุดคือขนาด 2 - 14 เซนติเมตร

ส่วนลาน ชา จั่น ซ้อนและฝัสน้อยในระยะต่อมาเครื่องมือเหล่านี้ไม่เป็นที่นิยมของชาวบ้านเนื่องจากได้ปลาจำนวนน้อย และต้องใช้เวลานาน ทำให้ในปัจจุบันไม่ค่อยมีคนสานหรือผลิตเครื่องมือเหล่านี้เอาไว้ใช้ ในขณะที่เครื่องมือหาปลาอย่างเช่น มองและตุ้มซึ่งมีประสิทธิภาพในการหาปลาได้จำนวนที่มากกว่า ใช้เวลาน้อยกว่า กลับได้รับความนิยมอย่างมาก

ในปี พ.ศ. 2518 นอกจากจะเป็นช่วงที่มีความเข้มงวดในการเดินทางข้ามแม่น้ำโขงแล้ว นับว่ายังเป็นช่วงที่การเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขงเป็นไปด้วยความยากลำบากยิ่ง กล่าวคือ ชาวบ้านจะไม่สามารถลงหาปลาได้หลังเวลา 18.00 น. โดยเมื่อใกล้จะถึงเวลาที่กำหนดจะมีเรือของหน่วยปฏิบัติการตามลำน้ำโขง(นปข.) ลาดตระเวนไปมาคอยบอกให้ชาวบ้านรีบขึ้น

จากแม่น้ำโขง เพราะหลังเวลาดังกล่าวจะไม่รับประกันความปลอดภัยไม่ว่าจะเป็นกรณีใด ๆ ทั้งสิ้น นั่นแสดงให้เห็นถึงความเข้มงวดกวดขันของรัฐบาลไทยที่มีต่อผู้คนในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งจากเหตุการณ์ในครั้งนี้ก็มีผลทำให้ชาวบ้านไม่สามารถหาปลาตอนกลางคืนได้ เพราะที่ผ่านมาชาวบ้านบางคนนิยมหาปลากันตอนกลางคืนเนื่องจากปลาที่มีขนาดใหญ่มักจะออกหากินในเวลากลางคืน

พรานปลาอาวุโสวัย 76 ปี เล่าว่า “สมัยที่มีเรือ นปช. เขาจะลงหาปลาได้เลยในช่วงเวลาที่เขาห้าม เขาเข้มงวดหลาย แต่ก็มีความที่พอเรือ นปช. ไปหวัดแล้ว เขาก็เอาเรือลงไปหาปลา” หมายความว่า ในสมัยที่มีเรือของหน่วยปฏิบัติการตามลำน้ำโขงลาดตระเวนตามลำน้ำโขงนั้น ชาวบ้านจะลงหาปลาไม่ได้เลยในช่วงเวลาที่เขาห้าม เพราะเขาจะเข้มงวดมาก แต่ก็มีบางครั้งที่พอเรือของหน่วยปฏิบัติการตามลำน้ำโขงไปพ้นบริเวณนั้นแล้วชาวบ้านก็เอาเรือลงไปหาปลา

นอกจากนี้พรานปลาวัย 70 ปี ยังเล่าถึงประสบการณ์การหาปลาให้ฟังว่า “ในการหาปลาใครอยากหากี่หา ฝั่งลาวมาหาปลาที่ฝั่งไทย ไทยก็ไปหาปลาที่ฝั่งลาวได้ ช่วยเหลือกัน ไหลมองด้วยกัน แต่ปัจจุบันนี้ ชาวลาวไหลมองจากกึ่งกลางแม่น้ำโขงเข้าไปฝั่งลาว คนไทยก็ไหลมองจากกึ่งกลางแม่น้ำโขงเข้ามาฝั่งไทย มันเป็นแบบนี้ตั้งแต่นโยบายเคร่งครัดเรื่องยาเสพติด”

ชาวบ้านบางท่านเล่าถึงความเข้มงวดของหน่วยปฏิบัติการตามลำน้ำโขงว่าในช่วงที่มีการคุมเข้มเรื่องการคมนาคมตามลำน้ำโขงนั้น เคยมีคนเวียดนามซึ่งเดินทางมาจากมุกดาหาร มาที่บ้านพาลูกาเพื่อมาซื้อไม้ไผ่จากชาวบ้าน ขากลับได้ต่อแพไม้ไผ่แล้วพายกลับไปยังมุกดาหาร ซึ่งเป็นช่วงเวลาพลบค่ำแล้ว ระหว่างทางได้ถูกเจ้าหน้าที่จากหน่วยปฏิบัติการตามลำน้ำโขงทำร้ายจนถึงแก่ชีวิต เนื่องจากการกล่าวเตือนประชาชนที่อาศัยริมฝั่งแม่น้ำโขงมาโดยตลอด ถึงการห้ามไม่ให้ผู้ใดลงแม่น้ำโขงในเวลาที่กำหนดอย่างเด็ดขาด

นอกจากนี้สืบเนื่องจากการที่บ้านพาลูกา เป็นบ้านเกิดเมืองนอนของอดีตท่านผู้นำคนสำคัญของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในยุคนี้การเข้มงวดกวดขันเรื่องการเดินทางข้ามแม่น้ำโขงไปยังฝั่งลาวนั้นยังมีความลำบากมากยิ่งขึ้น รวมทั้งชุมชนแห่งนี้ยังได้ถูกเพ่งเล็งจากทางรัฐบาลไทย ด้วยทางรัฐบาลไทยเกรงว่าหมู่บ้านแห่งนี้จะกลายเป็นคอมมิวนิสต์ เนื่องจากมีความสนิทสนมกับเครือข่ายทางฝั่งลาวโดยเฉพาะท่านผู้นำคนสำคัญนี้

ชายวัย 64 ปี เล่าถึงความหลังช่วงกระแสคอมมิวนิสต์ครอบคลุมทั้งสองฝั่งโขงให้ฟังว่า “ตอนนั้นช่วงเมืองลาวแตก บ้านพาลูกาถูกเพ่งเล็งว่าเป็นบ้านสีส้มหรือสีชมพู ยังไม่ถึงกับสีแดง เพราะสาเหตุมาจากพระสงฆ์ในหมู่บ้านรูปหนึ่ง ท่านข้ามไปยังฝั่งลาวเพื่อไปเยี่ยมญาติที่สะพานนะเซตบ่อๆ ในช่วงที่เขาเคร่งครัด อีกทั้งหมู่บ้านเราก็มียูเอชวีท่านผู้นำคนนี้อยู่ เขายังกล่าวว่าเราจะกลายเป็นคอมมิวนิสต์”

จากความกังวลดังกล่าวทำให้ในระยะต่อมาบ้านพาลูกาได้มีเจ้าหน้าที่ทหาร / ตำรวจเข้ามาดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยมากขึ้น โดยมีหน้าที่ดูแลทางบก ส่วนทางน้ำนั้นได้มีหน่วย

ปฏิบัติการตามลำน้ำโขงดูแลอยู่แล้ว ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นหน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำน้ำโขง หรือ นรข. เพื่อไม่ให้กระทบต่อความรู้สึกของคนลาว

นอกจากนี้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติของชาวบ้านพาลูกากับญาติพี่น้องทางฝั่งลาวก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย กล่าวคือ เนื่องจากพื้นที่ป่าไม้ของบ้านพาลูกานั้นลดจำนวนลงมากเมื่อเปรียบเทียบกับสมัยคราวเป็นเมืองพาลูกากรรมิ ทำให้การใช้ประโยชน์จากไม้ใหญ่ๆ นั้นไม่สามารถทำได้ เมื่อถึงงานบุญแข่งเรือ ซึ่งจะต้องมีการปรับปรุงซ่อมแซมเรือหรือต่อเรือลำใหม่ก่อนลงแข่ง ชาวบ้านพาลูกาจึงต้องขอความช่วยเหลือจากญาติพี่น้องทางฝั่งลาวเพื่อหาไม้มาต่อเรือ โดยการซื้อไม้จากฝั่งลาวซึ่งเริ่มจากการติดต่อขออนุญาตจากกรมป่าไม้แขวง เจ้าแขวง แขวงที่จะขอตัดไม้ เจ้าเมืองแขวง แขนงป่าไม้ ตามลำดับ เมื่ออนุญาตแล้ว จึงตัดไม้มาเป็นต้น และคิดราคาตามลูกบาศก์เมตร ราคาต่อต้นประมาณหนึ่งหมื่นบาท จากนั้นจึงนำมาตัดเป็นแผ่นและนำมาต่อเรือให้เสร็จที่บ้านท่าสะโน (ฝั่งลาวตรงข้ามบ้านพาลูกา) แล้วจึงพายกลับมาที่บ้านพาลูกา

สิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลต่อความเชื่อศรัทธาตามมามากด้วย กล่าวคือ ไม้ที่นำมาจากประเทศลาวนั้น เป็นไม้ที่นำมาจากดงหรือป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ มักจะมีความศักดิ์สิทธิ์ ความขลังของเจ้าที่หรือเทวดาอารักษ์ติดมากับไม้ที่ใช้มาต่อเรือด้วย โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่าไม้ที่นำมาต่อเรือนั้นเป็นไม้ที่มีเจ้าที่ชื่อเจ้าปู่ดำ ดังนั้นก่อนการแข่งเรือจะมีพิธีบวงสรวงเรือเจ้าปู่ดำ โดยมีข้อห้ามคือห้ามไม่ให้ผู้หญิงและนำสุราเข้าใกล้เรือ ส่วนในพิธีบวงสรวงที่จะต้องใช้สุราขาวในการประกอบพิธีนั้น ชาวบ้านจะนำเครื่องเซ่นไหว้พร้อมกับสุรามาไหว้อยู่บริเวณห่างๆ นอกจากนี้ยังห้ามไม่ให้ผู้หญิงหรือคนที่จะเข้าแข่งขันตีสุราก่อนลงแข่งอีกด้วย

นอกจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติของชุมชนสองฝั่งโขงจะมีผลต่อการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติโดยผ่านระบบความเชื่อแล้ว การกำหนดกฎเกณฑ์ของชาวบ้านที่มีต่อกันภายในชุมชนต่อการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติก็มีเช่นเดียวกัน กล่าวคือ พลวัตของความรู้ในการหาปลาหรือการหาอยู่หากินในแม่น้ำโขง กับการผลิตเครื่องมือหาปลา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้น ได้เกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบนิเวศน์ โดยเฉพาะการหาปลา ขึ้นอยู่กับการถ่ายทอดความรู้ในการผลิตเครื่องมือหาปลา ซึ่งจะเห็นได้ว่าเมื่อไม่มีการถ่ายทอดความรู้ในการผลิตเครื่องมือหาปลา ทำให้เครื่องมือหาปลาแบบโบราณ เช่น ลาน ลอบ ขา ผีน้อย ลดจำนวนลงจนกระทั่งบางชนิดชาวบ้านไม่ได้ใช้เลยในปัจจุบันอย่าง “ลาน” และทำให้คนรุ่นใหม่ไม่รู้จักการหาปลาแบบโบราณอีกต่อไป แต่การเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันกลับกลายเป็นการใช้เครื่องมือที่มีความสามารถในการดักปลาได้จำนวนมากเพื่อการบริโภคและการจำหน่ายแทน

สำหรับการหาปลาเพื่อการจำหน่ายนั้น ในช่วงที่มีกองทุนฟื้นฟูเกษตรกรเข้ามาให้ชาวบ้านได้กู้ยืม พบว่า มีชาวบ้านบางคนกู้ยืมเงินจากกองทุนดังกล่าวเพื่อลงทุนเปิดร้านอาหารในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาหารที่ทำมาจากปลาในแม่น้ำโขง โดยจะมีชาวบ้านในหมู่บ้านและบ้านใกล้เคียง

นำปลามาส่งให้ถึงที่ร้าน ดังนั้น การหาปลาเพื่อให้ทันต่อการจำหน่ายจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงเครื่องมือในการหาปลาให้สามารถดักปลาในปริมาณที่มากขึ้นและเร็วขึ้นด้วย นอกจากกองทุนต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชนเพื่อการพัฒนาแล้ว โครงการพัฒนาของรัฐก็ได้เข้ามาทำให้ชาวบ้านได้เกิดการรวมตัว มีการตั้งกลุ่มกันขึ้นมาเพื่อประกอบอาชีพโดยมีเจ้าหน้าที่จากรัฐ ทั้งจากทหารและตำรวจตระเวนชายแดน ได้เข้ามาพัฒนาตามโครงการต่างๆ เช่น โครงการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ โครงการเลี้ยงกบในบ่อซีเมนต์ เป็นต้น นอกจากโครงการพัฒนาจะเข้ามาในรูปของการรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันแล้ว ยังมีโครงการพัฒนาในรูปของการสร้างระบบสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น การสร้างถนน การมีระบบไฟฟ้า การมีน้ำบาดาลการสร้างฝายน้ำล้นห้วยตุ้มนก การสูบน้ำด้วยพลังงานไฟฟ้าจากแม่น้ำโขงขึ้นมาใช้ประโยชน์ในการเกษตร เป็นต้น โดยเฉพาะการสูบน้ำด้วยพลังงานไฟฟ้า ซึ่งผู้วิจัยได้เกริ่นไปบ้างแล้วในหัวข้อของการรวมกลุ่ม โครงการดังกล่าวนี้เป็นโครงการของรัฐที่ขึ้นตรงต่อกรมพัฒนาส่งเสริมพลังงาน กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ตามโครงการนี้ชาวบ้านที่มีความประสงค์จะใช้น้ำโขงเพื่อการทำนาจะต้องรวมกลุ่มกันหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “กลุ่มผู้ใช้น้ำ” เพื่อทำตามขั้นตอนหรือกฎระเบียบของกลุ่มในการสูบน้ำ โดยจะคิดราคาตามยูนิต ดังนั้นสิ่งเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่ายุคนี้เป็นยุคที่การเข้าถึงหรือการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ หน่วยงานจากรัฐได้เข้ามาเกี่ยวข้องต่อการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขง การใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงนั้นจะต้องเสียค่าใช้จ่ายและต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่ม ซึ่งมีความแตกต่างจากอดีตที่การจัดการหรือการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงนั้นไม่ได้ผูกติดอยู่กับเงื่อนไขของรัฐ

ดังนั้น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ได้เกี่ยวข้องกับปัจจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ ที่ส่งผลเป็นอย่างมากในการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชาวบ้าน ซึ่งปัจจัยภายในที่ว่่านี้ ได้แก่ องค์จากรัฐที่ส่งผ่านมาในรูปแบบของการปกครองโดยมีการแบ่งเขตการปกครองแยกตามหมู่บ้าน ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ หรือแม้กระทั่งแม่น้ำได้ถูกแบ่งแยกในการดูแลรักษา ชาวบ้านจะเกิดความรู้สึกว่าป่าของบ้านนี้ ป่าของบ้านนั้น หาปลาได้ถึงเขตหมู่บ้านตนเองเท่านั้น อย่างไรก็ตามในความรู้สึกที่ว่่านี้ถึงแม้ว่าจะสามารถยึดหยุ่นได้ตามวัฒนธรรมชุมชนที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แต่ด้วยการที่รัฐได้แบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็นส่วนๆนั้น ก็ทำให้มีผลต่อความรู้สึกดังกล่าวได้ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการออกกฎหมายประกาศพื้นที่สาธารณะอย่างเช่นป่าชุมชนกลายเป็นเขตป่าสงวน ยิ่งทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่่าป่าที่ตนเองเคยใช้มานานนั้นไม่ใช่ของตนเองอีกต่อไป การที่ประกาศว่่าเป็นของรัฐ นโยบายต่างๆที่ส่งผ่านเข้ามายังชุมชนในการส่งเสริมปลูกพืชเศรษฐกิจนั้น ก็ยิ่งทำให้ชาวบ้านมองว่่าที่ดินทำกินที่ตนเองเคยปลูกหรือหาพืชผักตามธรรมชาติในป่าชุมชนได้นั้นหมดลงไป ป่ากลายเป็นของรัฐ ดังนั้นการปลูกพืชเศรษฐกิจที่มาจากนโยบายรัฐในที่ของรัฐจึงสามารถที่จะทำได้ จึงเกิดการถางป่าออกเพื่อการปลูกปอ มันและอ้อย สำหรับปัจจัยภายนอก ได้แก่ ผลสะท้อนทางการเมืองของประเทศเพื่อนบ้าน ที่เกิดความไม่สงบตามล่าน้ำโขง ทำให้หมู่บ้านพาลูกาซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูก

เพ่งเล็งเรื่องการกลายเป็นคอมมิวนิสต์ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ได้มีโครงการพัฒนาจากภาครัฐเข้ามาอย่างต่อเนื่อง เช่น การกลายเป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง ศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดนจังหวัดมุกดาหาร นอกจากนี้ยังได้มีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนด้วย คือ การเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้จากลาวโดยผ่านความสัมพันธ์แบบญาติพี่น้อง และการเข้าถึงทรัพยากรในแม่น้ำโขง เนื่องจากเกิดกฎหมายลมน้ำโขง

กล่าวโดยสรุปคือ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของยุคนี้จะเห็นได้ชัดเจนถึงกระบวนการพัฒนาที่เข้ามาผนวกกับการเปลี่ยนแปลงของการเมืองการปกครองของประเทศเพื่อนบ้าน ที่ได้ส่งผลต่อการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ โดยที่ในประการแรก คือ ในยุคนี้เป็นยุคที่มีการเข้มงวดกวดขันต่อการปราบปรามคอมมิวนิสต์ในภาคอีสาน รัฐไทยจึงพยายามให้ความสนใจที่จะพัฒนาภาคอีสานในทุกๆด้าน ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กรณีหมู่บ้านพาลูกนั้นได้ถูกเพ่งเล็งเป็นพิเศษ เนื่องจากทางการเกรงว่าชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งนี้จะกลายเป็นคอมมิวนิสต์ ด้วยความเป็นญาติพี่น้องสืบเชื้อสายเดียวกันกับอดีตผู้นำคนสำคัญของลาวในขณะนั้น ทำให้การเข้าถึงทรัพยากรในแม่น้ำโขง เช่น การหาปลา รวมไปถึงการคมนาคมข้ามไปยังอีกฝั่งนั้นเป็นไปได้ยากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นช่วงเวลาในการเข้าถึงและพื้นที่ในการเข้าถึง แต่ในขณะเดียวกันการเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้โดยเฉพาะไม้ที่นำมาจากฝั่งลาวนั้นกลับได้รับความร่วมมือจากญาติพี่น้องทางฝั่งลาวเป็นอย่างดี

ประการที่สอง คือ ในยุคนี้ที่มีการควบคุมคนไม่ให้ลมน้ำโขงของหน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำน้ำโขงนั้น ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถหาปลาได้อย่างเต็มที่ ซึ่งถึงแม้ว่าจะห้ามไม่ให้ลมนเฉพาะตอนกลางคืน แต่จากคำบอกเล่าของชาวบ้านที่เป็นพรานปลานั้นได้บอกว่าปลาที่อาศัยในแม่น้ำโขงนั้นมีหลายชนิดและมีพฤติกรรมในการออกหากินแตกต่างกัน และปลาที่เที่ยวในตอนกลางคืนส่วนใหญ่จะเป็นปลาดำใหญ่ ดังนั้นหากไม่สามารถออกหาปลาหรือไปวางเครื่องมือตกปลาในช่วงกลางคืนได้ ความจำเป็นที่จะต้องเลือกเอาปลาที่ตัวเล็กๆในตอนกลางวันไปขายหรือนำไปบริโภคก็ย่อมมีมากขึ้น ซึ่งอาจจะส่งผลให้ปลาดำตัวเล็กๆไม่มีโอกาสได้เติบโตเพื่อขยายพันธุ์ต่อไป

ประการที่สาม คือ การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการหาปลา การผลิตเครื่องมือในการหาปลาที่มีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรในแม่น้ำโขง กล่าวคือ ในยุคนี้เข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่เน้นการเติบโตด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ดังนั้นโครงการพัฒนาต่างๆจึงได้เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเป็นอย่างมาก ทำให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการผลิตแบบพอเพียงเพื่อการยังชีพเป็นการผลิตเพื่อค้าขายมากขึ้น เครื่องมือหาปลาจึงได้ถูกปรับเปลี่ยนให้สามารถตกปลาได้จำนวนมากขึ้น ประกอบกับคนมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆในขณะที่จำนวนปลาลดลงเรื่อยๆเช่นเดียวกัน ดังนั้นเครื่องมือที่ตกปลาได้น้อยชาวบ้านจึงค่อยๆเลิกใช้ไปเมื่อเครื่องมือแบบเก่าที่ต้องอาศัยประสบการณ์หรือภูมิปัญญาในการหาปลาเลิกใช้ไป การถ่ายทอดประสบการณ์ วิธีการ ภูมิปัญญาในการหาปลาจึงได้ค่อยๆเลือนหายไปเช่นกัน

ประการที่สี่ คือ รัฐได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ซึ่งได้แก่ การประกาศพื้นที่ป่าสงวน การสร้างฝายน้ำล้นเพื่อการเกษตร การสูบน้ำตามโครงการสูบน้ำด้วยพลังงานไฟฟ้า รวมไปถึงระบบสาธารณสุขโรคอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยที่รัฐมีความต้องการที่จะเข้ามาควบคุมดูแลพื้นที่สาธารณประโยชน์โดยผ่านโครงการพัฒนาต่างๆ เหล่านี้

นอกจากนี้หลังจากที่ได้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การพัฒนาเพื่อให้ความเจริญล้วนส่งผลกระทบไปทั่วทุกภูมิภาค ทั้งการออกนโยบายต่างๆ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการลงทุนต่างๆ อันจะนำไปสู่การเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ มีการออกกฎหมายที่เกี่ยวกับการถือครองกรรมสิทธิ์ออกมาใช้อย่างต่อเนื่อง เช่น ประมวลกฎหมายที่ดิน ระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการอนุญาตให้ตัดทราย พ.ศ. 2523 ซึ่งถือว่าเป็นฉบับแรกของการประกาศให้มีการทำสัมปทานตัดทรายโดยถูกกฎหมาย หลังจากนั้นเป็นต้นมาการประกอบธุรกรรมเกี่ยวกับการก่อสร้างได้เริ่มแผ่ขยายวงกว้างขึ้น และได้ปรับปรุงระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการอนุญาตให้ตัดทรายต่อมาอีก 6 ฉบับ จนถึงปี พ.ศ. 2546 ถือเป็นฉบับปัจจุบัน ทำให้การลูกกลามของธุรกิจตัดทรายได้แพร่กระจายไปตามแหล่งน้ำธรรมชาติต่างๆ มากมาย ซึ่งจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดในยุคต่อไป

2.3 ยุคการให้สัมปทานตัดทราย (พ.ศ. 2529 – ปัจจุบัน)

ในยุคนี้เป็นยุคที่ความเจริญได้เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างเต็มที่ ในขณะเดียวกันความยากแค้นขัดสนก็เกิดขึ้นเป็นเงาตามตัวเช่นเดียวกัน หลังจากที่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติประกาศออกมาใช้อย่างต่อเนื่องนั้น การแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็นับจะได้รับการกล่าวถึงอย่างเข้มข้นเช่นเดียวกัน ซึ่งดูเหมือนว่าการแก้ไขปัญหานั้นจะซ้อนทับกับนโยบายต่างๆ ที่พยายามจะพัฒนาสิ่งต่างๆ ให้เจริญทันสมัย จึงทำให้ปัญหาจากหลายๆ พื้นที่ด้านสิ่งแวดล้อมยังคงมีอยู่และบางแห่งก็ได้ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น จนลูกกลามทำให้เกิดปัญหาอย่างอื่นตามมา

โครงการพัฒนาในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เกิดขึ้นมาจากความต้องการเชื่อมความสัมพันธ์ด้านต่างๆ ของประเทศในอนุภูมิภาคไม่ว่าจะเป็นด้านการค้า การคมนาคม การท่องเที่ยว ฯลฯ การก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว เป็นรูปธรรมของการเชื่อมความสัมพันธ์ดังกล่าว สิ่งที่ตามมาจากการก่อสร้างสะพานเชื่อมก็คือการพัฒนาภูมิภาคที่ตั้งของสะพานทั้งสองด้านให้รองรับกับความเจริญเติบโตที่จะตามมา การพยายามกว้านซื้อที่ดินในบริเวณที่คาดว่าจะสามารถลงทุนทำธุรกิจเมื่อสะพานสร้างเสร็จจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งจากการกว้านซื้อที่ดินบริเวณใกล้กับสะพานได้กลับมีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติของคนต่างถิ่นในระยะต่อมาด้วย

บ้านพาลูกาเป็นชุมชนหนึ่งที่เคยเป็นเป้าหมายของการก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 2 ซึ่งเมื่อครั้งปีพ.ศ. 2540 สมัยพลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ เป็นนายกรัฐมนตรีได้มีมติ

จากการประชุมคณะรัฐมนตรี ให้มีการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงเชื่อมจังหวัดมุกดาหาร - แขวงสะหวันนะเขต บริเวณก่อสร้างสะพาน ผังไทยอยู่บริเวณรอยต่อระหว่างบ้านทรายทอง ตำบลบางทรายน้อย กับบ้านพาลูกา ตำบลชะโนด อำเภอหว้านใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร ผังลาวอยู่บริเวณห่างจากวัดสิริโล บ้านท่าสะโนน้อย เมืองคันทะบุรี แขวงสะหวันนะเขต ไปทางทิศใต้ ประมาณ 300 เมตร (สรุปผลการประชุมคณะรัฐมนตรี. ค้นเมื่อ 8 ตุลาคม 2549, จาก <http://www.thaigov.go.th/webold/news/cab/40/cab10jun40.doc>.)

ข่าวการก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 2 ในขณะนั้นได้แพร่กระจายออกไป ส่งผลให้กลุ่มนายทุนได้เข้ามาเจรจากับกลุ่มผู้นำและชาวบ้านพาลูกา เพื่อขอซื้อที่ดินในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงหรือบริเวณบ่งที่ชาวบ้านมีโฉนด เพื่อใช้ประกอบธุรกิจร้านอาหาร รีสอร์ท ในราคา ประมาณ 10,000-20,000 บาท/ไร่ แต่ในระยะต่อมาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานที่ก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 2 ขึ้น โดยสถานที่ฝั่งไทยนั้นได้ย้ายไปก่อสร้างบริเวณบ้านสงเปือยในเขตอำเภอเมืองมุกดาหารแทน

นอกจากบ้านพาลูกาจะกลายเป็นที่รู้จักของบุคคลภายนอกแล้ว การที่บ้านพาลูกาเองมีทรัพยากรธรรมชาติที่โดดเด่นอย่างเช่นหาดทรายก็เป็นที่ตั้งูดของกลุ่มนายทุนธุรกิจูดทราย ดังได้มีการขออนุญาตูดทรายในพื้นที่บ้านพาลูกา หมู่ 4 และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

2.3.1 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติยุคการให้สัมปทานูดทราย

จากการที่บ้านพาลูกาเป็นชุมชนหนึ่งที่มีการูดทราย ซึ่งถือว่าเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ดังนั้นเพื่อให้เห็นภาพพัฒนาการของการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรทราย ผู้วิจัยจึงได้ทบทวนเอกสารและเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการูดทรายมาพิจารณาร่วมด้วย เพื่อให้เห็นถึงบริบททางสังคมที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชน ดังต่อไปนี้

จังหวัดมุกดาหารมีสถานประกอบการูดทราย ทั้งสิ้นจำนวน 12 แห่ง โดยตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอหว้านใหญ่ จำนวน 7 แห่ง อำเภอเมืองมุกดาหาร 3 แห่ง และอำเภอดอนตาล จำนวน 2 แห่ง (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2547 : 2-34) ซึ่งสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้กล่าวถึงทรัพยากรทรายในจังหวัดมุกดาหารว่า ลักษณะของปัจจัยที่ก่อให้เกิดแหล่งทรายในพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร เกิดจากหินต้นกำเนิดที่เป็นหินทรายของหมวดหินโคกกรวด โดยมีห้วยบางทรายและห้วยบังอี่ เป็นทางน้ำสำคัญที่พัดพาหินทรายที่ผุพัง มาสะสมตัวในลำน้ำโขง โดยเฉพาะในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำและส่วนที่เป็นลูกทรายกลางน้ำ นอกจากนั้นแล้วในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนพฤศจิกายน ปริมาณน้ำในลำน้ำโขงจะสูงขึ้น ทำให้ไม่สามารถประกอบกิจการูดทรายได้ ดังนั้น ทรายที่มีการเคลื่อนตัวจากแม่น้ำทั้งฝั่งไทยและลาวสู่แม่น้ำโขง จะไหลมาปิดทับบริเวณที่มีการูดกรวดและทราย เกิดการปรับพื้นที่เข้าสู่สภาพเดิม การผลิตทรายในพื้นที่นี้

พบในบริเวณริมแม่น้ำโขง โดยพบมากที่สุดที่อำเภอหว้านใหญ่ รองลงมาเป็นอำเภอเมืองมุกดาหาร และอำเภอดอนตาล (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2547 อ้างแล้ว)

แต่จากข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มาจากพื้นที่ที่ศึกษานั้น พบว่า แม้ในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนพฤศจิกายน ปริมาณน้ำในลำน้ำโขงจะสูงขึ้น แต่ทางบริษัทดูดทรายยังสามารถดำเนินการดูดทรายได้ โดยใช้เรือดูดทราย (เรือบั๊ก) ลอยลำออกไปกลางแม่น้ำแล้วดูดทรายไปขึ้นท่าที่อื่นได้ ซึ่งตามปกติในช่วงฤดูแล้งน้ำลดนั้นจะใช้เรือดูดทรายทั้งสองแบบ คือเรือบั๊ก (ลอยออกไปกลางแม่น้ำ) และเรือทอลอย (ลอยอยู่กับที่ใกล้ฝั่ง) ซึ่งในฤดูแล้งนั้นจะมีทั้งรถแมคโคร รถขนทรายวิ่งไปมาทั้งวัน เพราะสามารถขึ้นทรายที่ทำในหมู่บ้านได้ แต่ในช่วงฤดูน้ำขึ้นกลับเงียบเหงาไม่ปรากฏรถขนทรายวิ่งไปมา เพราะบริษัทดูดทรายนั้นมีกิจการดูดทรายอยู่หลายที่จึงดูดทรายแล้วนำไปขึ้นฝั่งที่ท่าอื่น

ปัจจุบันท่าทรายที่ดำเนินการดูดทรายในลำน้ำโขงและลำน้ำอื่นๆ ในภาคอีสาน ยังคงดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่องและแนวโน้มก็จะมีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากความต้องการใช้ทรายเพื่อการก่อสร้างนั้นนับวันยิ่งจะมีเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในส่วนของ การดูดทรายในแม่น้ำโขงของภาคอีสานนั้นบริเวณจังหวัดนครพนมและมุกดาหารเป็นจังหวัดที่มีศักยภาพทรัพยากรทรายค่อนข้างสูงกว่าจังหวัดอื่น เนื่องจากแม่น้ำโขงช่วงจังหวัดนครพนมเป็นช่วงที่มีระยะทางรับปริมาณทรายได้ประมาณ 161 กิโลเมตร จังหวัดมุกดาหาร 67 กิโลเมตร ส่วนบริเวณจังหวัดอำนาจเจริญและอุบลราชธานี พื้นที่สะสมตัวของทรายมีเพียงเล็กน้อย ทั้งนี้เกิดจากพื้นที่ช่วงจังหวัดนครพนมและมุกดาหารมีทางน้ำหลายสาย คือ แม่น้ำสงคราม ห้วยบางทราย ลำน้ำก่ำ และห้วยบังอี่ เป็นตัวพัดพาทราย และพบว่ามีแก่งหินที่ปิดกั้นหรือขวางลำน้ำที่ปรากฏบนภาพถ่ายดาวเทียม 3 แห่ง คือตอนใต้ของอำเภอท่าอุเทน ตอนเหนือของอำเภอธาตุพนม และตอนใต้ของจังหวัดมุกดาหาร แต่บริเวณพื้นที่ลำน้ำโขงช่วงจังหวัดอำนาจเจริญและอุบลราชธานี มีเกาะแก่งกีดขวางทางน้ำเป็นระยะ และไม่มีทางน้ำที่ไหลและพาทรายมาสะสมตัวในปริมาณมากเท่าสองจังหวัดแรก (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2547 : 4-36)

ดังนั้น หากต้องการจะทราบว่าที่ผ่านมาทรายที่ถูกใช้ไปนั้น มีจำนวนมากมายมหาศาลเพียงใด ก็สามารถพิจารณาได้จากโครงการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจในภาพรวมของภาครัฐที่เกิดขึ้นและกำลังจะเกิดขึ้น ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและเกิดการใช้วัสดุก่อสร้างของภาคเอกชนที่ขยายการลงทุนในพื้นที่ต่างๆ ด้วย และจากการศึกษา “โครงการวางแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมและการฟื้นฟูแหล่งทราย” ของสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่า การนำทรายมาใช้ในปัจจุบันนั้นมีอัตราค่อนข้างสูง โดยพิจารณาจากโครงการของรัฐที่สำคัญๆ เช่น โครงการก่อสร้างทางเข้าท่าอากาศยานสุวรรณภูมิ โครงการก่อสร้างสะพานมิตรภาพข้ามแม่น้ำสาย และโดยเฉพาะโครงการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่ 2 ที่จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งถือว่าอยู่ไม่ไกลจากแหล่งดูดทรายมากนัก ในระหว่าง

การก่อสร้าง จนกระทั่งก่อสร้างเสร็จ ทราขายจำนวนมากจะถูกนำมาใช้ในการก่อสร้างและใช้ในการพัฒนาเมืองหรือสิ่งปลูกสร้างที่ต้องเกิดขึ้นตามมา จำนวนทรายที่ใช้จะเกิดจากทั้งฝั่งประเทศไทย และประเทศลาวและทรายทั้งหมดเป็นทรายและกรวดแม่น้ำโขง ผลของพื้นที่ผลิตทรายอาจมีการขยายตัวเกิดขึ้นตาม และอาจนำไปสู่จุดวิกฤตที่ปริมาณการใช้มากกว่าปริมาณการสะสมตัวของทราย นอกจากนี้กรมทางหลวงยังมีโครงการก่อสร้างทางหลวงชนบท ซึ่งมีระยะทาง 2,300 กิโลเมตร รวมทั้งโครงการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่ 3 เพื่อเชื่อมระหว่างจังหวัดนครพนมกับประเทศลาวและเวียดนาม ซึ่งโครงการเหล่านี้มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรายมาเป็นวัตถุดิบทั้งสิ้น ซึ่งถ้าเทียบสัดส่วนกับปริมาณการใช้ปูนซีเมนต์ที่คาดการณ์การใช้ในอนาคต ตัวแปรที่คาดว่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับปริมาณการใช้ปูนซีเมนต์ เช่น จำนวนประชากร มูลค่าผลิตภัณฑ์ด้านการก่อสร้าง มูลค่าผลิตภัณฑ์ด้านอุตสาหกรรม มูลค่าผลิตภัณฑ์ด้านการคมนาคม และขนส่ง มูลค่าผลิตภัณฑ์ด้านที่อยู่อาศัยได้ความต้องการใช้ทรายนํ้าจืดเพื่อการก่อสร้างดังนี้

พ.ศ. 2541-2545 : 497.45 ล้านเมตริกตัน

พ.ศ. 2546-2550 : 774.26 ล้านเมตริกตัน

พ.ศ. 2551-2555 : 1105.10 ล้านเมตริกตัน

พ.ศ. 2556-2560 : 1630.92 ล้านเมตริกตัน

(สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2547 : ภาคผนวก ค 2/8 ;

ทรงวุฒิ สุวรรณวงษ์และคณะ, 2548 : 92)

จากสถานการณ์การใช้ทรัพยากรทรายในจังหวัดมุกดาหารที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จึงพบว่าตามแม่น้ำโขงในช่วงจังหวัดมุกดาหารมีการดูดทรายอยู่ประปรายตลอดลำน้ำ (ตารางที่ 4) ซึ่งหนึ่งในพื้นที่ดูดทรายนั้นได้แก่ พื้นที่ในบ้านพาลูกา ซึ่งบริษัทเอกชนได้เข้ามาดำเนินกิจการดูดทรายตั้งแต่ พ.ศ. 2529 และในระยะต่อมามีบริษัทเอกชนอีก 1 รายเข้ามาทำสัมปทานดูดทรายเพิ่มขึ้นอีก โดยสภาพทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะที่ดินริมฝั่งนั้นส่วนหนึ่งทางเจ้าของกิจการทำทรายได้ตัดถนนลงไปยังหาดทรายเพื่อลำเลียงทรายขึ้นมา โดยทางที่ตัดลงไปในนั้นเป็นที่ดินของเจ้าของกิจการทำทรายเอง ซึ่งได้ซื้อไว้เพื่อความสะดวกในการใช้เป็นทางให้รถบรรทุกขนทรายผ่านขึ้นลง